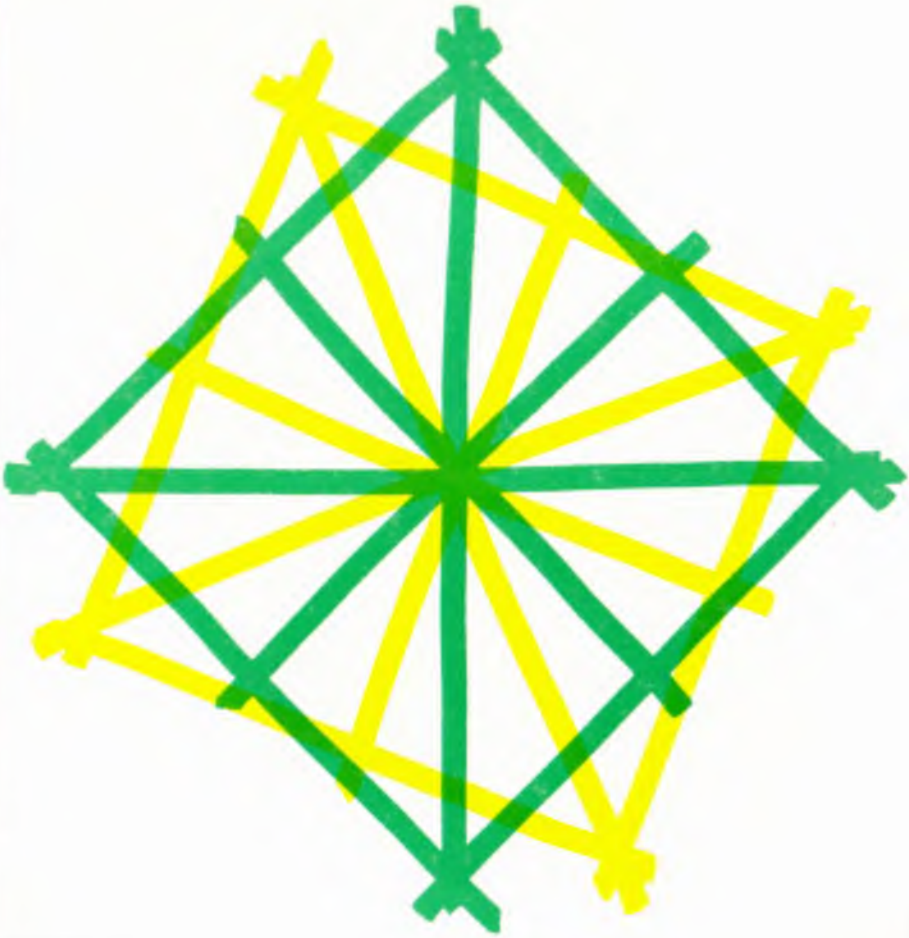
AFA Çağdaş Ustalar Dizisi 5

Orwell

Raymond Williams

Orwell Raymond Williams AFA 5

Raymond Williams 1921 yılında Galler'in Pandy köyünde doğdu. Babası demiryollarında hareket memuruydu. İlköğrenimini köy okulunda gören Williams, orta öğreniminden sonra Cambridge Üniversitesinden mezun oldu. İkinci Dünya Savaşında zırhlı birliklerde yüzbaşı rütbesiyle görev yaptı. 1961 yılına kadar Oxford Üniversitesinin program dışı kurlarında öğretim görevlisi olarak çalıştı ve o yıl Cambridge Üniversitesinin sürekli kadrosuna seçildi. 1947'de Georgè Orwell'in de katkıda bulunduğu **Politics and Letters** dergisinin editörlerinden biri olan Williams'ın yapıtları arasında **Drama in Performance** (1954), **Culture and Society 1780-1950** (1958), **Border Country** (1960), **The Long Revolution** (1961), **Modern Tragedy** (1966), **Drama from Ibsen to Brecht** (1968), **The Country and the City** (1973), **Television: Technology and Cultural Form** (1974), **Marxism and Literature** (1977), **The Volunteers** (1978) bulunmaktadır.

Çağdaş Ustalar

CAMUS	Conor Cruise O'Brien
WEBER	Donald MacRae
WITTGENSTEIN	David Pears
KEYNES	Donald Moggridge
ORWELL	Raymond Williams

Çıkacak Olanlar:

CHOMSKY	John Lyons
DURKHEIM	Anthony Giddens
ELLIOT	Stephen Spender
EVANS PRITCHARD	Mary Douglas
FREUD	Richard Wollheim
GRAMSCI	James Joll
JOYCE	John Gross
JUNG	Anthony Storr
KAFKA	Erich Heller
KLEIN	Hanna Segal
LE CORBUSIER	Stephen Gardiner
LAWRENCE	Frank Kermode
LAING	Edgar Z. Friedenberg
LÉVI - STRAUSS	Edmund Leach
LUKACS	George Lichtheim
MARCUSE	Alasdair MacIntyre
NIETZSCHE	J. P. Stern
PIAGET	Margaret Boden
POUND	Donald Davie
REICH	Charles Rycroft
RUSSELL	A.J. Ayer
SARTRE	Arthur C. Danto
SAUSSURE	Jonathan Culler

Orwell

Raymond Williams

Çeviren Nejat Bayramoglu

AFA
YAYINLARI

Nisan, 1985

© AFA Yayıncılık A Ş., İstanbul
ONK Ajans
© Frank Kermode

Fontana Modern Masters dizisinin 1984 baskısından dilimize çevrilmiştir.

Dizgi, baskı, cilt: Acar Matbaacılık Tesisleri 526 84 42
Kapak Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Çatalçeşme Sok. 46/4 Cağaloğlu/İst.
Tel 526 39 80

İÇİNDEKİLER

1 Blair'den Orwell'e *7*
2 İngiltere Kimin İngilteresi? *16*
3 Yazar Olmak *29*
4 Gözlem ve Düşgücü *40*
5 Siyaset *52*
6 Nasıl Bir Dünya? *66*
7 Sürekli Kalan *79*
Sonsöz: 1984'de Bindokuzyüzseksendört *91*

Orwell'in Yapıtları *121*
Türkçede Orwell *122*
Notlar *123*

1 Blair'den Orwell'e

Eric Arthur Blair 1903 yılında İngiliz işgali altındaki Hindistan'da, Motihari'de doğdu. Richard Walmesley Blair'le Ida Mabel Limouzin'in ikinci çocuklarıydı. O zaman 46 yaşında olan babası Hindistan Devlet Örgütünün Afyon Dairesinde görevliydi. Eric'in babasının babası Hindistan Ordusunda görev yapmış, daha sonra Anglikan Kilisesinde papaz olmuştu. Annesinin babası ise Birmanya'da Hint meşesi ticaretiyle uğraşmış, sonradan pirinç yetiştirmeye başlamıştı.

Eric dört yaşındayken Blair ailesi İngiltere'ye dönüp Henley'e yerleşti, ancak Richard Blair 1912'de emekli olunca kadar Hindistan'da çalışmayı sürdürdü. Eric ileride, sekiz yaşına gelene dek babasını neredeyse hiç görmediğini yazacaktı. Kocdsından on sekiz yaş küçük olan Ida Blair 1908'de üçüncü çocuğunu dünyaya getirdi. Böylece ailenin, her biri beş yıl arayla doğmuş iki kızıyla bir oğlu oldu.

Eric Blair sekiz yaşındayken Sussex'deki özel bir ilkokula yatılı olarak gönderildi ve on üç yaşına kadar orada okudu. Sonra yine yatılı ve burslu olarak bir dönem Wellington, dört buçuk yıl da Eton özel liselerine devam etti. Eton'dan ayrıldığı sırada ailesi Oxfordshire'dan Suffolk'a taşındı. Eric Blair Hindistan İmparatorluk Polisine katıldı ve Birmanya'da eğitim gördü. Bu ülkede yaklaşık beş yıl görev yap-

tıktan sonra 1927'de izinli olarak İngiltere'deyken geri dönmemeye karar verdi. İstifası 1928 yılının birinci gününden başlayarak geçerli sayıldı.

Blair'in yirmi dört yaşına kadar yaşadığı hayat, görünen tüm ayrıntılarıyla, emperyalist İngiltere'de idari görevler yapan orta sınıfın bir üyesi olarak yetiştirilmekten ibaretti. Gerek ana gerek baba tarafıyla tüm ailesi Hindistan ve Birmanya'da yaşamış; askerlik, memurluk, ticaret gibi işlerde çalışmışlardı. Eric Blair'in de yetişkin bir insan olarak ilk mesleği bu aile kanevasına tıpatıp uyuyordu. Eric fazladan, normal aile yaşamından yoksun olarak ve kendisi için egemen sınıfın bir dizi okuluyla bir merkez üsten başka bir şey olmayan bir İngiltere'de yetişmişti. 1927'de bu kaneva bozulduğu zaman kendisini o güne kadarki yaşamının üçte ikisini, ama daima belli bir dizi toplumsal ilişkiyi belirleyen kurumlarda ya da —çok az bulunduğu— aile ortamında geçirdiği bir İngiltere'de buldu. Benzer ortam ve bireysel tarihlere sahip insanların, 20. yüzyılın ilk yarısında İngiltere'deki siyasal ve kültürel egemenlikleri öylesine belirgindir ki, Blair'in yetişme tarzı da genellikle normal ve geleneklere uygun olarak tanımlanmıştır. Ama İngiltere'deki insanların çoğunluğunun yaşamları dahil, herhangi bir başka düzeyden bakıldığında bu tarz önemli yönlerden garip ve hatta yabancı görülebilir. Eric'in yaşamının sonraki dokuz yılına bakarken bunun anımsanması ve üstünde durulması gerek. Çünkü yeni bir dizi toplumsal ilişkinin oluşması ve yeni bir toplumsal kimliğin yaratılması, yani Blair'i Orwell'e dönüştüren canalıcı evrim bu yıllarda gerçekleşmiştir.

Blair'in ilk kopuşunun nedenleri kuşkusuz karmaşık olmakla birlikte iki etken belirgindir. Blair yazar olmayı daha ilk gençliğinde kesinlikle kafasına koymuştu. İmparatorluk polisliği hem bu yönden hem de başka yönlerden uygunsuz bulduğu bir meslekti. Ayrıca (kafasının berraklaştığı ileri bir döneme ait olmakla birlikte) hizmet ettiği emperyalizmin ne olduğunu kavradığını ve onu reddettiğini gösteren birçok

kanıt vardır. Geçirdiği bu değişim sonunda emperyalizmin kötü bir şey olduğunu, işini ne kadar çabuk bırakırsa kendisi için o kadar iyi olacağını algıladığını yazmıştır.[1] Ancak emperyalizmin hizmetinde olduğu sırada gösterdiği tepkinin biraz daha karmaşık olduğunu belirtmek gerek. Sonradan saptadığı gibi, İmparatorluğa beslediği nefretle yerli halkın emperyalist baskıya karşı çıkarken günlük görevlerini yapmasını güçleştirmesine duyduğu öfke arasında sıkışıp kalmıştı. Teorik olarak tamamen Birmanyalılardan yana ve İngiliz baskısına karşıydı. Ama pratikte, aynı anda hem emperyalizmin kirli işlerine karşı çıkıyor hem de bunların içinde yer alıyordu. Bu karmaşık tepkinin bir bölümünün hayatı boyunca sürdüğü söylenebilir.

Blair'in kopuşunda belirleyici olan öteki etken ise bildiği ve ait olduğu ama kimi yönleriyle, soyutlamalar dışında hiç tanımadığı İngiliz toplumuyla olan kararsız, ikilemli ilişkisiydi. İmparatorluk polisliğinden ayrılıp, İngiltere'ye, yetiştiği sınıfın içine dönebilirdi. Sadece açık emperyalizme karşı olsaydı bu davranışı normal sayılırdı. Ama Blair için asıl önemli sorun İngiltere içindeki ilişkilerdi. İstifasından sonra Londra'nın Notting Hill semtinde bir oda tuttu ve altı ay boyunca kentin East End denilen yoksul kesiminde, kendi deyimiyle keşif gezilerine çıkarak buradaki insanları tanımaya çalıştı. Sonra 1928 ilkbaharında Paris'e geçti ve işçi mahallesinde bir odaya yerleşti. En sevdiği teyzesi olan Nellie Limouzin, Notting Hill'de Blair'le aynı sokakta oturduktan sonra, onun Paris'te geçirdiği bir buçuk yıl boyunca da Paris'de yaşadı. Blair'in East End'deki yaşamı, daha sonra sık sık tekrarladığı gibi sıradan İngiliz halkını keşfetmek için çıktığı bir geziydi. Ama yeni hayatının ilk iki buçuk yılı bir bütün olarak ele alındığında asıl amacının yazar olmak olduğu görülür. Bu amaç için Paris'in seçilmesi o günlerde modaydı. On yıl sonra Blair 1920'lerin sonundaki Paris için şunları yazacaktı: «[Paris], dünyada bugüne dek görülmemiş bir sanatçı, yazar, öğrenci, meraklı, gezgin, se-

fih ve işsiz-güçsüz sürüsünün istilasına uğradı... şehrin bazı mahallelerinde sözümona sanatçıların sayısı çalışan nüfustan fazlaydı gerçekten.» Sonra, «moda geçti, ilgisizlik yeni bir Buzul Çağı gibi çöktü ve kozmopolit sanatçı güruhu ortadan kayboldu».[2] Burada Blair'in deneyiminin bazı aşamalarına özgü bir davranışa, bir zaman için kendisinin de katılmış olduğu bir şey hakkında aşağılayıcı ve küçültücü bir biçimde yazma alışkanlığına dikkat etmeliyiz. Blair Paris'de kaldığı süre içinde sonradan kaybolan iki roman yazdı, Fransızca ve İngilizce bazı yazılarını yayınlattı. Zatürreeye yakalandı, iki buçuk ay bulaşıkçı ve mutfak yamağı olarak çalıştı; 1929 yılının sonunda İngiltere'ye döndü.

Bundan sonraki iki buçuk yıl yazar olma çabasını değişik bir üste, anne ve babasının Suffolk'daki evinde sürdürdü. Zaman zaman öğretmenlikten ve yazılarından para kazanıyordu. Bu arada **Down and Out in Paris and London** [Paris ve Londra'da Meteliksiz] adıyla yayınlanacak ilk kitabının birkaç taslağını bitirdi. Kitabın adı kendi seçimi değildi: «'Bulaşıkçı', 'Meteliksiz'den **daha** çarpıcı geliyordu bana.»[3] Kitapta kendi deneyimlerini anlatıyor ama «kimse için bir şey farketmeyecekse takma adla yayınlanmasını yeğliyor»du. Kitap yayınlanacağı sırada hayatını öğretmenlik yaparak kazanması nedeniyle anlaşılır bir tercihti bu. Ancak gerek ad gerek daha derinde yatan kimlik sorununun bundan önce ortaya çıkmış olduğu da bir gerçekti. Blair İngiltere'deki keşif gezilerini —serserilerle, şerbetçiotu toplayıcılarıyla, işçi mahallelerinde dolaşmayı— hâlâ sürdürüyordu. 1932 sonlarında, **Paris ve Londra'da Meteliksiz'in** basımıyla ilgili olarak yayıncısına şunları yazmıştı:

> Takma ada gelince, serserilik vb. yaparken hep kullandığım bir ad var: P.S. Burton. Ama bu size olabilecek bir ad gibi gelmiyorsa şunlara ne dersiniz:
>
> Kenneth Miles
> George Orwell

H. Lewis Allways
Ben George Orwell'i yeğliyorum.[4]

Orwell, Suffolk'da babasının evinin güneyinde kalan bir nehrin adıydı.

İlk kitabı böylece 1933'de yayınlanan Orwell, sonraki üç yıl içinde kendisini yazar olarak kabul ettirme sürecini tamamladı. Öğretmenliğin yanısıra bir kitabevinde çalışarak ve kitap eleştirileri yazarak para kazanıyordu. Babasının evinden ayrı kaldığı süreler giderek uzamaya başlamıştı. **Paris ve Londra'da Metelliksiz**'i, İngiltere'deki yayıncısı Birmanya'yı gücendirmekten çekindiği için ilk baskısı ABD'de yapılan **Burmese Days** [Birmanya Günleri] adlı roman izledi. Onun ardından iki roman daha geldi: 1935'de yayınlanan **A Clergyman's Daughter** [Papazın Kızı] ve 1936'da yayınlanan **Keep the Aspidistra Flying** [Zambak Solmasın].

Orwell 1936 ilkbaharında Hertfordshire'ın Wallington köyünde hem oturacağı hem çalıştıracağı bir köy dükkanına taşındı. İki ay sonra Eileen O'Shaughnessy'yle evlendi. Bir gümrükçünün kızı olan Eileen, Oxford Üniversitesi İngiliz dili bölümünden 1927 yılında mezun olmuş, öğretmenlik ve gazetecilik yapmış, 1934'de Londra Üniversitesi psikoloji bölümünde lisansüstü öğrenim görmüştü. Çiftin adı kayıtlarda Eric ve Eileen Blair olarak geçiyordu ama artık tanınan kimlik. yıllar süren sıkıntı ve dönüşüm döneminden sonra net bir biçimde oturmuş olan George Orwell'di.

Orwell'in bu dönemde yazar ve gazeteci olarak ünü, esas itibariyle yoksulluk ve iktisadi durgunluk üstüne yazdıklarından kaynaklanıyordu. Çıktığı keşif gezileriyle, bunları anlatan inandırıcı röportajları ona, edebiyat dünyasında sınırlı ama belli bir kişilik sağlamıştı. Orwell önce geleneksel toplumsal ilişkilerini koparmış, sonra düzensiz sürelerle ama ne yaptığını bilerek ve tekrar tekrar bu ilişkilerin egemen olduğu ortamdan da ayrılmıştı. Dönüşünde, genel bir yoksulluk ve iktisadi durgunluk dönemi yaşandığı sırada sınıf

ayrımının bilincinde olan bir kültüre getirdikleri, deneyim olarak Birmanya kadar uzak bir dünyadan haberlerdi. Sonraki kitabı kendisine kesin bir çerçeve içinde ısmarlandı: Sol Kitap Kulübü için yoksul ve işsizlerin yaşamını inceleyecekti. Fakat işi aldığı 1936 yılı, çok farklı boyutlarda bir değişim ve bunalım yılıydı.

Orwell'e ısmarlanan iş, edindiği yazar kimliğini sürdürmesine yetecekti. Ama Orwell konuyu **The Road to Wigan Pier** [Wigan İskelesine Giden Yol] adlı kitabında öyle bir biçimde işledi ki bu, hayatının sonuna dek sürecek yeni bir yönelişin, siyasi yazarlığa geçişinin simgesi oldu. Kitabın birinci bölümü kendisinden istendiği gibi— ve çok iyi başardığı bir tür olan— röportaj niteliğindeydi. Sınıflar ve sosyalizm üstüne bir deneme olan ikinci bölümde ise Orwell ilk kez temel siyasi tavrını açıklıyordu. Emperyalizme ve sınıf farklarına karşı olduğunu tekrarladıktan sonra yeni olarak özgürlük ve eşitliğin sosyalist tanımlarına bağlılığını ekliyor ama bir yandan da örgütlü sosyalist hareketlerin çoğuna ve özellikle İngiliz orta sınıf sosyalistlerinin bazı türlerine saldırıyordu.

Orwell, Lancashire ve Yorkshire gezisini şubat-mart aylarında, Wallington'a yerleşip öğleden sonra dükkanını açmaya başlamadan önce yapmıştı. Haziran'da evlendi, yaz ve sonbahar boyunca da **Wigan İskelesine Giden Yol**'u yazdı. Bu arada Temmuz'da İspanya İç Savaşı patlamıştı. Sonbahar bitiminde Orwell, yazılarına malzeme toplamak ve belki de savaşmak üzere İspanya'ya gitmeye hazırlanıyordu. Barcelona'ya vardıktan kısa bir süre sonra POUM (Partido Obrero de Unificacion Marxista) milisine katıldı. 1937 Ocağında onlarla birlikte cephedeydi. Sonra yine POUM milisi saflarında görev yapan İngiliz Bağımsız İşçi Partisi [Independent Labour Party - ILP] birliğine geçti. Onbaşı, daha sonra da teğmen rütbesine yükseldi. Mayıs ayının ortalarında yaralandı. Nisan'da Madrid'deki Uluslararası Tugay'a katılmak istemiş fakat Cumhuriyetçi yöneticilerle POUM arasındaki an-

laşmazlığa karışması buna engel olmuştu. Yarası iyileştikten sonra bu kez POUM'un yasadışı ilan edilmesiyle kişisel olarak da taraf durumuna düştü ve Haziran ayında İspanya'yı terk ederek Fransa'ya geçti.

İspanya'daki savaş ve devrimci siyaset deneyimi Orwell'in tavrını bazı yönlerden katılaştırdı. Anti-komünist yaptı denilemez, çünkü Sovyet türü komünizmi zaten yıllar önce reddetmişti. Buna karşın İspanya'da Uluslararası Tugay'a katılmaya çalıştı. Komünistlerle POUM arasındaki rekabeti bizzat yaşaması, Orwell'in anti-komünizmini keskinleştiren ama olumlu bir yöne de çeken esas neden oldu. İki-üç yıl sürecek devrimci sosyalist tavrı benimsemesi de bu döneme rastlar.

Orwell'in, İngiliz sosyalizminde kendisinin Marksizm diye bildiği dahil en bağnaz eğilimlere saldırdığı **Wigan İskelesine Giden Yol** 1937 Martı'nda kendisi cephedeyken yayınlanmıştı. İspanya'dan döner dönmez bağnaz soldan kopuşunu noktalayan **Homage to Catalonia**'yı [Katalonya'ya Selam] yazmaya girişti. Kitap 1938 Nisanı'nda yayınlandı. Orwell Haziran'da, üyeliğini savaşın ilk aylarına kadar sürdüreceği Bağımsız İşçi Partisi'ne katıldı. Yeni bir kitap yazmak için Hindistan'a gitmek istiyordu ama 1938 kışı sonlarında verem yakalandı ve yaz bitimine kadar bir sanatoryumda yattı. Daha sonra L.H. Meyers'in (**The Near and the Far** [Yakın ve Uzak]'ın yazarı) verdiği borçla Fas'a giderek kışı orada geçirdi. İngiltere'ye 1939 ilkbaharında döndü.

Fas'da dördüncü romanı **Coming Up For Air**'i [Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış], İngiltere'ye dönüşünde en ünlü denemelerinden «Dickens» ile «Haftalık Çocuk Dergileri»ni ve savaş başlarken «Balinanın İçinde»yi yazdı. Fas'dan gönderdiği bazı mektuplarda İngiltere'nin yavaş yavaş faşizme kaymasına karşı tek seçenek olarak savaş karşıtı yasadışı bir sol hareket olasılığı üstünde durmuştu. Ama savaş başlayınca düşüncesini değiştirdi: «Bu kahrolası savaşa girdiğimize göre kazanmamız gerek. Bunun için ben de üstüme

düşeni yapacağım.»[5] Gönüllü gitmek için orduya başvurdu ancak çürüğe çıkarıldı.

Gazetelerde geçici iş olanakları azaldığından parasal durumu bozulan Orwell, 1940 Mayısı'nda tekrar Londra'ya taşındı. Sonbaharda «Sosyalizm ve İngiliz Dehası» altbaşlığını taşıyan «Aslan ve Tekboynuz» adlı denemeyi yazdı. 1941'in ilk aylarından itibaren Amerikan dergisi **Partisan Review**'a «Londra Mektupları»nı yazmaya başladı. Ağustos'da Doğu Yayınları Servisi Hindistan bölümünde konuşma yapımcısı olarak BBC'ye girdi ve 1943 sonlarına kadar bu görevde kaldı. Bir süre Sivil Savunma ve yangın gözcülüğü hizmetleri yaptı.

1943 yılı Orwell için birkaç yönden dönüm noktası oldu. Mart'da annesi öldü. Kendisi hasta olduğu için Sivil Savunma hizmetinden ayrıldı. BBC'yi bırakarak Aneurin Bevan'ın yönetmekte olduğu **Tribune**'un edebiyat yönetmenliğini üstlendi. Kitap eleştirileri yazmayı sıklaştırdı. Fakat en önemli olay, yıl sonuna doğru **Animal Farm**'ı [Hayvanlar Çiftliği] yazmaya başlamasıydı. Kitap 1944 Şubatı'nda tamamlandı ama birkaç yayıncı tarafından siyasi nedenlerle geri çevrildi. 1945 Ağustosu'ndan —yani savaşın bitiminden— önce de yayınlanamadı.

Avrupa'daki savaşın sonlarına doğru Orwell muhabir olarak Fransa, Almanya ve Avusturya'yı dolaştı. 1944'de karısıyla birlikte bir erkek çocuğunu evlat edinmişlerdi, ancak karısı 1945 Martı'nda bir ameliyat sırasında öldü. Orwell çocuğu yanından ayırmadı. Birkaç ay sonra İskoçya kıyısındaki Jura Adasına ilk gezisini yaptı. 1946'da yanına eve bakması için kızkardeşini de alarak bu adaya yerleştiyse de kışı geçirmek üzere yine Londra'ya döndü. Ablası 1946'da ölmüştü. Kendi sağlığı da giderek bozuluyordu. 1947'de, yineleyen veremin ilk aylarında **Nineteen Eighty-Four**'un [Bindokuzyüzseksendört] ilk taslağını yazdı. 1948'de, krizler arasında ikinci taslağı bitirdi. Yıl sonunda durumu oldukça ağırlaşmış, yazacak hali kalmamıştı.

Hayvanlar Çiftliği'nin olağanüstü başarısı, Orwell'in yaklaşık yirmi yıl önce İmparatorluk polisliğinden ayrılıp yazar olmaya karar verdiği günden beri çektiği maddi sıkıntıya son vermiş ama iş işten geçmişti. Orwell sürekli hastalık ve acıyla geçen son yıllarını tamamlamak üzereydi. 1949 Eylülü'nde Londra'da hastaneye yattı. Ekim'de Sonia Brownell'le evlendi. 21 Ocak 1950'de öldü.

2 İngiltere Kimin İngilteresi?

Lawrence, «İngiltere benim İngilterem» demişti, Orwell ise «İngiltere sizin İngiltereniz» dedi.

Orwell, 1940'da «Aslan ve Tekboynuz», 1944'de «İngiliz Halkı» olmak üzere İngiltere üstüne yazdığı iki uzun denemenin de başlarında İngiltere'ye dışardan gelen birisinin bakış açısına getirir sözü: «Herhangi bir yabancı ülkeden İngiltere'ye döndüğünüz zaman ciğerlerinize farklı bir havanın dolduğunu hemen hissedersiniz.»[6] «İnsanın bir an için kendisini İngiltere'ye yeni gelmiş ama önyargısız ve işi nedeniyle sıradan, yararlı ve gösterişsiz kişilerle ilişkide bulunabilecek bir yabancı gözlemcinin yerine koyması denemeye değer.»[7] Bu ilk bakışta sadece bir üslup çabası gibi görülebilir.

Orwell İngiltere hakkında öylesine sıcak ve ayrıntılı yazmış, sıradan İngiliz erdemlerini öyle bir ısrarla vurgulamıştır ki artık ona genellikle model İngiliz insanı, yazarların en yerli, en İngiliz olanı gözüyle bakılmaktadır. Ama gerçek tarihi, Blair'in nasıl Orwell olduğunu anımsamak gerek: Sıradan İngiltere'den bilerek kopuk duran bir egemen sınıf içinde doğmuş, eğitilmiş, ilk işine başlamış, sonra bu düzeni reddedip kendi başına ülkeyi keşfe çıkmıştı. Orwell'in İngiltere'ye bakışını birçok yönden etkileyip belirleyen bu bireysel tarihtir. Öte yandan, çıktığı gezi de İngiliz yaşamını değerlendirmesinde aynı biçimde etkili olmuştur. Orwell'

in sıradan İngiltere'ye olan ünlü tutkusu doğal bir üyelik duygusundan çok bilinçli bir bağlanmadan kaynaklanır. Bunun Orwell'in değerlerini ve düşgücünün derinliklerini nasıl etkilediğini ilerde göreceğiz. Ama önce özel bir tepki gösterdiği İngiltere'ye bakalım. Çünkü Orwell'in bireysel tarihinde İngiltere'ye İmparatorluk hakkında bilgi sahibi birisi olarak bakmanın verdiği özel bir üstünlük vardı. Bu ada toplumuna böyle bir görüş açısından bakması kimi yönlerden derinlikli gözlemler yapmasına olanak vermiştir.

Orwell 1939'da «Zencileri Saymadan» başlıklı yazısında, bugün NATO ve Ortak Pazar olarak bildiğimiz topluluklara coğrafi (ve dolayısıyla siyasi) bakımdan benzeyen bir Federal Birlik planını ele almıştı. Planın ilginç yanı, bu blokun denetimi altındaki sömürgelerde yaşayan büyük nüfusun hesaplı bir dikkatsizlikle atlanmış olmasıydı. «İngiliz proletaryasının büyük çoğunluğunun İngiltere'de değil, Asya ve Afrika'da yaşadığını hep unuturuz... Oysa hepimiz bu sistem sayesinde yaşıyoruz.»[8] Bir başka yerde de şöyle diyordu: «Hindistan Polisinde görevli olduğum beş yıl sonunda, hizmet ettiğim emperyalizme karşı öyle yoğun bir nefret duyuyordum ki anlatamam. İngiltere'nin özgür havasında böyle bir duyguyu tam manasıyla anlamak olanaksızdır. Emperyalizmden nefret etmek için onun bir parçası olmanız gerek.»[9]

İşte gözlemcinin, İngiltere'ye dönen adamın gözleri bu emperyalizm deneyimiyle dolu gözlerdir. Ama bu adamın İngiltere'ye gelişi, yalnız kitaplardan tanıdığı bir yabancı ülkeye gelen Hintli ya da Afrikalı öğrencinin gelişi gibi değildir. Bu ülkede okumuştur, ailesi bu ülkede yaşamaktadır. İngiliz toplumunun iç yapısının da farkındadır ama sadece teorik olarak reddettiği sınıfın bakış açısından. Orwell okuyorken kafasında «işçi sınıfının da insan olduğu» gibi bir kavram yoktu. «Uzaktan... eziyet çekmelerine çok üzülebilirdim ama onları ne zaman yakınımda bulsam yine hor görüyor, nefret ediyordum. Benim gibi burjuvazinin tampon-

luğunu üstlenmiş kimselere 'sıradan insanlar' hâlâ kaba ve itici geliyordu.»[10]

Bir tür bilinçli ikili bakış diyebileceğimiz bu çok özel tavır, Orwell'in temel niteliklerindendir. Orwell'i sonraki yazılarından tanıyan, özellikle de çocukluğu ve eğitimi onunla aynı olmakla birlikte Orwell gibi sonradan dolaysız ilişki içinde emperyalizmden nefret etme deneyiminden geçmeyen kimselerin çok sık atladıkları bir noktadır bu. Orwell gibi özel ve ayrı eğitim görmüş insanların çoğunu, en temel nitelikler açısından İngiliz olmadıklarına inandırmak olanak dışıdır. Bunu doğal karşılamak gerek, çünkü «İngiltere»nin tanımı, efsânesi, ideolojisi yüz yıldan fazla bir zamandır onların elinde. Yazı-çizi işinin çoğunu yapan, yalnız kendi kurumlarını değil öteki kurumların da çoğunu yöneten, dış ülkelerde dolaşıp dünyanın büyük bölümünce «İngiliz» diye tanınan sınıf onların sınıfıdır. Dünyanın İngiltere'ye bakışını bu küçük azınlığın özelliklerinin belirlediğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Öte yandan egemen sınıf diye tanımlanması gereken fakat kendi içinde farklılıklar taşıyan bir azınlıktır bu. Bu azınlık Orwell'in gençliğinde üstelik bir imparatorluğun egemen sınıfıydı ama yönetimi tümüyle elinde tutanlar, kendi mülkleri ve yatırımlarıyla geçinip merkezi metropoliten kurumlara doğrudan geçebilenler bu sınıfın sadece bir bölümüydü. Çoğunluğu oluşturan öteki bölümün işlevi ise daha güç, daha aşağı işleri yapmaktı. Eğitilmelerinin temel amacı, yürütücü sıfatıyla mensup oldukları bu sisteme gereği gibi hizmet etmeleriydi. Sistemin kenarlarına giden, gerçekliklerle doğrudan yüzyüze gelenler de bu insanlar oluyordu. Eric Blair sonradan «yukarı orta sınıfın aşağı kesimi»nde doğduğunu söylerken bunu belirtmek istemişti. O ve onun gibiler teorik olarak egemen sınıfın üyesiydiler, bu sınıfın «İngiltere» efsânesini ve ideolojisini paylaşıyorlardı ama pratikte bazı yönleriyle sistemin dış kenarında bulunuyorlardı. Toprakları ya da yeterli mülkleri olmadığından yap-

tıkları iş karşılığında aldıkları ücrete bağımlıydılar. Bu da sistemin bütünsel görüntüsü içinde yarattığı «meslek» ve «hizmet» tanımlarını kabul etmeye bağlıydı. Böyle bir grupta genellikle sınıfsal bütünün bir parçası olduklarını belirtmeye yarayan efsanelere gereğinden fazla sarılma eğilimi vardır. Bu insanlar da, tam anlamıyla dibinde bulundukları sınıftan kopma korkusuyla «İngiltere»lerine, sistemin sakin ve rahat merkezinde yapıldığından çok daha katı ve tantanalı tanımlar yakıştırıyorlardı. Eric Blair'in ilk yayınlanan yapıtı on bir yaşında yazdığı tıpik bir şiirdi: «Genç İngilizler. Uyanın!». Bir rolü, bir ülkeyi oynayan bir çocuktur bu.

Dışarıdan bakınca —ki çoğumuz öyle bakıyoruz şimdi— bu tavrın belli bir gerilim yarattığı görülür: Aynı anda hem egemen olan hem de boyun eğen insanın gerilimi. Bu gerilim ancak bir pantomimcinin katı hareketlerine benzer bir davranışla örtbas edilebilir ve bu da giderek gerçek kişiliğin yerini alır. Ya da Blair'in durumunda olduğu gibi onu Orwell'e dönüştüren bunalıma yol açar. O zaman da kökü, egemen-boyun eğen tavrında bulunan ikili bakış hem güçlü hem dengesiz yanlarıyla ortaya çıkar.

Orwell İngiltere'ye, deyim yerindeyse yeniden girdiği zaman taşıdığı temel dürtü olumsuzdu. İçinde eğitildiği ve hizmet ettiği bir sistemi ve ideolojiyi reddetti. Fakat sistemin niteliğinden dolayı hemen gidebileceği bir başka «İngiltere» yoktu. Bir İngiltere'den ayrılıp ötekine keşif gezileri yapabilirdi yalnızca. Gezisinin sonuna doğru, bunların tümünü özetlediğinde söyledikleri hem yadsımanın hem de onu izleyen bilinçli bağlanmanın etkilerini taşıyordu:

> Sadece emperyalizmden değil, insanın insan üstündeki her türlü egemenliğinden kaçmam gerektiğini hissettim. Yerin altına, ezilenlerin göbeğine inmek, onlardan biri olmak ve onlarla birlikte zorbalara karşı durmak istiyordum... Düşüncelerimin İngiliz işçi sınıfına yönelmesi böyle oldu. Hayatımda ilk kez işçi sınıfının gerçekten

> farkında oluyordum. Bunun başlangıçtaki nedeni, bir benzetme yapmama olanak vermeleriydi. Onları haksızlığın simgesel kurbanı olarak görmüştüm: Birmanya'da Birmanyalıların oynadığı rolün aynısını İngiltere'de oynuyorlardı.[11]

Orwell'in alışılmış açıksözlülüğüyle yaptığı bu açıklama, açıkça şunu gösteriyor: Yeni bir gruba yaklaşma ve bağlanma eylemi, aslında onun ilk ve belirleyici toplumsal deneyiminin türevi olan bir **olumsuz özdeşleşme**'dir.

İngiltere, kimin İngilteresi? **Wigan İskelesine Giden Yol**'da gezinin niteliği etkindir henüz. Orwell «iki ulus»u anlatmakta, (orta sınıf deyimiyle) «öteki yarı»nın nasıl yaşadığını keşfetmektedir. Acıma ve hiddet duyguları içinde olayı hem çekici hem de itici bulmaktadır. Nüfusunun üçte ikisi işçi sınıfından oluşan, iktisadi durgunluk ve yaygın bir işsizlik dönemi yaşamakta olan bir ülkedir anlattığı. Etkin iddia ve imgelerinin tümünü karşıtlıklar, hem de dayanılmaz karşıtlıklar oluşturmaktadır. Bunlar herhangi bir sıradan düşünce gibi «İngiltere» düşüncesini de yıkmış, Orwell'in çocukluğundaki «bölünmez bütün» imgesinin yerini maden ocağı, fabrika, gecekondu, toplu konut, seyyar ev, cüruf yığını, çayhane, Tudor villası gibi binbir çeşit özellik ve eşitsizlik almıştır. Etkin, hareketli, içinde gezilecek bir İngiltere'dir bu.

Orwell'in savaş sırasında yazdığı sonraki denemelerin İngilteresi ise farklıdır. Daha doğru ya da daha yanlış değildir ama bazı yönlerden dikkat çekici biçimde bütünlenmiştir yine: «İngiltere'nin iktisadi açıdan üç-dört değilse bile en az iki ulustan oluştuğu kesindir. Ama aynı zamanda halkın büyük çoğunluğu kendisini tek bir ulus gibi **hissetmektedir** ve yabancılardan çok birbirlerine benzediklerinin bilincindedir.»[12] Bu pek şaşırtıcı bir şey olmasa gerek. Uzun bir geçmişi olan her ülke için herhalde geçerlidir. Ne var ki

olağanüstü bir yanı olmayan bu gözlemle anlatılmak istenen başkadır:

> İngiltere, sınıflaşmanın en belirgin olduğu ülkedir dünyada. Yaşlı ve ahmak insanların yönettiği bir züppeler ve ayrıcalıklar beldesidir. Ama herhangi bir değerlendirme yapılırken, sahip olduğu duygusal birlik ve büyük bunalım anlarında hemen tüm sakinlerinin aynı duyguyu paylaşıp birlikte davranma eğilimi mutlaka hesaba katılmalıdır.[13]

İstila tehdidinin olağanüstü bir ulusal birlik oluşturduğu 1940 yılında yazılmış olan bu parçanın son tümleci kabul edilebilir niteliktedir kuşkusuz. Ama ondan önce gelen «duygusal birlik» sözü çok iddialıdır. Nitekim bu tür akıl yürütmelerin değişmez kanevasını oluşturan, «İngiltere... dir, ama...» formülü, Orwell'in «İngiltere'yi bir cümlede tanımlamak gerekirse»:

> yanlış üyelerin yönettiği bir ailedir

sözleriyle doruk noktasına ulaşmaktadır. Elbette Orwell buna benzer şeyler söyleyenlerin ne ilki ne de sonuncusudur. Sözün ilginçliği Orwell'in gelişim grafiğinde aldığı yerde yatmaktadır. **Wigan İskelesine Giden Yol**'un iktisadi durgunluk içinde olan, cefa çeken İngilteresi'nde aileden, duygusal birlikten iz yoktur. O kitapta gerçeklikler ve sınıflı toplumun yol açtığı sonuçlar vurgulanır. Bence olayı şöyle görmek gerek: Orwell önce «İngiltere»ye karşı iki değişik tepki aşamasından geçmiş, çocukluğundaki efsanenin —özel insanlar, «aile»— yerini dönüşündeki gözlemler —acı ve çaresiz çelişkiler— almıştır. Ama sonra üçüncü bir aşamada, geçerliliğini son zamanlara kadar sürdüren bir efsane oluşturmuş, asıl görüntüyü iktisadi ve toplumsal eşitsizlik olgularıyla sınırladıktan sonra, temel sıradanlıkların ve dürüst-

lüğün İngilteresi'ni, «gerçek İngiltere»yi, «geçmişi ve geleceği kucaklayan ebedi hayvan»ı* yaratmıştır. Bu görüntü içinde ailenin «yanlış üyeleri»nin yönetimde olması neredeyse bir kaza ya da eski bir alışkanlığın sürdürülmesi gibi sunulmaktadır.

Orwell, 1940'lardan bu yana süren büyük etkisini diğer bütün başarılarından çok bu güçlü imgeye borçludur. Bu imge bazı gerçekleri içermese bu kadar güçlü olamazdı elbette. Örnek vermek gerekirse, Orwell'in İngiltere'de sivil hakların köklülüğünü ve bunlara arka çıkan duyguları vurgulamakta ne kadar haklı olduğunu gerek kendi dönemi gerek yaşadığımız günler ortaya koymuştur. Sıradan İngiliz yaşamının genel niteliklerinden nezaket ve yumuşaklığı vurgulaması, bunların cinayet ve öfke dolu bir dünyada olumlu özellikler olmaları nedeniyle mantıklıdır. Günlük İngiliz yaşamında genel bir teklifsizlik, dostluk ve hoşgörünün bulunması da «dürüstlüğü» bir erdem olarak vurgulamasına kanıt oluşturmaktadır. Ancak bütün bunları bilip kabul etmek başka, çözümleme yaparken tutulacak yolu seçmek başkadır.

Orwell bu özellikleri «varolan düzene karşı bir ölçüde yaşaması gereken»[14] gerçek bir halk kültürünün parçası olarak gördüğü ya da «girift bir uzlaşmalar ağı»ndan, açık ve yerleşmiş haksızlıkların yanısıra belli erdemlerin ve olumlu tavırların da korunduğu uyarlamalardan söz ettiği zaman, benim doğru bildiğime daha çok yaklaşıyor. Ama böyle tanımlar getirmeye başladığımızda çok karmaşık bir toplumsal yapı içindeki çok karmaşık ilişkileri tartışmaya başladığımızı görürüz. Orwell de bu karmaşıklığı fark edip vurguluyor ama yapıların eleştirel çözümlemesini sağlayıp açacak herhangi bir düşünce geliştirmiyor. Kanıtları çoğu kez keskin ayrıntılarıyla toplayarak unutulmaz bir iklim, bir atmosfer yarat-

* İngiliz İmparatorluğunun simgesi «aslan» kastediliyor. Ç. N.

mıştır ama toplumsal yapı iklim değildir. Belli haksızlıkların yanısıra belli erdemlerin varolduğunu —sanki bunlar (Orwell'in toplumsal imgeler çizerken benzetme için çok sık başvurduğu) doğadaki karşıt olgularmış gibi— söylemek asla yeterli olamaz. Bu olgular toplumda etkin, tarihi, gelişmekte olan ilişkilerdir. Orwell'in İngiltere imgesi işte bu tür bir gerçekliği gözlerden saklıyor. Bu onun yöntemine ilişkin bir olgu. Ama çoğunlukla olduğu gibi yöntem, eninde sonunda bir bakış açısına dayanır.

Orwell'in etkisini duyurduğu bir başka nokta, «yanlış üyeler»in yönettiği «aile»nin kusurlarını anlatma biçimidir. Örneğin sınıfı, esas olarak şive, giyim, beğeni, eşya, yemek gibi konulardaki farklılık ve züppeliklerle anlatır. Bu tavır bir alışkanlık halini almıştır onda. **Wigan İskelesine Giden Yol**'da, çıkarlarının sömürülen işçi sınıfıyla özdeş olduğunu fark eden çöküş halindeki orta sınıfın «'ha'larından başka kaybedecek bir şeyi yoktur».* Buna koşut olarak «Aslan ve Tekboynuz»un daha yumuşak dünyasında, varlıklı işçiler «gözle görünür biçimde... orta sınıf» haline gelmektedir. İşte bu düşünce biçimiyle Orwell, bir kuşağın bağnaz siyasi inançlarına temel hazırlamıştır. Çünkü sınıf, özel toplumsal davranışlardaki bu yüzeysel farklardan ibaretse artan refah ve yaygınlaşan eğitim ve iletişim koşullarında «sınıfsız bir kitle»nin oluşması kadar doğal ne olabilir! Sınıf ayrımına eski, kaba tanımlardan farklı yaklaşımlarla bakılmasını aklı başında her insan kabul eder. Ama sınıf tanımını, herhangi bir zengin sanayi toplumunun mutlaka sileceği bu özelliklere indirgemek, sınıfın (mülk ve sermaye sahipleriyle sadece emeği ve becerisi olanlar arasındaki ilişki gibi) güçlü bir iktisadi ilişki olarak varlığını sürdürdüğü bir başka gerçekler dizisini başarıyla örtmek demektir.

* İngiltere'de eğitim görmemiş yoksul katmanlar sözcüklerin başındaki «H» harfini düşürerek konuşurlar («Hasan»a «Asan» demek gibi). — Ç. N.

«Ailenin yanlış üyeleri»ni egemen kılan nedir acaba? Giyim, yemek, eşya üsluplarına saygı gösterilmesi mi? Paranın belirleyici özelliğini döne döne —hatta otuzlu yıllarda aşırı düzeyde— vurgulamış olan Orwell'i şimdi böyle eleştirmek biraz garip kaçacak ama ceplerde para denen bir şey vardır. Daha fazla cepte daha fazla para olsa sorun çıkmaz, onun sözünü ettiği «sınıfsız kitle» gerçekleşmiş olurdu. Ama toplumsal yaşam araçlarının yaratılması ve mülkiyeti demek olan ve adına «sermaye» denen öyle bir «para» var ki, egemenlikle ilgili her soru kaçınılmaz olarak mülkiyetin kimde olduğuna bağlanmaktadır. Üstelik mülkiyet, «sınıf»ın gözle görülen belirtilerinin (yani sistemin bozuk paralarının), ortadan kaldırılmış olmasa da (çünkü Orwell'in yazdıklarından otuz yıl sonra bile bunun bir belirtisi yok) en azından değiştirildiği, yumuşatıldığı ve evrim geçirdiği bir dönemde, köklü bir değişikliğe uğramadan pekala varlığını sürdürebilir.

Orwell'in açıklamasındaki zayıflığın —aynı zamanda çekiciliğin— en açık belirtisi hâlâ egemen sınıf diye adlandırdığı katmanı ele alış biçiminde yatmaktadır. Bu konuda başlangıçta gösterdiği tavırlar daha önce değinilen nedenlerden dolayı karmaşıktır. Orwell, kendisinin de içinde olduğu hizmet veren aileler grubunun, bürokrasinin merkezileşmesi ve tekelci ticaret şirketlerinin gelişmesiyle önemini belli ölçüde yitirdiği kanısındadır. Bunların canlılığının ve öncülük yeteneklerinin, kendi doğumundan hemen önceki yıllarda İmparatorluğun doruk noktasını aşıp inişe geçmesiyle azaldığını düşünmektedir. Öte yandan bu sınıfın bir kesimi, bunalıma düşmekle kalmamış, isyankar da olmuştur. Orwell İngiliz orta sınıf aydınlarını, özellikle solcu aydınları sığ, olumsuz, kendi ülkesinden kopuk ve ona karşı insanlar diye tanımlamıştır daima. Bununla birlikte, kimi zaman hizmetkar kimi zaman isyankar olsalar da bu kesimi, arabanın ardına takılıp giden insanlar gibi yine egemen sınıf ailesinin içinde görmektedir. Çünkü egemen sınıfın çekirdeği varlığını sür-

dürmektedir ve Orwell'e göre en dikkat çekici yanı ahmaklığıdır. İngiltere denen ailenin «sorumsuz amcaları, yatalak halaları»dır bunlar. Her nedense bu görüntüde babaya yer yoktur.

Aldatıcı bir tablo bu. Orwell'e bakılırsa egemen sınıfın yeteneklerinde bozulma olmuş, tutumu «çoktan haklılığını yitirmiş»tir. «Sonradan görmelerin oluşturduğu bir aristokrasi... koskoca bir imparatorluğun ve dünya çapında bir mali ağın ortasına çöreklenmiş, faiz ve kârları toplayıp harcıyor —nereye?» Hiç kuşkusuz yararsız şeylere. «Varolan sistemden çıkar sağlayanlar, sayfiye evlerinde oturan yarım milyon kişi yalnızca.»[15] Doğru elbette, ama burada asıl dikkat çekici olan, bu durumun— sanki sonradan görmelerden oluşan aristokratlar çetesinin bir zamanlar daha farklı ya da haklı toplumsal amaçları olmuş gibi — egemen sınıfın «bozulması» olarak görülmesi. «Yetenek»lerini gerçekten sınamaya gelince; kendilerini kabul ettirmeyi sürdürüp sürdüremediklerine bakmak yeter.

Egemen sınıfı aşağılamak, ondan nefret edip onu yıkmaktan her zaman daha kolaydır. Orwell'in komik amcaları ve halaları sık sık yinelediği radikal bir imge ama gerçek egemen sınıfı böyle görmenin ona göz yummaktan başka anlamı yoktur. Bu duygusal tavrın kaynağı, İngiltere'yi bir aile olarak gören orta sınıf imgesidir. Çocukluk efsanesi bir kez daha, doğrulanmamış kanıtlarla yumuşatılıp kabul edilir biçime sokulmuş ve kısmen diriltilmiştir. «Çoktan haklılığını yitirmiştir» sözleri daha önceki bir haklılığı, aristokrasinin sarsak ve ahmak değil yetenekli, atılgan ve acımasız olduğu bir dönemi varsaymaktadır. Karşısındakini hafife alan bu radikal yanılsama ve söylem, her zaman için İngiliz Solu'nu zayıflatan bir etken olmuştur. Orwell, tüm toplumsal eleştirileri savuşturan «fare kapanı suratlı bankerlerle kahkahaları para şakırtısını andıran borsacılar» üstüne —genelde soldaki düşmanlarına sakladığı— öfkeyle yazdığı zaman.

gözlemlediği toplumun gerçeklerine ve bunlara göstermesi gereken tepkiye daha yakın oluyordu.

Sorun, Orwell'e çocukluğunda aşılanan «aile» imgesinden kaynaklanmaktadır kuşkusuz. Orwell, kapitalizmin yol açtığı sonuçlardan nefret etmekle birlikte, onu hiçbir zaman tam anlamıyla, yani iktisadi ve siyasi bir sistem olarak görmeyi beceremedi. Belli haksızlıkları dile getirmekte gösterdiği büyük gücü, olayı yönlendiren genel güçler konusunda yeterli bir kavrayışla pekiştiremedi. Öte yandan «gerçek İngiltere»nin yüzeye çıkarılmasını, savaşın «devrimci savaş»a dönüştürülerek hem faşizmin hem de kapitalizmin işinin bitirilmesini gerçekten, yürekten istiyordu. Bu program kısmen, 1940'lardaki kabul edilebilir söylemi oldu Orwell'in ve savaş yılları boyunca geniş bir kesim tarafından da paylaşıldı. Ama programın daha derinlerinde, karşı çıkılan sisteme özel bir bakış yatıyordu. Etkisini altmışlı yılların İşçi Partisi hükümetlerini de kapsayacak kadar sürdüren ve yetersizliği ancak bugün ortaya çıkmış olan bu bakışın anahatları şöyleydi: Sonradan görmelerin ve aristokratların ahmaklıklarıyla dolu eski sistem sadece bir kabuktu. Onun yerini «yeni kan, yeni insanlar, yeni düşünceler» alacaktı. Orta sınıfın genişlemesiyle, eski sınıf çözümlemesinin modası geçmişti, işçi sınıfı hızla orta sınıf alışkanlıklarını ve düşüncelerini benimsiyordu. Egemen sınıf, işleri idareci ve teknisyenler tarafından yürütülen ve mülk sahibi olmaktan başka özelliği kalmamış bir sınıftı. Bu durumda yapılacak tek şey kalıyordu; ailenin dürüst üyeleri olan orta sınıfla işçi sınıfının elele verip yönetimi elinde tutan modası geçmiş yaşlı ahmakları alaşağı etmesi!

Şatonun duvarları çevresinde borular çalınıyor, sonra teneke düdüklere dönüşüp yeni, parlak bir aynaya yansıyorlar ve bir anda beklenmedik bir tören korosu belirip eşlik etmeye başlıyor onlara...

«İngiltere, ileri kapitalizmin İngilteresi»ni görmemiş olması Orwell'in suçu değildir ama belli bir İngiltere yorumu-

na yaygınlık kazandırmış olduğu da bir gerçektir. Ve bu, teori değil de yorum, ispatı gereken bir çözümleme değil de bir duygu olduğu için çok daha etkili olmuş, güçlü ve sıcak yanlarıyla pratikte teslimiyetçiliğe yol açmıştır.

«İngiltere'ye yeni gelmiş bir yabancı gözlemci» değildi Orwell hiçbir zaman. Ama çemberin dış kenarından, emperyalizme gerçek ve kalıcı bir nefret duyarak gelmiş ve merkezde, eğitim ve deneyiminin kendisi için hazırladığı «yanlış üyelerin yönettiği aile» görüntüsünü bulmuştu. Gerçek şu ki bu aileye gereksinimi vardı. Ondan yoksun bırakılmış, onun yüzünden utanç duymuştu. Şimdi bilinçaltındaki bu duyguları açıkça dile getiriyor ve ailenin öteki üyelerine seslenmeye, onları bir araya getirmeye, yönetimi ele almalarını sağlamaya çalışıyordu.

Onlara anlatabileceği somut şeyler, varlığına gözlerini kapadıkları emperyalizm ve ihmal ettikleri yoksul mahalleleriydi. Ama kapitalist sisteme emperyalist uzantılarını hesaba katmadan bakmak ne kadar yetersizse, sadece emperyalizm ve onun egemen sınıfı olarak bakmak da aynı ölçüde yetersiz kalır. Orwell'in keşfettiği İngiltere'nin bir bölümü bu düzen altında ve içinde yaşayan, belli değerleri sürdüren gerçek bir toplumdu. Ama bir de bunun ayrılmaz parçası; bu düzen tarafından yaratılmış ve önyargılar, uzlaşmalar, uyarlamalar, yanılsamalar içinde olan öteki İngiltere vardı. Topluma duyarlık göstermek, bir bölümü ötekinden ayrı tutmak, yaşamın her alanını kapsayan zorunlu bir çatışmaya girmek demekti. Fakat bunu bir aileye, «İngiltere»ye yapmak düşünülemez, hainlik, alçaklık olurdu. Orwell ailesini ve eski aile gururunu yitirmişti. Bir aileye katılmaya, dürüst bir gelecekte yer almaya çalışıyordu. Bunlar yitik bir ülkeden, yitik bir sınıftan gelen sürgünün anlaşılır ve saygın duygularıdır. Ama daha acil ve karmaşık süreçler içinde geçmişi ve geleceği kucaklayan «İngiltere»nin nabzının attığı yerden bakıldığında fazla kolay, fazla yatıştırıcı, fazla tatlı duygulardır.

«İngiltere benim İngilterem» bir hak iddiası, bir bağımsızlık duyurusu, bir meydan okumaydı. «İngiltere sizin İngilterenız» ise tersine, bir yorum, bir imge, bir düştür ve baskı altında kalıp parçalandığı zaman bir kâbusa dönüşecektir.

3 Yazar Olmak

Orwell'in kuşağında yazar olmak ne anlama geliyordu? Naif bir soru gibi gelebilir bu. Pek çok insan yazarlığın kendi tanımını da içerdiğini düşünür. Ama çözümleyecek olursak, bu tanımın toplumsal bir tarihi bulunduğunu ve herhangi bir düşünce gibi bir düşünce olduğunu görürüz. Yazar olmanın tanımı, Orwell'in durumunda yalnız elde ettiği başarıyı ve yaptığı etkiyi anlamak açısından değil, yazmayı öğrenmekte olduğu tarihi anda toplumsal bunalımın bir parçası olan edebi bunalımı kavramak açısından da özel bir önem taşımaktadır. Bu dönem 1920'lerin sonlarıydı. Yedi yıl sonra Orwell şöyle yazıyordu:

> **Punch** dergisinde yer alan gerçekten gülünç son karikatürde —ki altı yedi yıl önceydi— zıpır bir delikanlı üniversiteyi bitirince «yazmak» niyetinde olduğunu söylemektedir halasına. «Peki hangi konuda yazacaksın tatlım?» diye sorar hala. «Sevgili halacığım» der delikanlı ezici bir edayla, «insan herhangi bir **konuda** yazmaz, sadece **yazar.**»[16]

Orwell, karikatürün, «edebiyattaki güncel koroya yönelik tamamen haklı bir eleştiri» olduğunu ekler sözlerine. Yıl ise 1936'dır. Aslında bu, Orwell'in hiçbir zaman kesin bir sonuca ulaştıramadığı ve çözümüne, dönemindeki edebi tar-

tışmaların da yardımcı olamadığı bir sorundur. Orwell, son yıllarında bile daima, örneğin düzyazıyla ya da koşukla yazmak arasında bir niyet ayrımı yapmak eğiliminde olmuştur. İncelendiği zaman bunun, içeriğin etkisi için yazmakla sözcüklerin etkisi için yazmak arasındaki ayrım olduğu ortaya çıkıyor. Düzyazıda —tümünde olmasa bile— birincisinin egemen olduğu varsayılır.

Fakat bu ayrımın kendisi, dili bir deneyim kaynağı değil bir aracı olarak kabul eden bölünmüş bir estetik anlayışının ürünüdür. Başka bir deyişle, içerik dilden önce gelmekte ve yazar, içeriği doğrudan açıklamayı mı yoksa sözcüklerle oynamayı mı seçeceğine bundan sonra karar vermektedir. Bu katı bir ayrım değil, sadece bir önemseme sorunu olsa bile çok yanıltıcıdır. Çünkü gerek yazarda gerek yazarın içinde yaşadığı toplumla paylaştığı dil ve biçimlerde belirleyici olan, deneyimle anlatım arasındaki ilişkidir daima.

Orwell kendi gelişimini anlamaya ve yönlendirmeye çalıştıkça bu soruna da tekrar döndü. «Niçin Yazıyorum»da (1946) kendisinin kahraman rolü oynadığı düşlerden «giderek yaptığı ve gördüğü şeyleri salt betimlemeye» dönüşen başlangıç gelişimini anlatır. Buradaki «salt» sözcüğü önemli. Çünkü onu, ilkgençlikteki gelişiminin ikinci aşaması dediği dönemde, birdenbire «salt sözcüklerin, yani onların ses ve çağrışımlarının zevkini» keşfettiği zaman yine kullanmaktadır. Salt betimleme, salt sözcükler... Orwell'in edebi sorunu böyle görmesi sadece kendi gelişim sürecinde değil, döneme damgasını vuran toplumsal bunalımın tipik bir yansıma biçimi olarak da önemini korumuştur.

İşin en dikkat çekici yanı, Orwell'in kendi yazarlığını haklı çıkarma isteği, anımsadığı bir karikatürden hareketle gündeme getirdiği haklılık, ciddiyet sorunudur. Çünkü Orwell yazma eyleminin başlıbaşına bir sorunsal olduğu bir dönemin ve sınıfın içinde yazıyordu. «Eğlendirmek için yazmak» (yani başkalarının tüketeceği ve hoşlarına giderse değer biçecekleri bir yazılı meta üretmek) bir yana bırakılır-

sa, yazmaya ilişkin tavırlar bu dönemde katılaşmış hatta kutuplara ayrılmıştı. Kendinden emin orta sınıf, titizlikle sarıldığı yararlılık anlayışı içinde, yazmayı yararsız bir ikincil etkinlik, «gerçek bir iş yapmaya» karşı bir seçenek olarak görüyordu. Ama bu yararsız etkinliğin pratik sonuçlar vermesi —yani para getirmesi— durumunda açık kapı yok değildi. Sıradan «yazar»dan tamamen farklı bir kişi sayılan başarılı «müellif» öteki üreticilerle aynı düzeyde takdir görüyor ve ödüllendiriliyordu. Ne var ki işin zor yanı sadece yazarlıktan «başarılı müellif» olmaya giden aşamaları geçmekte değildi. Bu yolu tutan yazarın özerkliği de kalmıyor, yapacağı iş baştan dışsal ve yabancılaşmış ölçütlerle biçimleniyordu. Aynı toplumsal sınıf içinde giderek büyüyen bir azınlık ise bu yaklaşıma bağlı ama görünüşte ona karşı bir soyut tepki oluşturmuştu. Yapılan iş geleneksel olarak «toplumsal» kabul görmeye ve başarıya göre sınanıyorsa basit bir yadsımayla buna karşı çıkılabilirdi. Gerçek «yazar»ın ticari amaçları olmadığı gibi, temelde toplumsal bir işlevi ve bunun türevi olan toplumsal bir içeriği de olamazdı. O sadece «yazacak» ve böylece kendi kendine tanımlanmış bir ünle toplumun «dışında» yaşayan bir bohem, bir «sanatçı» olacaktı.

Gerçek bir toplumsal tarih olan bu gelişim ve kutuplaşma, on dokuzuncu yüzyıl burjuva yaşamı ve düşüncesinde önemli bir aşama oluşturmuş, 1880-1890 yıllarında Avrupa'nın büyük bölümünde ilk doruğuna ulaşmıştı. 1920'lerde biraz katılaşmak ve zaman zaman tutuculaşmakla birlikte etkinliğini sürdürdü. Teoride ve pratikte birçok etkileri oldu. Modern anlamlarıyla «içerik» ve «biçim» arasındaki tutucu ayrımın kökünde de bu vardır. Orwell'in (hiçbir zaman özgün bir teori oluşturacak boyutlarda irdelemediği) teorik sorunları, aynı zamanda, ne yapması gerektiği konusunda yaşadığı acil bunalıma karşı pratik tepki işlevi görürler. Orwell'in, sınıfının geleneksel yaşam biçimini yadsıması; sınıfın kurbanlarıyla toplumsal özdeşleşme girişimi, sınıfın be-

lirlediğinin ötesinde bir kimlik arayışı ve sınıfın başarı anlayışının reddi gibi nedenlere dayanır. Fakat aynı zamanda, en azından başlangıçta, sınıfın hazırladığı seçeneklerden birini benimseme eğilimi de vardır Orwell'de. Bana kalırsa Paris'e «yazar olmaya», yani toplumun «dışında» yaşamaya ve «yazmaya» gider. «Balinanın İçinde» adlı denemesinde o günlere dönerek **Punch**'daki karikatürle ilgili anısını tekrarlamakta, «sanatçı, yazar, öğrenci, meraklı, gezgin, sefih ve işsiz-güçsüz sürüsü»nü anımsayıp ideolojilerini şöyle anlatmaktadır: «'Kültürlü' çevrelerin sanat sanat içindirciliği pratikte anlamsızlığa tapınmaya varmıştı. Edebiyatın sözcüklerle oynamaktan ibaret olduğu kabul ediliyordu.»[17] Bu belki abartmalı ve geç kalmış bir genelleme ama Orwell'in içinde geliştiği edebi ve toplumsal bunalımı göstermesi açısından ilginç.

Bugün baktığımızda, Orwell'i, 1920'lerde önemsenenin karşıtı yönde bir yazarlığı seçmiş gibi görebiliriz. Biçimden önce içeriği, sözcüklerden önce deneyimi seçtiği, 1920'lerin estetikçi yazarından çok 1930'ların toplumsal bilinçli yazarı olduğu söylenebilir. Kendisinin olayı büyük ölçüde böyle gördüğü kesin. Fakat en az bunun kadar önemli bir başka nokta, Orwell'in zaman zaman bu seçimi yapmış olmaktan pişmanlık duymasıdır. Örneğin «Niçin Yazıyorum»da bir yazarın dört güdüsü olduğunu söyler: Salt bencillik, estetik arayış tutkusu, tarihi dürtü, siyasi amaç. Orwell'e göre bazen birbirleriyle çelişen bu güdüler her yazarda değişik ölçü ve oranda bulunur, içinde yaşadığı çağa göre de değişirler. Kendisi bir başka çağda yaşamış olsa ilk üç güdü dördüncüye üstün gelecek, «süslü, salt betimleyici kitaplar» yazacaktır. Ama «nasıl olmuşsa olmuş, bir tür broşür yazarı olmaya zorlanmış»tır.[18] Burada ilginç olan «zorlanma» kavramıdır. Orwell kendisinin başka bir zamanda ne olabileceğini açıkça görmektedir. «İnsanın 'doğa'sını yetişkinliğe erdiğinde ulaşmış olduğu durum»[19] olarak kabul ettiği için de, gerçek yazılarını bazı yönlerden doğasıyla çelişkili bulmak-

tadır. Bambaşka bir çağın varsayılan doğası değildir bu, dönemi bellidir. Orwell'in yetişkinliğe erdiği yıllardaki, 1920' lerdeki «doğası»dır.

Bu anlatılanları kabul edersek, kaçınılmaz bir toplumsal ve siyasal gerçeklik Orwell'in doğal kişiliğini, doğal yazılarını açıkça istila etmiştir. Bunu kaçınılmaz görmesi, dönemin olayları karşısında kenara çekilmenin olanaksızlığını kabul etmesi açısından önemlidir elbette. Ancak ilginç bir kabul ediş biçimi bu, çünkü toplumsal ve siyasal gerçekliğin yazarı etkilemesinin onun iznine bağlı olduğunu varsaymaktadır. 1930'ların hayıflanılacak yanı ise, hiçbir dürüst insana kaçma olanağı bırakmamış olmasıdır.

Bu, Orwell'in özgün —ve sürekli diyebileceğim— dünya görüşünün özel bir biçimde tekrarından başka bir şey değil. «İnsanların doğuştan değil yetişkin kişilikleriyle oluşan bir doğası vardır ve bu doğa siyasal ve toplumsal gerçeklik tarafından istila edilir.» Orwell'in görünüşte sadece yazmak üstüne ileri sürdüğü bu görüşün, biraz düşünülünce bireyler ve toplumlarla ilgili genel bir görüş olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü «yazmak»la «gerçeklik» arasındaki ilişki, insanlarla tarihleri arasındaki ilişkinin bir başka biçimidir.

Eric Blair aslında Orwell değil bir başkası olabilirdi. Orwell'i —ad değil iş olarak— seçmesi genel ve kişisel tarihin zorlamasıyla olmuş, bir yazar olarak gelişmesi iktisadi durgunluk ve faşizm yıllarında gerçekleşmişti. Dönem boyunca kendisini her noktada bu olgularla yüzyüze getirdi. Kısmen yazar olmanın başlangıç güçlüklerinden, kısmen de kabul etmek istemediği kurulu düzenle ilişkilerini koparmanın bir yolu olarak gördüğünden işsiz ve beş parasız kaldı. Yine kısmen yazar olmak amacıyla ama kısmen de yıkıcı bir toplumsal güce karşı yaşamı pahasına karşı koymak isteğiyle faşizme karşı savaşmak için İspanya'ya gitti. Zamanının en zorlu olgularıyla yüzyüze gelmekte gösterdiği cesaret ve ısrar hangi ölçütle bakılırsa bakılsın takdire layıktır. Ne var ki, bütün bu olaylar içinde, olmak istediği

öteki kişi, öteki yazar sorunu varlığını sürdürüyordu.

Bu isteğin gücü neydi, asıl sorun burada. Pek çok insan, pek çok yazar kendi seçmedikleri, kendi dışlarında olan rahatsız edici bir tarihin «istila»sına uğramışlardır. Orwell'in durumu ise farklıdır. O, «istila»yı etkin bir biçimde aramış, hatta davet etmiştir. Ama bu kaçınılmaz «içerik»in ardında bir başka imge, başka sözcükler, başka tür bir «yazar olma» isteği varlığını hep sürdürmüştür.

Orwell en sonunda bu sorunu, son denemelerinden «Yazarlar ve Ejderha»da genelleştirdi:

> Edebiyat ergeç siyasetin istilasına uğrayacaktı. Totaliterizm gibi özel bir sorun hiç çıkmasaydı bile gerçekleşecekti bu. Çünkü bizlerde büyükbabalarımızda bulunmayan bir tür vicdan azabı oluştu. Dünyadaki büyük haksızlık ve sefaletin farkındayız ve suçluluk duygusu içinde bu konuda bir şeyler yapılması gerektiğini düşünüyoruz. Bu duygularla hayata karşı tamamen estetik bir tavır almak olanaksızdır. Bugün artık hiç kimse, Joyce ya da Henry James'in yaptığı gibi başka hiçbir şey düşünmeden edebiyata adayamaz kendisini.[20]

İstilanın böyle açıklanması dikkat çekici. «Totaliterizm, yani yazarlara etkin müdahale özel bir sorundur. Bunun altında daha genel bir şey, toplumsal vicdan yatar.» Ve bu bir istila öyle mi? Orwell genellikle duygularını o kadar doğru aktarır, ne demek istediğini öylesine açık söylediği izlenimini verir ki yazılarının anlamını yorumlamaya pek gerek kalmaz. Ama bu kez durum farklı. Burada asıl söylemek istediği, yazarın «toplumsal vicdanı»nın bugüne kadar başıboşken artık zorunlu olarak bir davaya bağlandığı ve bunun «edebiyat»ın istilaya uğraması anlamına geldiğidir. Edebiyatı da, günümüzde olanaksızlığını kabul etmekle birlikte hâlâ «hayata karşı salt estetik bir tavır» olarak görmektedir. Joyce örneği olaya bir açıklık getirmiyor. Joyce yazdığı gibi yazdı ama

sürgünde ve yoksulluk içinde. **Finnegans Wake** 1939'da tamamlanmıştı. Haydi buna, doğru ya da yanlış, tarihi olarak kullanılabilir bir örnek diyelim. Ama bizi sorunun değil, sorunu bu biçimde koymanın normal kabul edilmeye başlandığı bir döneme götüren James örneğini vermenin su götürür yanı yoktur.

Orwell'in yorumunu hızla okurken Dickens ve Elizabeth Gaskell'dan George Eliot ve Hardy'ye uzanan İngiliz romancıları akla gelmeyebilir. «Büyükbabalarımız»ın çağdaşı olan bu insanlar «dünyadaki büyük haksızlık ve sefaletin» pekala farkındaydılar ve sadece bu deneyimden, her biri kendine göre bir edebiyat çıkarmayı başarmıştı. Yazarlarda toplumsal uyanıklık olması hiç de yeni bir şey değildir. Hele 19. yüzyılda bu, hızla ve özellikle yazarlar arasında yayılmakta olan bir nitelikti. Fakat yüzyılın sonuna doğru İngiltere'de Henry James'i örnek alan ve «toplumsal» ile «estetik» arasında karşıtlık yaratmayı amaçlayan yaygın bir girişim oldu. Bunun savunucuları toplumsal deneyime içerik, edebiyata biçim olarak bakmakla kalmıyor, daha da tehlikelisini yaparak toplumsal deneyimi sadece genel ve soyut bir şey olarak görüyorlardı. Sonuçta edebi içerik tanımı, soyut «kişisel ilişkiler»e ağırlık verilmesiyle sınırlandı. Bu arada şunu belirteyim ki, bu görüşlerin James'in, toplumsal ve kişisel deneyimlerin (sınırlı bir dünyada kalmakla birlikte) karşılıklı etkileşim ve zaman zaman bütünlük içinde bulunduğu yapıtlarıyla fazla bir ilişkisi yoktu. James'in yaptığı, «malzeme»sini kullanırken, yani «tarz»ı «madde»ye uygularken, anlayışla karşılanabilecek bir teknik bilincini, tümüyle soyut bir «estetik»e ağırlık vermenin akla uygun görüneceği bir noktaya götürmekti. James'le Wells (yani dingin, arı, özünde edilgin sanatla ileriye yönelik, bağlı, özünde amaçlı yazmanın yeni türleri) arasındaki önemli kavga, romanın 20. yüzyıl koşullarında nasıl gelişeceği tartışıldığı bir sırada çıktı. Bu dönemde toplumsal karmaşıklıklar da psikolojik karmaşıklıklar da daha derinlemesine algılanmaya başlanmıştı.

Herkes ortak bir bunalım duygusunu yaşıyor ama bunu anlatırken farklı yollar kullanıyordu. Dolayısıyla edebi biçim köklü değişikliklere uğrarken birbirine tamamen karşıt yönlere çekiliyordu.

Yani estetik alanında biçim ve deneyim seçiminin birbirinden ayrılamadığı gerçek ve büyük bir sorun vardı. Fakat bugün bile çözüme kavuşturulamamış olan bu temel sorun, terimlerin bir anlamda tutsak edilmesi, yani «estetik», hatta «edebiyat» teriminin yapılabilecek seçimlerden yalnız birisiyle ilişkili tutulmasıyla gözlerden saklanıyor, öteki seçenekler «anti-estetik» ya da «sosyolojik» diye tanımlanarak dışlanıyordu. Bu vahim görüş bir de sanat asalaklarının ağzına düşünce öyle bir durum doğdu ki, Orwell gibi insanlar bile, toplumsal vicdan ve toplumsal bilinç gibi kavramları dışladığı besbelli olan «hayata karşı estetik tavır»dan söz etmeye başladı. Sanata, onun elle tutulur, ciddi ve değişken sorunlarına yönelik estetik tavır elbette önemliydi. Ama «hayata karşı estetik tavır», sanatsal seçeneklerden birine ilişkin olmanın ötesinde belli bir toplum yorumuna bağlı bir bilinç kaydırmasıydı. Sanatsal bir bilinç değil, bu kılığa bürünmüş bir toplumsal bilinçti. Başkalarıyla ilişkilere girmekten, bir davaya bağlanmaktan yan çizmenin ve bunu onaylamanın mantığıydı. «Yazar olma»nın, toplumsal deneyimi ve toplumla ilgilenmeyi dışlayan bir başka tanımıydı.

Orwell, içinde eğitildiği toplumsal sınıfın düşünce biçimini reddetmek için ciddi ve uzun bir çaba gösterdi. Büyük kişisel zararlara uğramak pahasına bu çabasında bazı yönlerden başarılı da oldu. Fakat ne garip çelişkidir ki, söz konusu edebi sorunların bazılarını pratikte başarıyla ve çoğu kez başkalarını da etkileyecek biçimde çözen bu insan, hâlâ bunları çözemediğini (yazarlığı sürdüren birisi için yeterince doğal bir duygu aslında) düşünmekle kalmadığı gibi edebiyattan kaçtığını, onu bıraktığını düşünüyor ve kendisine öğretilmiş olan aşağılayıcı tavır içinde burun kıvırarak «bir tür broşürcülük» yaptığını söylüyordu.

Orwell'in yaptığı seçimlerin bütünsel olması gerekliydi, çünkü tümü temelde tek bir seçime bağlanıyordu. «Hayata karşı estetik tavır» yalnız belli bir türde roman yazmak değil, aynı zamanda 20. yüzyıl deneyiminde çok kritik bir nokta olan burjuvazinin sanatı dar bir çerçeveye indirgeme girişiminde devreye giren bir formül hatta bir tür anlaşmaydı. Geriye baktığımızda, edebiyatı salt edebiyat olsun, toplumsal gerçeklikle dolaysız bir ilgisi bulunmasın diye bir odacığa kapatmanın ne kadar işe yaramış olduğunu (ve hâlâ da yaradığını) görebiliriz. Bu, edebiyatı pratik değeri yok diye hor gören, ayrıca etkinlikle yönetip biçim verdikleri toplum üstüne ne tür olursa olsun bağımsız gözlem yapılmasını istemeyen kişilerin işine geliyordu. Darkafalının basit sözleri ardında çoğu kez denetimcinin ya da sansürcünün katı sözlerinin bulunduğunu unutmamak gerek. Öte yandan görünürde buna karşı olanlar, yani edebiyata değer verdiklerini söyleyenler de, onu pratikte tehlikesiz bir alana hapsettikleri gibi kullanımını dokunma ve tatmayla sınırlayacak tavırların propagandasını yapıyorlardı. Hangi tür olursa olsun gerçek hiçbir sanat böylesine indirgenemezdi ama genel bilinç için önemli olan yapıtlar değil tavırlardı —yani bir dizi vurgulama, gözardı etme, teşvik, cesaret kırma, öğüt ve uyarı. Bunların ne kadar etkili olduğunu görmek için, gerçekte başarı olan gelişmesinden pişmanlık duyan, bağnaz edebiyat dünyasından nefret ettiği halde onun yönergelerini, yaratıcı enerjisini didikleyip zayıflatsınlar diye kafasında taşımayı sürdürmüş olan Orwell'e bakmak yeter.

Orwell'in değer verdiği modern edebiyata gösterdiği karmaşık tepkilerle bu edebiyatın bazı yöntemlerini kendi yapıtlarında kullanması da bir başka sorun. Bunu edebi gelişimini izleyeceğimiz gelecek bölümde ayrıntılarıyla ele alacağız. Ama burada toplumsal ve siyasal «istila» ile «yazar olma»nın zorla değiştirilen tanımı üstüne söylenmesi gereken birkaç söz daha var. Orwell'in seçimlerinin bütünsel olması gerektiğini (emperyalizmin memuru ya da onun İn-

giltere'deki karşılığı olarak yaşamayı reddetmesi gibi), toplumsal ve siyasal seçimlerinin yazmaya ilişkin seçimleriyle derinden bağlantılı olduğunu söylemiş, edebiyat konusunda pratikte çelişme içinde olduğu varsayımlardan kurtulmakta başarısız kaldığına işaret etmiştim. Ama yapıtlarının çok derinlerinde yatan bir şey var ki, başka yönleriyle sadece yüzeysel görünen başarısızlığının temel nedeni de olabilir.

Orwell'in önemli yapıtlarının çoğunda, insanı ezen bir normallikten kaçan kişilerin işlendiğini kolayca söylemek mümkün. **Papazın Kızı, Zambak Solmasın, Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış** ve **Bindokuzyüzseksendört**'ün tüm başkişilerinde bu uyanış, red ve kaçış süreci tekrarlanır. Ancak Orwell'in önemli yapıtlarının çoğunda kaçmaya çalışan fakat bunu başaramayan kişilerin anlatıldığını söylersek daha doğru bir tanım yapmış oluruz. Uyanış, red ve kaçış deneyimi okurda önemli bir iz bırakır, ama başarısızlık ve yeniden özümsenme de adı geçen romanların hepsinin sonunda gerçekleşir.

Orwell'in gerçek paradoksunu şimdi daha berrak görebileceğiz. Uyanış ve red eylemi olmasaydı hiçbir zaman yazar olamazdı herhalde. Bu nedenle, bu eylem üstünde önemle durması doğaldır. Ama ya bu eylemde hep başarısız kalmaya mahkum olduğunu, ya kaçmanın hem zorunlu hem de yararsız olduğunu hissettiyse?

Bu, birçok şeyi açıklayabilir. Çünkü Orwell'in, sadece yeni bir yolu seçmiş bir insan ve yazar olmakla kalmayıp aynı zamanda «doğası» istemediği bir gerçekliğin istilasına uğramış, böyle yaşamak ve yazmak zorunda olan ama başka türlü yaşamayı yeğleyen bir insan ve yazar olduğunu göstermektedir. Olduğu, olmayı seçtiği bambaşka iken, bir başka ad altında (yeni ad alma çok önemli) ne olabileceği imgesi ısrarla yerinde durmaktadır. Vurgu zorunlu olarak «seçim» kavramı üstündedir. Ama Orwell'in çok somut zorlamalar altında bilinçli olarak oluşturduğu kişiliği, doğasının istilaya uğraması olarak görmesinin tek nedeni sadece yap-

tığı seçimin güçlüğü ve bunun, asıl olmaya niyetlendiğinden farklılığı olmayabilir. Aynı zamanda, ve kanıtların çoğunun aksine, her durumda başarısız kalacağını, o güçlü ve bağnaz dünyaya geri sürüklenerek yeniden özümseneceğini hissetmesi nedenlyle de böyle düşünmüş olması mümkündür. «Yazar olmak», bir tanımıyla olası bir çıkış yoluydu Orwell için. Ama gerçekteki yazar olması, onu, yaptığı seçimle kaçınabileceğini sandığı her türlü zorluk ve gerilime sürükledi.

4 Gözlem ve Düşgücü

Orwell'in 1930'larda yazdıkları, klasik tanımla «belgesel» ve «düşsel» olarak ikiye ayrılabilir. Bu yüzeysel ayrım yapıtlarında yeterince belirgindir: Bir yanda **Paris ve Londra'da Meteliksiz, Wigan İskelesine Giden Yol, Katalonya'ya Selâm** kitaplarıyla «Serseri Koğuşu»*, «Bir İdam», «Bir Fili Vurmak» gibi denemeler, öbür yanda dört roman— **Birmanya Günleri, Papazın Kızı, Zambak Solmasın, Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış.** Ancak yapıtlarını bir bütün olarak ele aldığımızda bu klasik ayrımın ikincil olduğu apaçık ortaya çıkar. Bu yapıtlardaki temel sorun, «yazar olma» bunalımının bir parçasını oluşturan «gerçek»le «düş» arasındaki kararsız ilişkidir.

Edebiyat eskiden böyle dış niteliklerine göre ayrılmazdı. «Belgesel» ve «düşsel» yapıtlar arasındaki katı ayrım 19. yüzyılda ortaya çıktı, zamanımızda da iyice yaygınlık kazandı. Bu ayrımın temelinde «gerçek dünya» diye naif bir tanım yapılması ve bunun, yine naif bir biçimde, insanın gözlemlerinden ve düşgücünden koparılması yatmaktadır. Bir

Bu denemenin özgün adı «The Spike»dır. Sözlük anlamı iri demir çivi, sivri uçlu nesne olan «spike» argoda, serserilerin gecelemek için kendi istekleriyle kaldıkları ama yapısı itibariyle hapishaneyi andıran kurumlar olan serseri koğuşlarının (casual ward) adıdır. —Ç. N.

yanda gerçek yaşam ve onun kaydedilmesi, öbür yanda ayrı bir düş dünyası bulunduğu varsayıldıktan sonra edebiyat da pekala ikiye ayrılabilir. Fakat bu sadece biçimsel bir sonuç değildir. «Dünya» ve «akıl» ikiciliği doğalcı ve olgucu teorilerde açıkça görülür. Ne var ki en bağnaz edebiyat teorilerindeki klasik ikicilik, sorgulanmak bir yana, neredeyse hiç farkedilmemiştir. «Belgesel» ve «düşsel» gibi terimler, edebiyatın günümüzdeki pek çok sorununu perdelemeye devam etmektedir.

Orwell'de ilk göze çarpan, «belgesel» ve «düşsel» yazılarındaki birliktir. Yöntem açısından birçok sorunu olmakla birlikte Orwell en azından bu klasik ayrımı, sadece pratikte de olsa aşabilmiş, bu ayrımın biçimselliğin ötesinde bir toplumsal ilişki sorunu olduğunu doğru olarak görmüştü.

> İngiliz romanı üst düzeyde çoğunlukla edebi beylerin edebi beyler için edebi beyler hakkında yazdıklarından, alt düzeyde ise genelde evde kalmış kızların Ian Hay tipi eldeğmemiş erkeklerle ilgili fantezilerinden ya da küçük şişman adamların kendilerini Chicago gangsterleri olarak gördükleri düşleri içeren «kaçış» kepazeliklerinden oluşur. Sıradan davranışlı sıradan insanları anlatan kitaplar çok nadirdir. Çünkü böyle bir kitabı ancak sıradan insanın hem içinde hem dışında —örneğin Joyce'un Bloom'un içinde ve dışında durduğu gibi— durmayı becerebilen birisi yazabilir. Ama o zaman kendisinin de yüzde doksan sıradan bir insan **olduğunu** kabul etmesi gerekir ki hiçbir aydın bunu yapmak istemez.[21]

Bu sözlerde hâlâ gizli bir sınıf tavrı var. Orwell, olaya yüzde yüz «sıradan» insanların —böyle bir sınıfın— bulunduğunu varsayacak kadar dışardan bakmaktadır. Ama bu noktaya gelebilmiş olmasını da azımsamamak gerek.

> Bloom'un ilginçliği, sanıyorum, onun dışında durup ona bir başka açıdan da bakabilen birisinin içerden anlattığı sıradan, kültürsüz biri olmasında yatıyor. Tam anlamıyla tipik bir sokaktaki adam olmasında değil...
>
> Sokaktaki adam, romanda genellikle ya romancı olarak büyük yetenekleri olduğu halde entelektüel açıdan kendileri sokaktaki adam olan yazarlar (örneğin Trollope) ya da ona **dışardan** bakan kültürlü insanlar (örneğin Samuel Butler, Aldous Huxley) tarafından anlatılıyor.[22]

Sokaktaki adamı dışardan anlatan kültürlü insanlar... Bu bakış, Orwell'de geldiği sınıf ve eğitimin yol açmış olduğu toplumsal bir sakatlıktır. Kapsamlı, hatta herkesi içeren bir insanlık düşüncesine, bu sakatlık içinde ve onun aracılığıyla ulaşmaya çalışıyordu Orwell. 1930'larda yazdıkları da, deneyimleri de böyle bir insanlığa yönelik bir arayıştı.

Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi toplumsal ilişki sorunu, Orwell için bir biçim sorunudur. Aslında bir günce olan **Paris ve Londra'da Metelliksiz**'de modern bir kentte beş parasız yaşayan birinin deneyimi —bulaşıkçılar, serseriler, pislik içinde yüzen pansiyonlar, bekar evleri, serseri koğuşları— anlatılır. Yazar öyküde, bu olayları birlikte yaşadığı başkaları kadar vardır. Kendi kişiliğini ve güdülerini, büyük bir otelin mutfağında ya da boş gezerken tanıdığı biri kadar kısa anlatır. Ne «içerde» ne de «dışarda»dır. Başkalarıyla birlikte sürüklenmektedir sadece. Onlara çok yakındır ama bilmektedir ki sürüklenen onlardır, olanlar **onların** bedenine ve kafasına olmaktadır.

Bir de **Papazın Kızı**'na bakalım. Bu romanda, baskı altında yetiştirilmiş bir kızın bunalıma düşüp serseri oluşu, sonunda öğretmenlik yaparak yine başladığı noktaya dönüşü anlatılır. Orwell'in aynı dönemde yazdığı öteki yazılarını okuyan herkes, romandaki deneyimleri başka biçimleriyle bunlarda bulacaktır. Romanın birinci bölümündeki «Church

Times» gazetesi, kasap kağıdı ve zamkla yapılmış tiyatro aksesuarı zırh ve hatta «leş gibi naftalin ve cin kokan, mihraba neredeyse kucakta getirilip götürülen ölüm halindeki acuze», Orwell'in kendi başından geçenleri anlattığı mektuplarda;[23] ikinci ve üçüncü bölümlerdeki kızın serseriliği, şerbetçiotu toplama, Ginger ve Deafie, Trafalgar Alanında taşların üstünde uyumak ise «Şerbetçiotu Toplamak» başlıklı güncesinde[24] aynen vardır. Bunları belirtmekteki amacım yazarın «malzeme»siyle «yaratma süreci» arasındaki dış ilişkiye dikkat çekmek değil. Burada ilginç olan, yazarın romanda kendi varlığını, yani okurla arasında aracı olan kızı ele alış yöntemi. Kız, kiliseyle öğretmenliğin tekdüze yaşantısına yakalandığı zaman «içerde»; serserilik yaparken, geçmişini unuturcasına «dışarda»dır. Orwell'in ona, yazarın vekili olmaktan ötede bir kişilik kazandırma çabası bazen ciddi ve kapsamlı olmakta, bazen de sadece işlevsel kalmaktadır. Deneyim çeşitliliği ve kaydırmalarıyla **oturaklı** bir kişi yaratmada henüz başarılı değildir Orwell. Romanda bir başka ilginç nokta, üçüncü bölümün ilk kesiminde Trafalgar Alanındaki gece sahnesidir. Orwell burada bilinçli olarak farklı, kişisel olmayan bir edebi deney uygular. Bu deneyi kuşkusuz, uzun bir süre aklında örnek roman olarak kalan **Ulysses**'in gece-kent bölümünden esinlenerek yapmıştı. Daha sonra kitabını bir bütün olarak reddetmekle birlikte bu deneyinden hep hoşnut kaldı.

Orwell'in Joyce'a duyduğu —ya da duymaya çalıştığı— yakınlıktan söz ettiğine pek rastlanmaz. En çok andığı modern yazarlar, ilk zamanlarda Wells, Bennett, Conrad, Hardy ve Kipling'dir. 1940'da ise farklı bir liste verir: Joyce, Eliot ve Lawrence. 1930'lu yıllar boyunca gerçekleşen bu vurgu farkını çok normal ve tipik sayabiliriz. 1940 listesinde eski yazarlar arasında Shakespeare, Swift, Fielding, Dickens Reade, Butler, Zola ve Flaubert'i sayar. Shakespeare, Swift ve Dickens'a duyduğu eleştirel ilgi bu konulardaki denemelerinden bellidir. Kendi yazdıklarının gelişiminde ise iki kar-

şit etkiye rastlarız: Biri **Papazın Kızı** üstünde çalışırken **Ulysses**'a duyduğu kapsamlı ilgi (özellikle Brenda Salkeld'e yazdığı bir mektupta belirtir bunu),[25] öteki Maugham'dır. 1940'da şöyle der: «Beni en çok etkileyen modern yazarın, bir öyküyü lafı dolaştırmadan, allayıp pullamadan anlatma gücüne müthiş bir hayranlık duyduğum Somerset Maugham olduğu inancındayım.»[26]

Adı geçenlerin şu ya da bu olmasının fazla bir önemi yok. Bir yazarın başkalarının edebi etkisi altında kalması ikincil bir sorun. Önemli olan bakış açısı sorunu; Orwell üstüne yapılacak tüm eleştirel değerlendirmelerin kilit noktası budur. **Paris ve Londra'da Meteliksiz**'in **Papazın Kızı**'ndan daha iyi olduğunu söylemek kolay. Ama bu, Orwell'in «gözlemciliği»nin «romancılığı»ndan daha iyi olduğu gibi bir genellemeye —akla uygun gelse de— indirgenmemeli.

«Bir öyküyü lafı dolaştırmadan, allayıp pullamadan anlatmak.» Sonuçta bütün sorun «öykü» etrafında dönüyor. Maugham tipik bir Edward dönemi öykücüsüdür, yani insan yaşamlarından kesitler toplayıp anlatır. Orwell'de de bu iş için (genellikle uzakta, başka ülkelerde topladığı) malzeme vardı. Fakat sadece ilk romanı **Birmanya Günleri** bu türdendir. Onda bile, konu Doğu'daki bir üs'de içe kapanık bir yaşam sürdüren bir grup Avrupalı arasındaki kişisel entrikalarla ilgili olduğu halde, vurgu, emperyalizmin yol açtığı karmaşık toplumsal sonuçlar üstündedir. Bütün bunların içinde, artık Orwell'in temel kanevası olarak tanıdığımız olay işlenir: İçinde bulunduğu grubun ölçütlerinden kopmaya çalışan ama başaramayıp geri dönen (ve bu romanda yıkılan) insan. **Birmanya Günleri** toplumsal eleştiri ve kişisel kopuşun açıkça belirlenmiş öğeler olarak varolduğu eksiksiz bir toplumsal ve maddi ortamı içermesi bakımından Orwell'in yapıtları içinde tektir. Öteki romanlarında temel biçimi, artık birbirinden ayrılmış olan öğeler belirler: 1930'ların romanlarında kişisel kopuş aracılığıyla toplumsal eleştiri, **Bin-**

dokuzyüzseksendört'de toplumsal eleştiri içinde kişisel kopuş.

Bu, yeterince açık görünen bir gelişme ama «gözlem» malzemesinin nasıl değerlendirildiği atlanıyor. Orwell, **Paris ve Londra'da Meteliksiz** adlı güncesinde gözlem malzemesini de içeren bir biçim bulmuş ve bunu roman türüyle kaynaştırmak istemişti. Dolaysız gözlemle düş ürününün olağanüstü yakınlaştığı **Papazın Kızı** bu konuda önemli bir deneydi. Ne var ki bundan sonra «belgesel»le «düş ürünü» arasındaki ayrımı kabullenmiş görünen Orwell, romana yeni bir biçim verme olasılığını, belki de zor geldiği için es geçti; «gerçek bir romancı olmadığı için» diyemem ama dönemin öteki yazarlarıyla da paylaştığı bilinç sorunu ortaya bir biçim sorunu olarak çıktığı için.

Orwell'in Joyce'a ilgi duymasının nedeni Joyce'un «sıradan» deneyimleri dolaysız aktarmayı başarmış olmasıdır. **Ulysses**'te beğendiği, sıradan insanın «içerden» ve «dışardan» anlatıldığı Bloom'dur. Ancak bu kavramlar, yazarın yarattığı kişiyle olan ilişkisini gizliyor. Bu ilişki, yazarın dünyayla kendi ilişkisinin bir başka biçimidir. Bu nedenle «içerde-dışarda» kavramlarıyla anlatılan ilişkiyi bir «kabul» ya da «edilginlik» ilişkisi olarak da tanımlayabiliriz. Kişisel olmayan bu biçim, James'in sanatçının «malzeme»sini «kullanma»sına ilişkin görüşünün mantıki sonucudur. «Sanatçı, varlığından süzülüp çıkmış», gözlem ve kayıt yapmaktadır. Ne var ki pratikte, herhangi bir şeyi onunla belli bir ilişkiye girmeden gözlemlemek olanaksızdır. Burada önerilen sözde ilişki ise «estetik»tir; malzemenin «kullanılması»dır, sözcüklerle uğraşmaktır ki Joyce'un da gerçek gelişimi budur. Oysa «malzeme»nin böyle kullanılması —soyutlanması ve «yazılmak» için hareketsiz durması— aslında sadece belli bir tür ilişkinin benimsenmesiyle gerçekleştirilebilir: «Kabul» ya da «edilginlik». Bu kavramların olumlu ya da olumsuz tanımları arasındaki fark, ilişkinin kendisi kadar önemli değildir. Müdahaleden kaçınan ya da, biraz daha açarsak,

sanatçının başlıca ve tek sorununu «malzeme»yi elde etmek olarak gördüğünden müdahaleye gerek duymayan bir ilişkidir bu.

Orwell'in 1930'larda yazdığı romanlarda uğradığı sanatsal başarısızlık, bir yönden ve bir paradoks olarak toplumsal başarılarının sonucudur. En azından (**Paris ve Londra'da Meteliksiz**'de anlattığı) edilginliği çok yakından, ama yazar olarak değil olayın kurbanı olarak yaşamıştı. Bu, onu daha çok kişisel olarak ilgilendiren bir «malzeme»ydi. «İstila» diye tanımladığını gördüğümüz olay ise, onu müdahale etmeye zorlayan, kabulü de edilginliği de olanaksız kılan toplumsal bilincin gelişmesiydi. (Ne var ki Orwell, toplumsal müdahalenin başarısız kaldığının ileri sürülebileceği bir dönemde, «Balinanın İçinde» denemesiyle kabul ve edilginlik düşüncesine döndü.)

Orwell edebi bir biçim oluştururken aracı tipini (bir zamanlar kendisi gibiler için kullandığı deyimle «burjuvazinin tamponu»nu) yarattı. Gözlemlerini dolaysız aktaracağına ortalıkta dolaşan ve kendisine olaylar olan bu tipi kullandı. Romanlardaki bu tip Orwell'in kendisi değildir; bu nokta çok önemli. Bu tip Orwell'in deneyimlerine sahiptir; bunu **Papazın Kızı**'nda ve farklı biçimde **Zambak Solmasın**'da görüyoruz. Bu tip edilgindir; Dorothy'ye ya da Comstock'a olaylar olur. Bu kaneva içinde Orwell'in deneyimlerinin bir öğesi —ona «olan» olaylar— ortaya çıkar ama bunların niçin olduğu, müdahale ya da «istila» eden bilincin varlığı ortaya çıkmaz. Dorothy daha edilgin tiptir kuşkusuz. **Zambak Solmasın**'daki Comstock'da ise Orwell'in bilincinin birazı vardır: Parasız yaşamaya kalkışmakla kalmaz, paraya ve onu vareden sisteme karşı savaş açar. Başlangıçtaki arayış çabaları içinde etkin ve eleştirici bir tiptir ama gözlem tarzında giderek artan bir çelişki vardır. Kabul eden gözlem sürüp giderken, Orwell'in kendi etkin ve zengin direncinin, ayakta durmak ve etkin bir kişiliği yeniden biçimlendirmek için gösterdiği etkileyici çabanın aktarılması sürekli azalır. Bir

protesto olarak başlayan eylem sızlanmaya dönüşür ve Comstock'un güdülen nesneler dünyası tarafından yeniden özümsenmesi sapık bir zafer gibi gerçekleştirilir. Flory ve Dorothy'de de olduğu gibi, bu aracı «tip», sonuçtaki boyun eğme ya da yenilginin «doğrulanması»dır. «Kabul» ya da «edilginlik»in geçirdiği garip dönüşüm süreci budur. Ancak bu, Orwell'de kendi kararsızlığı nedeniyle bir sanat disiplini ya da dünya görüşü haline gelmemiştir.

Orwell'in bir Bloom yaratabilmek için son girişimi, anılara dönmeye ve soyutlamalar yapmaya uygun bir uzaklıkta —Fas'da— yazdığı ve belki de bu nedenle daha çok iç bütünlüğü olan **Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış**'daki Bowling'dir. Bowling de ötekiler gibi geleneksel tekdüzelikten kopar. Ancak kendisini olaylara açmak yerine geçmişe, eski İngiltere'ye ve çocukluğuna döner. Bu kez yaşanan deneyim, yitirme duygusu ve düşkırıklığı olur. **Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış**, Orwell'in İspanya'da geçirdiği canalıcı siyasi deneyimden ve bunun doğurduğu sonuçlardan sonra yazılmıştır. Bunları ilerde ayrıntılı olarak ele alacağız. Ancak Orwell'in yapmış olduğu edebi seçimin öğelerini bu romanda da buluyoruz: Sınırlı bir aracıyla yapılan gözlem, bu aracının sınırını temel alan daha derin bir kaneva: Sürekli bir kopmanın gerekli fakat olanaksız olduğunun kendiliğinden ispatı ve böylece etkin müdahalenin küçüle küçüle geçici bir protesto ya da kendini kanıtlamaya dönüşmesi. Bu kanevanın **Bindokuzyüzseksendört**'ün ters dönmüş dünyasındaki önemini, öteki değişiklikleri de ele aldıktan sonra kapsamlı olarak inceleyeceğiz.

Romanda karşılaştığı zorlu sorunu çözmeyi başaramayan Orwell, pratikte daha kolay ulaşılabilir öteki biçimlere yöneldi. Toplumsal ve siyasal yazıları, bir müdahale taşımanın pratik sonucu olarak bilincin dolaysız aktarıldığı yazılardır. Örneğin «Bir Fili Vurmak», **Birmanya Günleri**'nde anlatılanların tümünden daha başarılıdır. Bunun nedeni yazının belgesel olması değildir, çünkü Orwell, daha önce de

gördüğümüz gibi, düş ürünü yapıtlarında da kendi başından geçen olaylardan yararlanıyordu. «Bir Fili Vurmak»ın başarısı, Flory gibi bir tip yerine her anlamda başarıyla yaratılmış bir tipi, Orwell'i içermesinde yatmaktadır. Orwell, düşsel yazma tarzının gerektirdiğini sandığı gibi, bilincini bir aracı kanalıyla sulandırarak aktarmak yerine, deneyiminin tümü üstüne dolaysız ve güçlü bir biçimde yazmaya başlamış, tedirgin tipleme ve kişisel olmayan edilgin gözlem arasında gidip gelen düzyazı, böylece tüm klasik «düşsel» girişimlerinden daha çok edebi yaratıcılık içeren dolaysız bir sese kavuşarak bir anda güç kazanmıştır.

«Bir Fili Vurmak» belgesel değil edebi bir yapıttır. «Düş ürünü» ile «belgesel» arasındaki ayrım, deneyimi yazarın yaşayıp yaşamadığı, yani deneyimin «gerçek» ya da «düşsel» olması sorunu değildir. Kapsam ve bilinçtir ayrımın ölçütü. İnsanın belli bir özellik taşımayan, basit bir biçimde kaleme alınmış deneyimleri her zaman için edebiyat olarak kabul edilmelidir. Belli biçimler ve malzemenin kökenleri ikincil sorunlardır. Orwell de, tam anlamıyla edebiyat yapmaya bu «belgesel», yani deneyimini dolaysız aktarabileceği biçimi bulduğu zaman başlamıştır.

Kendi deneyimini, yani sadece kendisine olanı ve gözlemlediğini değil, bunlar için neler duyduğunu, neler düşündüğünü, deneyimin içindeki ve dışındaki insanın —Orwell'in— kendi kendisini tanımlamasını aktardığı yazıların belki de en iyi örneği **Wigan İskelesine Giden Yol**'dur. Orwell'in bu kitap için tuttuğu günce yayınlanmış bulunuyor.[27] Günceyle kitabı karşılaştırmak birkaç nedenle ilginç olacaktır. Kitapta anlatılanların çoğunun kaynaklarını güncede kolayca bulmak mümkün —örneğin ilk bölümdeki Brooker Pansiyonu. Ama karşılaştırmanın asıl ortaya koyduğu, edebi süreçtir. Kitap, belli bir sahnede gerekli olan ve beklenen gelişmeyi; daha tam, daha akıcı bir anlatımı, bellekten aktarılan ayrıntıları içermektedir. Ama aynı zamanda duyguyla dolup taşmaktadır sahne. Orwell oradadır, duyarlıdır; hatta duyar-

lığı yönetmektedir. Güncenin yalnızca son bölümlerinde rastlanır buna. Orwell'in pansiyonda kalan kişilerde de bazı oynamalar yaptığı anlaşılmaktadır: Brooker Pansiyonundaki Joe, güncede adı kitapta hiç geçmeyen bir başka pansiyonda kalmaktadır. Böylece kitapta Brooker Pansiyonuna birinci sıra verilmekle kalınmamış, burası ilk ve tipik bir deneyim olarak ele alınmıştır («sanayi bölgelerindeki pansiyonlara oldukça normal bir örnek gibi geldi bana»). Güncede ise daha önce gelen ve biraz farklı bir deneyim bulunmaktadır.

Bu küçük örnekleri «belgesel» deneyimi göstermek için verdim. Bu türde yazar, deneyime dayanan fakat bir yandan da bu deneyimden esinlenerek yaratılan belli bir etkiyi gerçekleştirmek amacıyla olaylara biçim ve düzen verir. **Wigan İskelesine Giden Yol**'un genel düzenlemesi buna çok iyi bir örnektir. Birinci bölümde İngiltere'nin kuzeyindeki sanayi bölgesi «gözlemlenir». Bu bölümün edebi açıdan kilit noktalarından biri, kendi adına dolaşıp olayları izleyen, çevreden yalıtılmış gözlemcinin Orwell olmasıdır. Yazarın yarattığı bu kişi, sosyalizmin tartışıldığı ikinci bölümde önemli bir amaçla kullanılır; kendi adına dolaşıp olayları izlemiş olan bu adamın, ancak kendi anladıkları bir dilde konuşan burjuva sosyalistleriyle karşıtlığı ortaya konur: «Dışardan bakan bir gözlemcinin ilk dikkatini çeken, geliştiği biçimiyle sosyalizmin tamamen orta sınıfa özgü bir teori olması.»[28]

Burada birinci derecede önemli olan yüzeydeki siyasi saptama değildir. (Zaten «gelişmiş biçimiyle» tümleci her şeyi kurtarıyor.) Burada kilit nokta yapıtın kişisidir, «dışardaki gözlemci»dir— yani Orwell'dir. Deneyimin önce «içinde» sonra «dışında» olan bu kişi, iki bölüm arasındaki temel bağlantıyı oluşturmaktadır.

Günceden öğrendiğimize göre, Orwell Midlands'da bir süre kendi başına dolaştıktan sonra kendisine Lancashire'da ilişki kurabileceği bazı siyasi nitelikli kişilerin adresleri verilmiş. Böylece işçi sınıfı sosyalistleri ve İşsiz İşçiler Hareketi

[Unemployed Workers' Movement - UWM] üyeleriyle tanışmış. İlişki kurduklarından biri aracılığıyla bir madene inme olanağını bulmuş, UWM için ödenti toplayanlardan da konutların durumuna ilişkin bilgiler edinmiş. Somut toplumsal ve siyasal ilişkiler içeren bu deneyimden çoğuna Wigan İskelesine Giden Yol'da yer vermemiş olması, üstünde durulması gereken bir nokta. Bazı sorunlar günceden de belli oluyor zaten. Örneğin, «İkisi de işçi sınıfından kimseler» olan yerel bir sendika yöneticisiyle karısının (haftalığı on iki ya da on dört şilin olan bahçe içinde bir evde) «tam bir orta sınıf» atmosferi içinde yaşadıklarından söz eden[29] Orwell'in kendisine göre bir işçi sınıfı tanımı vardır. Ona «yoldaş» diyerek canını sıkan bu karı-kocayı ve «sosyalist harekette önemli bir yeri olan bir elektrik teknisyenini» tanıdıktan sonra «sosyalizm»in orta sınıfa özgü olduğunu söyleyebilmesinin nedeni bu olsa gerek. Öyle ya, işçi sınıfının nasıl olması gerektiği baştan biliniyorsa, sosyalist olmuş bir işçi orta sınıftan sayılmalıdır.

Ama burada siyasi sorun zaten edebi sorundur. Kitapta çevreden yalıtılmış bir gözlemciyle onun gözlemlediği nesneler canlandırılmış, bu dünyanın —bu duygu yapısının— parçası olmayan ara kişi ve deneyimler atılmıştır. Geriye kalan yeterince «belgesel»dir ama bunu seçme ve düzenleme süreci edebi bir eylemdir: Gözlemci kişi gayet güçlü bir dille anlattığı dünya kadar hem gerçek hem düş ürünüdür.

Sonuç olarak Orwell'in 1937'ye kadar yazdıklarının, ortak bir sorun çevresindeki deneyimler ve yapıtlar olduğunu söyleyebiliriz. Onları «düşsel» ve «belgesel» diye ayırmak yerine, Orwell'in en başarılı tipi olan Orwell'in yaratılmasına katkıda bulunan çalışmalar olarak görmeliyiz. Bu kişi, böylesine yoğun ve acılı bir biçimde yaşanmasıydı bu kadar başarılı olamazdı. Kendisini yoksulluk, eziyet, pislik ve harcanmaya açmak, Orwell'in bilerek, isteyerek yaşadığı ama gerçek olaylardı. Bu deneyimin yazıya dökülmesi edebiyatımızın ufkunu genişletmiştir. Çekilen bunca sıkıntı için-

de yaratılan kişi ise, bu kişiyi yaratan yazar olabildiği ölçüde gerçeklik kazanmıştır. Dorothy, Comstock ve daha sonra Bowling bu kişinin özü değil bazı yanlarıdır. Bu aşamada bu kişiyi tümüyle içerebilecek tek edebi biçim, cefa çeken ama bağlantısı olmayan bir dünyaya kendini açan yalıtılmış yazarın «belgesel günce»sidir. Müdahale etme, etkin bağlantılar zorlama gereksinimi Wigan İskelesinden uzaklaşan ve oradaki çilenin, yalnızlığın anlatılması gereken kayıtsız, uykulu, ilgisiz bir dünyaya dönen yoldur.

Günceyle kitap arasındaki bu noktada İspanya Savaşı patlar. Yapıt ve insan değişik bir boyuta geçerler.

5 Siyaset

Orwell'in İspanya'ya gitmekteki asıl amacı «gazete yazıları vb. için malzeme toplamak»tı.[30] Ancak İspanya'ya girebilmek, İngiltere'deki Solcu örgütlerin birinden tavsiye belgeleri almayı gerektiriyordu. Victor Gollanoz 1936 Mayısı'nda Sol Kitap Kulübünü kurmuştu. Kulübün geçici kurul üyeleri Gollanoz, Harold Laski ve John Strachey'di. Kulüp, Orwell'in **Wigan İskelesine Giden Yol** adlı kitabını, uyarıcı bir not ekleyerek de olsa, 1937 Martı'nda yayınlayacaktı. Orwell'in İspanya için belge edinme yolunda ilk girişimi Strachey kanalıyla oldu. Strachey'in tavsiye kartıyla Komünist Partisi üyelerinden Harry Politt'e giden Orwell, Uluslararası Tugay'a katılıp katılmayacağı sorusuyla karşılaşınca, neler olup bittiğini görmeden hiçbir yere katılamayacağını belirtti. Bu olaydan sonra, daha önceden «azbuçuk ilişkili» olduğu Bağımsız İşçi Partisi'yle [ILP] bağlantı kurdu. ILP'den Barcelona'daki parti temsilcisi John McNair'e yazılmış bir tavsiye mektubu aldı. Savaşmaya karar verdiği zaman, ILP'yle ilişki içinde olan POUM milisine katılmasının esas nedeni bu mektup olmuştur. POUM'u seçmesiyle de, rakip sosyalist gruplar arasındaki karmaşık ve acı mücadelenin göbeğinde buldu kendisini. Ancak olayların gidişinden, özellikle Strachey aracılığıyla Politt'e yaptığı ilk başvurudan anlaşılacağı gibi bu tamamen Orwell'in isteğiyle gerçekleşmiş bir şey değildi. Orwell, Marksist teori olarak bildiklerine, onun

kendine özgü diline, sekter ve hizipçi kavgalarına İngiltere'deyken de eleştirel bir gözle bakıyordu. **Wigan İskelesine Giden Yol**'da sosyalistlerin acil görevinin daha çok insanın sosyalistçe davranmasını sağlamak olduğunu ve bunun, kendisine yabancılaşmış bir tavır ve üslup olarak görünen nedenler yüzünden engellendiğini ileri sürüyordu. Kendisini anti-emperyalist, anti-faşist, eşitlik yanlısı olarak görüyor ve sosyalizmi dolaylı olarak kabul ediyordu. POUM milisine katılması klasik anlamda bir siyasi bağlanma değildi. İngiliz sosyalist ve Marksistlerinde eleştirdiklerinin aynısını İspanya Komünist Partisi'nde olduğu kadar POUM'da da bulmuştu. Ama faşistlerle doğrudan savaşmak için başka yol yoktu ve doktrin farkları başlangıçta onu hiç ilgilendirmiyordu. Birkaç ay geçip bu konuda daha fazla bilgilendikten sonra da tavrını bozmadı; Madrid'de savaşmaya gidebilmek için Komünist Partisi'ndeki bir tanıdığından tavsiye mektubu istemekten çekinmedi. Çünkü o sıralar, kendisinin de söylediği gibi, tek düşüncesi hâlâ en yararlı olabileceği yerde savaşmaktı. Siyasi doktrin farkları olsa olsa ikinci sırada yer alabilirdi. «İş kişisel tercihime kalsa Anarşistlere katılmak isterdim» diyor ama en kritik cephede hizmete koşmayı her şeyin önünde tutuyordu.

Bu ayrıntılar hem (epey karışık hale gelmiş olan) tarihi gerçekler hem de Orwell'in doktriner olmayan sosyalizmi konusunda açık bir fikir vermeleri bakımından önem taşıyor. Gerçekten sosyalizmin, Orwell'in kafasında emperyalizme, faşizme ve eşitsizliğe karşı mücadeleden sonra geldiği ileri sürülebilir. Sosyalizm, bu kötülüklerin tümüne karşı genel bir düşünce, genel bir addı ve Orwell İngiltere'den ayrılmadan önce, onun için bundan daha ötede bir içerik taşımıyordu. Orwell'e savaşma kararlılığını veren, İngiltere'de bağlandığı olumlu bir inanç değil, Barcelona'da geçirdiği devrimci deneyim oldu. Hayatında ilk kez «dizginlerin işçi sınıfının elinde olduğu bir kentte bulunuyor»du.[31] «Değecek bir şey uğruna savaşmak» gibi «belirsiz düşünceleri», bu

yeni deneyimle dönüşüme uğramıştı. Artık «akla uygun görünen tek davranış» faşistlerle savaşmak üzere milise katılmaktı. Milliste «züppelik, para hırsı, patron korkusu vb. gibi uygar yaşamda normal olan birçok güdü varlığını yitirmiş, toplumun alışılagelmiş sınıflaşması, İngiltere'nin leş gibi para kokan havasında akla bile gelmeyecek ölçüde ortadan kalkmıştı.»[32]

Bu deneyim Orwell için tam anlamıyla bir siyasi aydınlanma oldu:

> Umudun duygusuzluk ya da kuşkuculuktan daha doğal olduğu, «yoldaş» sözcüğünün başka ülkelerde olduğu gibi boş laf değil gerçekten yoldaşlık anlamına geldiği bir toplulukta yaşıyordunuz... Hiç kimsenin para yapma derdinde olmadığı, her şeyin darlığı çekildiği halde kimsenin kimseye yaltaklanmadığı bu topluluk, insana sosyalizmin başlangıç aşamalarının kabaca nasıl olacağını da gösteriyordu belki. Ve bu bana düşkırıklığı vermek şöyle dursun, her şeye rağmen çok çekici geliyordu. Bu etkiyle sosyalizmin bugüne kadar olduğundan çok daha gerçek bir biçimde kurulmasını arzulamaya başladım.[33]

Orwell bu duygusunu, 1937 Haziranı'nda İspanya'dan ayrılmaya hazırlanırken yazdığı bir mektupta çok daha güçlü bir biçimde dile getirmişti: «Harika şeyler gördüm. Bugüne kadar sosyalizme hiç inanmamıştım; artık inanıyorum.»[34]

Bu canalıcı vurgulama, Orwell'in devrimci sosyalizmi İspanya'da bulunduğu sırada benimsediğini gösteriyor. Orwell'in yoksul, evsiz-barksız, ayrıcalıkları reddederek yaşadığı serserilik yıllarıyla Barcelona'daki zor günleri paylaşma deneyimini bir noktaya kadar birleştiren belirgin bir çizgi var ama kişisel tercihlerden ortak bir davaya kesin geçiş de söz konusu artık. En ağır sıkıntılara edilgin bir tavırla göğüs germek, bu sıkıntıları sona erdirme mücadelesine etkin

olarak katılmaya dönüşmüştür. Bu nedenle Orwell'in tam devrimci sosyalist olduğu sırada bir iç mücadeleye —hem de deneyim ve gelişimini açıkça görebilmemizi hâlâ engelleyecek ölçüde derin ve sürekli bir biçimde— karışması garip bir çelişki olarak kalacaktır.

Orwell 1937'nin ilk aylarında cephedeyken savaşın ve devrimin geleceği konusunda sonu gelmeyen tartışmalara tanık oldu. Durum gerçekten sınırsız tartışmaya açık bir karmaşa içindeydi. Kaba çizgilerle bir taraf her şeyin faşist orduların yenilgiye uğratılması görevine bağımlı kılınmasını savunurken, öteki taraf faşizmin ancak aynı anda bir toplumsal devrim de gerçekleştiği takdirde yenilebileceğini öne sürüyordu. Savaşın sonradan yazılan çeşitli tarihlerinde, her iki görüş de en ince ayrıntılarına kadar ve çoğu kez buruklukla tekrarlanmış ve incelenmiştir. Bu alanda adım atmaya kalkmanın mayın tarlasında dolaşmaktan farkı yoktur. Tarihçilerin çoğu, POUM'un da yer alacağı anarko-sendikalist ağırlıklı bir devrimi savunmanın, bir ölüm-kalım savaşı içinde yersiz bir hedef şaşırtma olduğu gürüşünü benimsemişlerdir. Bazıları, hem savaş sırasında hem de sonra, bunu savaş çabalarının bilerek sabote edilmesi olarak tanımlayacak kadar ileri gitmiştir. Karşıt görüşü, yani devrimin Cumhuriyetçilerin temel güçleri tarafından bastırılmasının Sovyet çizgisine bağlı bir büyük devlet siyaseti olduğu ve dolayısıyla İspanyol halkının uğrunda savaştığı davaya ihanet anlamına geldiğini ise pek az kimse savunmuştur.

Yukarıda gördüğümüz gibi, devrimci Barcelona'daki deneyim Orwell'i militan bir sosyalist yapmıştı. Fakat cephedeki ilk ayların karışıklığı ve eylemsizliği içinde Orwell genellikle Komünistlerin savunduğu çizgiyi destekledi. Çünkü onun gözünde pratik sağduyu, birlik ve etkinlikten yana olmayı gerektiriyordu. Devrimci milisin dağınıklığını anlatırken, okulda ve İmparatorluk Polisinde gördüğü askeri eğitimden örnekler getirir sık sık. Öte yandan milisin devrimci ruhuna ve pratikteki yoldaşlığına hayrandır. Zaten savaşmasının da başlıca nedeni budur.

Durum değişmemiş olsaydı bu çelişki ne yönde çözülürdü, bunu söyleyebilmek zor. Orwell'in kafasındaki çelişkili durtüler, çevresindeki olayları değerlendirmesine çok açık bir biçimde yansıyordu. Eğitim ve öğretiminden gelen etkiyle, etkinliğin başlıbaşına bir değer olduğu inancındaydı. İngiltere'deki serserilik yıllarında geçirdiği toplumsal gelişim sonunda ezilenlerin ortak davasına yürekten bağlanmıştı ve bu davanın savunulmasını engelleyen ya da geciktiren siyasi bölünmelere dayanamıyordu. Bu iki özelliği onu zaten Halk Cephesinin doğal üyesi yapıyordu. Üstelik resmi Cumhuriyetçi görüşten de etkilenmiyor değildi. Ama ortak davaya daha önce edilgin olarak duyduğu inanç, geçirdiği devrimci deneyimle, insanlığın yeni dünyasında yaşama duygusuyla gerçekleşmiş ve hareket kazanmıştı. Cephede üç buçuk ay kaldıktan sonra Barcelona'ya döndüğünde ise farklı bir kentle karşılaştı. Barcelona 1936 Aralığında «sınıf ve servet farklarının hemen hemen bulunmadığı» bir yerdi. Şimdi ise «işler normale dönüyordu. Lüks otel ve lokantalar pahalı yiyecekleri mideye indiren zenginlerle doluydu. Oysa yiyecek maddesi fiyatları büyük bir fırlayış gösterdiği halde, işçi sınıfının ücretlerinde buna koşut bir artma olmamıştı.»[35] Devrimci hava her yönden kaybolmaktaydı, denetim artık görünüşte bile işçi sınıfının elinde değildi. Bu yalnızca halk milisinin kaldırılmasına ve merkezi orduyla merkezi yönetimin yeniden örgütlenmesine yol açan siyasi değişiklikler sonucu olmamıştı. Ama bu değişikliklerde üstü kapalı bir biçimde varolan iktidar mücadelesi artık «normale dönmüş» gözüken Barcelona'da patlak verince, Orwell'in kimden yana olacağı kesindi. O, yasadışı ilan edilen ve bastırılan hareketin bir parçasıydı. Bunun POUM milisinde görev yapmasıyla hiçbir ilişkisi olmadığını da vurgulamak gerek. Barcelona'daki çatışmayı anlatışı, bu mücadelenin olağanüstü karmaşık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu arada sadece gördüklerini aktardığını, her anlatı gibi bunun da yanlı, önyargı ve hatalara açık olduğunu belirtmeyi de ih-

mal etmez. Ne olursa olsun, kendisine ve cepheden gelen yoldaşlarına yapılanlar öylesine keyfi ve vahşiydi ki başka türlü davranabilmesi olanaksızdı. Sokak savaşının nasıl ve hangi siyasi nedenlerle başladığı konusunda farklı şeyler anlatıldı, hâlâ da anlatılmaktadır. Orwell'in bütün bildiği, bilebileceği, yeniden sınıflara bölünmüş olan bu kentte, cepheden dönen insanların faşizmle mücadele adına, hatta anlatılanların çoğuna göre, gerçek halk ve sosyalizm davası adına polisler ve muhafızlar tarafından kitle halinde tutuklandıklarıydı. Bu deneyim Orwell'de asla kapanmayacak bir yara açtı. Zaten kapanacak olsa Orwell hakkında asıl o zaman daha kötü düşünmek gerekirdi.

Bir devrimin ve iç savaşın unutulmayacak derecede canlı bir kişisel öyküsü olan **Katalonya'ya Selam,** bazı yönleriyle Orwell'in en önemli, insanı en çok duygulandıran kitabıdır. Fakat çift yanlı siyasi nedenlerle, bu kitaba Orwell'ın daha önceki ve sonraki yazılarının bazılarından daha az değer verilmiştir. İç mücadeleler konusunda Orwell'ın kaçınılmaz olarak tartışmalı yorumları, o günden beri soldaki pek çok okuru kitaptan uzak tutmuştur. Daha az fark edilen bir başka olgu ise, Orwell'ın devrimci sosyalizme gösterdiği açık ve duygulandırıcı bağlılık nedeniyle farklı ve daha geniş bir okur kitlesinin de kitaptan kopmuş olmasıdır. Çünkü bu okurlar, daha sonraki yapıtlarından edindikleri yerleşmiş Orwell imgesiyle onu siyasi düşkırıklığının, devrim ve sosyalizmin kaçınılmaz yenilgisinin sesi olarak görüyorlardı. **Katalonya'ya Selam**'da bu görüşü destekleyecek malzeme yok değildir. Orwell devrimci ruhun yitirilmesini ve bastırılmasını şöyle anlatır: «[İspanya'da olanlar] bütün dünyada oynanmakta olan büyük bir oyunun geçici ve yerel bir aşamasıydı, o kadar.»[36]

Yine de, İspanya hakkında yazdıklarının hiçbirinde, daha sonra sağcı bir görüş olarak değerlendirilebilecek yargılara varmaz. Saflarında bulunduğu devrimci hareket bastırılmış olmasına karşın İspanya'dan inançlı bir devrimci sos-

yalist olarak dönmüştür: «Etiyle kemiğiyle gerçek bir işçiyi doğal düşmanı polisle çatışma içinde gördüğüm zaman kimden yana olacağımı çok iyi bilirim.»[37] «Burjuva komünizmi» diye adlandırdığı şeyden ve onun yüceltilmiş «işçi»sinden, İspanya'ya gitmeden önce de duyduğu kuşku hâlâ sürüyordu, ama gerçek mücadele içinde seçimini yapmıştı. İspanya'daki resmi komünist siyasete ve yabancı basının İspanya'daki mücadele üstüne verdiği haberlere çok kızıyordu. Daha o zamandan «Stalinizm» diye adlandırdığı bu olguya duyduğu nefret hiç değişmedi. Ama İspanya deneyiminden sonra —bugün dışardan bakıldığında «keskin» denebilecek— devrimci sosyalist tutum içindeydi. İspanya'daki mücadeleyi devrimci sosyalist açıdan anlatışı, hem kapitalist düzene hem de bağnaz komünizme amansızca düşman olan tavrıyla sonradan Budapeşte ya da Paris olaylarının anlatılışına büyük bir benzerlik gösterir. Orwell'in siyasi gelişimindeki bu aşamanın üstünde özellikle durmak gerek.

Çok daha ilgi çekici olabilecek bir nokta ise Orwell'in bu konumdan, son yıllarındaki konuma nasıl ve ne zaman geldiğidir. Örneğin, komünist basının resmi yalanları olarak gördüğü şeylerle giriştiği tartışmalardan çok sonra, 1942'de «İspanya Savaşına Bakış»ı yazdığı zaman totaliter tehlike olarak hâlâ faşizmi görüyordu. «Nesnel gerçek kavramı dünyadan silinip gidiyor»[38] diye düşünmesinin nedeni faşist propagandaydı: **Daily Mail** ve **Catholic Herald**'ın Franco yanlısı propagandalarıydı. «Önderin ya da yönetici bir kliğin yalnız geleceği değil geçmişi de denetim altında tuttuğu bir kâbus dünyası. Önder, filan olay için 'asla olmadı' diyorsa asla olmamıştır. Önder 'iki kere iki beş eder' diyorsa öyledir.»[39] Nazi teorilerinden çıkarmıştı bu görüntüyü. **Bindokuzyüzseksendört**'ün bu dolaysız habercileri, esas olarak Orwell'in faşizme karşı duyduğu tepkiyi dile getiriyordu. Orwell örneğin «kölelik» kurumunun yeniden kurulduğunu Nazilerin çalışma kamplarına bakarak söylüyordu. Genelde Orwell'in İspanya'dan düşkırıklığına uğramış bir sosyalist ola-

rak döndüğü ve bundan sonra enerjisini, insanları totaliter bir sosyalist geleceğe karşı uyarmaya adadığı düşünülür ama bundan daha yanlış bir düşünce olamaz.

Yine de gerçek gelişimini izleyebilmek kuşkusuz zor. 1938'de Bağımsız İşçi Partisi'ne katılışını şöyle açıklıyordu: «Sosyalizme sadece yakınlık duymak yetmez, etkin bir sosyalist olmak gerekir. Yoksa her zaman etkin olan düşmanlarımızın aleti oluruz.»[40] «Geçen on yıl içinde... kapitalist toplumun gerçek niteliğini bir ölçüde kavradığını» söylüyor, gelecek seçimleri İşçi Partisi'nin kazanmasını umut etmekle birlikte bu partinin sosyalizmi konusunda düşler beslemediğini ve «kapitalist demokrasi adına kimsenin kendisini bir çocuk gibi elinden tutup götürmesine izin vermek» niyetinde olmadığını belirtiyordu.

Yine 1938'de pasifizmin aydınlar için yumuşak bir seçenek olduğu anıştırmalarına karşı savaş karşıtı hareketi savundu.

> Hakikat şu ki, bırakın gerçek devrimci değişikliği, herhangi bir gerçek ilerleme bile ancak halk kitleleri kapitalist-emperyalist savaşı kesinlikle reddederlerse boşlayabilir... Onlar «demokrasiyi savunmak için», «faşizme karşı» ya da modası geçmiş başka bir slogan uğruna savaşmaya istekli olduklarını gösterdikleri sürece, daha kimbilir kaç kez aynı oyuna geleceklerdir.[41]

Borkenau'nun **Komünist Enternasyonal** kitabını eleştirirken şöyle söylüyordu:

> Batı kapitalizminin sorunları çözülecekse, bu gerçekten devrimci bir hareketle, yani köklü değişimler yapmaya ve gerekirse zor kullanmaya hazır ama demokrasinin temel değerlerinden komünizmin ve faşizmin koptuğu gibi kopmayan üçüncü bir seçenekle gerçekleştirilecektir. Böyle bir hareketin büyüme yeteneğine sahip tohumları pek çok ülkede var.[42]

1940 Ocağında Herbert Read'e şunları yazmıştı:

> Yaklaşan savaşa karşı çıkmayı amaçlayan bizim gibi insanların savaş aleyhtarı yasadışı faaliyetler örgütlemeye girişmesinin çok gerekli olduğu inancındayım... Özellikle ünlü kişilerin en iyi sonuçları açık mücadeleyle elde edeceği düşüncesine tamamen katılıyorum ama aynı zamanda bir yeraltı örgütünün de bulunması çok işimize yarayabilir.[43]

Orwell Read'e yazdığı bir başka mektupta da yeraltı etkinlikleri için önerilerde bulunurken günün siyasi ortamında solun çoğunluğunun uzlaşmacı bir tavır alacağı ve faşistlere karşı çıkacak tek seçeneğin «kendileri gibi ayrılıkçı solcular» olacağı düşüncesindeydi. 1939 Temmuzu'nda İngiliz emperyalizmi üstüne yazarken şu soruyu soruyordu: «Hitler'in sistemini, ondan daha büyük ve kendi farklılığı içinde en az onun kadar kötü bir şeyi güçlendirmek için yıkmanın, başarabilsek bile, anlamı ne?»[44]

Savaş karşıtı devrimci sosyalizm döneminde Orwell'in, çok sık eleştirdiği devrimci dildeki sıfatla, «Troçkist» olmadığını eklemek gerek. Kendisi «Stalinist»i çok sık kullanmakla birlikte, «Troçkist» sıfatının rastgele kullanılan bir hakaret olduğunu ileri sürüyordu. Ama aynı dönemde, Sovyetler Birliği'nin hatalarının «Bolşevik Partisi'nin nitelik ve amaçlarına» kadar uzandığına inandığını açıkça belirtti. «Sürgündeki Troçki Rus diktatörlüğünü kınıyor ama bundan kendisi de en az şu anda hayatta olan herkes kadar sorumludur.»[45]

Devrimci sosyalizme yeni bir kimlik kazandırmaya çalışan Orwell, örgütlenebileceği bir üs bulamadı ama bu yoldaki umut ve planlarını bırakmadı.

Sonra birdenbire, sanki bir gecede tamamen değişiverdi. Değişikliğin nedeni ne savaşın başlamış olması ne de Hitler-Stalin antlaşmasıydı. İşin aslı şuydu:

> Rus-Alman antlaşmasının açıklanmasından bir gece önce rüyamda savaşın başladığını gördüm. Freud'cu derin anlamları ne olursa olsun, bazen duygularımızın gerçek durumunu ortaya koyan rüyalardan biriydi. İki şey öğretti bana: Birincisi, uzun zamandır korkuyla beklenen savaş başladığı zaman rahatlayacaktım; ikincisi, yüreğimin derininde bir yurtseverdim, kendi tarafıma karşı eylem ve yıkıcılık yapamayacak, savaşı destekleyecek, olanak bulursam savaşacaktım.[46]

Orwell Mart sonlarında Fas'dan İngiltere'ye dönmüş bulunuyordu. Babası Haziran'da ölmüştü. Yukardaki rüyanın anlatıldığı «Sağıyla da Soluyla da Benim Yurdum» adlı denemede 1914-18 Savaşı sırasında çok genç olduğundan ve «savaşı kaçırdığı için insanın kendisini daha az erkek hissettiği»nden söz ediyordu. Orwell çok genç yaşlarından başlayarak sık sık askeri eğitim görmüştü ve «onun yaşındaki insanlar için İspanya İç Savaşının çekiciliği biraz da Büyük Savaşa çok benzemesinden ileri geliyordu.» Ertesi yılın ilkbaharında Muggeridge'in **The Thirties** [Otuzlu Yıllar] kitabını eleştirirken şöyle diyordu:

> Bunalım anı gelip çatınca her şeye rağmen yurtsever olduğunu fark etmek, askeri gelenek içinde yetişmiş orta sınıf insanına özgü bir duygudur. «İleri» ve «aydın» olmak, Albay Blimp'i alaya almak, tüm geleneksel bağlılıklardan kurtulduğunuzu ilan etmek pek güzel. Ama gün gelip çölün kumu kana bulanınca bir şey insanın kafasına dank ediyor: İngiltere benim İngilterem, bugüne kadar senin için ne yaptım! Kendim de bu gelenek içinde yetiştiğim için hangi kılığa bürünürse bürünsün onu tanıyabiliyor, üstelik yakınlık da duyuyorum. Çünkü en aptal, en duygusal haliyle bile solcu aydınların sığ kendini beğenmişliğinden daha güzel.[47]

Bu açıklamaya göre Orwell'deki ani değişikliğin, aslında dönmekten başka bir şey olmadığı anlaşılıyor. Bu bir anlamda doğrudur. Ama Orwell, geleneklerin sağladığı olanakla gerçekleştirdiği bu basit yeniden uyum eyleminin altında çok derin bir umut kırıklığı sürecini yaşıyordu. Bunu, **Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış**'ın ardından 1939 yazında yazdığı «Balinanın İçinde» denemesinde açıkça belirtir. Henry Miller'e ilişkin düşüncelerini anlatırken edilginlikten sempatiyle söz etmektedir:

> Dünya sürecinin kendi denetimi dışında olduğuna inanan ve onu denetlemeyi zaten istemeyen insanın dünya görüşü [dür edilginlik.]... İlericiliğin de gericiliğin de üçkağıtçılık olduğu ortaya çıkmıştır. Susup oturmaktan, gerçekliğe boyun eğerek onu dehşetten arındırmaktan başka çare yok gibi. Balinanın içine girin —daha doğrusu, balinanın içinde olduğunuzu kabul edin (çünkü zaten **içindesiniz).** Kendinizi dünya sürecine koyverin, ona karşı mücadele etmeyi ya da onu denetlediğinizi sanmayı bırakın. Kabul edin, katlanın, kaydedin.[48]

Bu, dönemin tehlikelerine karşı bir yazara tavsiyesidir Orwell'in. Ama genelde, kendi yaşadığı gerçek umut kırıklığını göstermektedir. Orwell kendisini olmadık eziyetlere sokmuş, kıyasıya savaşmış, boynuna bir kurşun yemiş, veremle boğuşmuş, enerjisinin büyük bölümünü siyasi yanılsamalar, yalanlar, değersiz inançlarla dolu görünen bir çölde harcamış, sonunda «İngiltere» efsanesiyle Avrupa'nın yarattığı büyük düşkırıklığı arasında sıkışıp kalmıştı. Artık yapabildiği kadar bir uzlaşmaya varıp köşesine çekilmeliydi. Bundan sonraki siyasi gelişimini izlemek için, Orwell'e bu açıdan bakmanın doğru olacağı kanısındayım.

Orwell'in savaş zamanındaki gazete yazılarının çoğu renkli olmakla birlikte en iyi ürünleri değildir. Kendisinin 1937'yle 1939 arasındaki tavrının aynısını ya da benzeri ta-

vırları sürdüren ya da yeni benimseyen kişileri eleştirdiği yazılar polemik açısından renklidir ama bir yandan da fazlasıyla kin ve hakaret doludur. Dönemin bunaltıcı baskısı altında dürüst ve tutarlı bir tavır koyabilmek, Orwell'in de çok iyi bildiği gibi hemen hemen olanaksızdı. Sekter gevezelikler, «teslimiyetçi» grupları bulup damgalama çabaları zaman zaman kendisinin de farkına vardığı bir küçüklük ve aşağılık taşıyordu. 27 Nisan 1942'de güncesine şunları yazmıştı: «Hepimiz gırtlağımıza kadar pisliğe battık. Bir yerlerden bir çıkar bekleyen insanlarla konuştuğum ya da yazılarını okuduğum zaman, aydın dürüstlüğünün ve dengeli yargının dünyadan silinip gittiği duygusuna kapılıyorum. Herkes demagog mantığıyla düşünüyor...»[49] Bana öyle geliyor ki, bu, yalnız eleştirdikleri için değil, savaş zamanındaki kendi yazıları için de —tümü için olmasa bile— geçerli. Abartma ve çılgınlığa kendisi de çılgınca bir abartmayla karşılık vermişti.

«Teslimiyetçi»lere saldıran yazıları ve Hindistan'a yapılan propagandayı gerçekten «dürüst» tutmaya çalıştığı BBC'deki işi dışında kalan, halka yönelik yazılarında savaşın desteklenmesini, Hitler'i de İngiliz sınıf sistemini de aynı anda yenilgiye uğratacak devrimci bir savaşa dönüştürme hedefiyle birleştirmeye çalıştı. Bu da ötekiler gibi bir umuttan başka bir şey değildi.

1944 sonlarında, geçmiş yıllarda yaptığı çözümleme hatalarını kamuoyu önünde gözden geçirmek üzere yazdığı bir yazıda, tipik Orwell sesi yeniden kendini gösterdi: «Öyle sanıyorum ki, savaşa 'karşı' çıkanımızın da, savaşı 'destekleyen'imizin de ilk kabul etmesi gereken şey **hepimizin hatalı olduğu.**»[50] Bu bir açıdan Orwell'in dürüstlüğüne ve açıksözlülüğüne özgü, mantıklı bir itiraftı. Ama bir başka açıdan, daha derinde yatan umutsuzlukları birleştirecek yeni bir öğeyi, tüm —ya da hemen hemen tüm— siyasi düşüncelerin, insanın kendi dilek ve düşlerine uyum sağlayabilmesi için bir yol olduğu anlayışını gündeme getiriyordu. 1946'da şöyle yazmıştı Orwell:

> Uygarlığın buroceğine inanmak kolay değil... Bence inanan, tıpkı ölmesi muhtemel bir hastanın hayatını kurtarmaya çalışan doktor gibi siyasi mücadeleyi sürdürmeli. Ama... önce siyasi davranışların çoğunlukla akıl dışı olduğunu, dünyanın, tedaviye girişmeden önce teşhisi gereken bir tür akıl hastalığı çektiğini kabul etmezsek hiçbir yere varamayız.[51]

İşte **Bindokuzyüzseksendört**'ü anlamamız için gerekli olan yargı budur. Tabii Orwell buna siyasi bir üstyapı vermişti. Bu üstyapının ana öğesi, totaliter tehlike olarak faşizmin yerini komünizmin almasıydı. Soğuk savaşın ilk yılları olan o döneme özgü akımın bir parçasıydı bu. Ama Orwell'in deneyimi ve gelişimi gözönünde tutulunca belirleyici bir önem kazanmaktadır.

Orwell atom bombasını büyük bir dönüm noktası olarak görüyordu: «Ya biz onu reddederiz ya o bizi yok eder.» (Kasım 1954)[52] Ama siyasi coğrafya değişmekteydi. 1943'de şöyle yazmıştı:

> Amerikalı milyonerlerle İngiliz asalaklarının bize kabul ettirmek istedikleri sıkıcı dünya şekillenmeye başladı. İngiliz halkı kitle halinde karşıdır böyle bir dünyaya... Duygusal açıdan bu ülkenin çoğunluğu Amerika yerine Rusya'ya bağlanmayı yeğler.[53]

1947'ye gelindiğinde bu tersine dönüşmüştür:

> «Rusya'yla Amerika'dan birisini seçmek **zorunda** kalsanız hangisini seçerdiniz?»... Artık kendi ayaklarımız üstünde duracak kadar güçlü değiliz. Eğer bir Batı Avrupa Birliğini gerçekleştiremezsek uzun dönemde siyasetimizi Büyük Devlet'lerden birine bağımlı kılmak zorunda kalacağız. Bugünlerde moda olan bütün gevezeliklere rağmen herkes için için Amerika'yı seçmemiz gerektiğini biliyor.[54]

Bu siyasi tutum değişikliğinin altında dünyanın, her biri atom bombasına sahip olan ve otoriter rejimlerle yönetilen iki-üç süper devlet tarafından paylaşılacağı korkusu yatıyordu. Orwell bu otoriterizme Borkenau'dan aldığı deyimle «oligarşik kolektivizm» adını takmıştı. **Bindokuzyüzseksendört**'ün dünyasıdır bu kuşkusuz. Ancak Orwell'in bu kritik yıllarda büyük devlet siyasetine, sürekli savaş ekonomisine ve otoriterizme (ki her yerde, her siyasi etiketin ardında bu eğilimleri görüyordu) dayalı bir gelecek teşhisine varması, sonra da bunu doğrudan yalnızca Sovyet sistemiyle özdeşleştirmesi dikkat çekicl bir noktadır.

Orwell bir demokratik sosyalist olarak kaldı. Siyasi enerjisinin çoğunu geniş bir cephede sivil özgürlükleri savunmaya verdi. Ama geleceği, özünde genel bir kâbus olarak görmüş, sonra dönemin siyasi akımlarının da etkisi altında, bunun hedefini öylesine daraltmıştı ki, sonunda kâbusun kendisi kâbusu yaratan öğelerden biri haline geldi.

6 Nasıl Bir Dünya?

Orwell'in 1943 Kasımı'nda yazmaya başlayıp üç ay sonra tamamladığı **Hayvanlar Çiftliği,** başlangıçta kimi siyasi nedenlerle olmak üzere beş-altı yayıncı tarafından geri çevrilmişti. O zaman kamuoyuna ters düşen bu kitabın bir buçuk yıl sonra siyasi durum değişince yayınlanması ve soğuk savaşa dönüşmekte olan ortam içinde hararetle kullanılır olması garip bir çelişkidir.

Kitabı uzun bir süre bu çelişkili siyasi bağlamdan ayırmak mümkün olamadı. Orwell, sol tarafından «ciyak ciyak bağırarak kapitalist yayıncıların kollarına atılan birisi» olarak tanımlandı (**Marxist Quarterly,** Ocak 1956). Oysa kitabı bitirdiği sırada durumu hiç de öyle değildi («normal olarak kitaplarımı yayınlatmakta hiçbir güçlükle karşılaşmadığım halde, buna bir yayıncı bulabilmek için akla karayı seçiyorum»). Ama kitap hiç kuşkusuz Orwell'in en ufak bir yakınlık duymadığı kimseler tarafından da kullanılmış, hele ardından gelen ve çok daha yaygın bir biçimde kullanılan **Bindokuzyüzseksendört'le** birlikte, Orwell'in kendisinin en azından yanıltıcı bulacağı bir Orwell görüntüsünün yerleşmesine yol açmıştır. **Hayvanlar Çiftliği'nin** yayıncılar tarafından önce geri çevrilip sonra el üstünde tutulması, tam Orwell'in bu dönemde aklını kurcalamakta olan türden garip çelişkilerle dolu bir öyküdür. Bunların bir örneği, Ukraynalı göçmenler için özel olarak bastırılan çevirinin yaklaşık

yarısına Almanya'daki Amerikan yetkililerince el konarak Sovyet görevlilerine teslim edilmesi olayıdır.[55]

Hayvanlar Çiftliği, Orwell'in yapıtları içinde, bir Orwell tipinin bulunmadığı tek kitaptır. Bu özelliğiyle Orwell'in dünyaya bakışını diğer tüm yazdıklarından daha yetkin bir biçimde yansıttığı söylenebilir. Ancak yapıtın bilincinde kendi koşullarından gelen bir sınırlılık vardır (aslında Orwell tipleri de bu bilinç sorununu çözmek üzere yaratılmıştı). Bu yüzden **Hayvanlar Çiftliği**'ni hem iyi hem de kötü anlamda basit bir yapıt olarak niteleyebiliriz. Orwell bir kez saman alevine benzetmişti onu[56] ama bu kadar da hafife alınacak bir kitap değil kuşkusuz.

Orwell, Ukraynaca baskının önsözünde şöyle diyor:

> Kanımca, özgün sosyalist düşüncenin yozlaşmasında hiçbir şey, Rusya'nın sosyalist bir ülke olduğu ve yöneticilerinin her eylemine (taklit edilmese bile) bir bahane bulunması gerektiği inancı kadar etkili olmamıştır. Bu nedenle, son on yıldır şuna inanmış bulunuyorum ki, sosyalist hareketin yeniden canlanmasını istiyorsak Sovyet efsanesinin yıkılması mutlaka gereklidir. İspanya'dan dönüşümde, bu efsaneyi hemen herkes tarafından kolayca anlaşılabilecek ve başka dillere kolayca çevrilebilecek bir hikayeyle teşhir etmeyi düşündüm.[57]

Orwell'in hem kesin bir siyasi amaç hem de yalınlık ve genellik peşinde olması kaçınılmaz olarak bazı çelişkileri de beraberinde getirmiştir. Ama belki bundan da önemli bir nokta, tüm Batı Solu'nca paylaşıldığına inandığı Sovyet Toplumu efsanesinin yıkılması üstünde gösterdiği titizliktir. Bunu, bir dönemde, her şeyin üstünde tuttuğu düşünülebilir Çünkü Orwell aynı önsözde,

> Sovyetlerin içişlerine karışmayı buna gücüm yetse dahi istemem. Stalin ve arkadaşlarını da sırf barbarca ve

> anti-demokratik yöntemler kullandıkları için suçlayamam. Ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar, günün koşullarında başka türlü davranma olasılıkları bulunmamış olabilir,[58]

diyecek kadar ince düşünceli görünmekle birlikte kitapta böyle bir kaygıya rastlanmamaktadır. Zaten genel bir fabl olarak tasarlanmış ve yazılmış ama belli somut koşulları ve belli bir tarihi durumu vurgulayan bir yapıttan da beklenemezdi bu. Aslında, özgül bir durumun böylesine genelleştirilmesi yalnız Sovyet sosyalizmi efsanesinin değil, devrim efsanesinin de «yıkılması» olasılığını ve hatta olanağını her zaman için doğurabilirdi.

Nitekim **Hayvanlar Çiftliği** yaygın bir biçimde böyle yorumlanmıştır. Orwell, devrimci yeni kuşağa karşı «kanıt» olarak getirilmekte, (kendisinin de istediğini söylediği) sosyalist hareketi canlandırma girişimlerinin karşısına onun düşgücünün mahzun hayaleti dikilmektedir. Bunların olması, soğuk savaş siyasetinin edebiyatı sömürmesi nedeniyle kaçınılmazdı belki, ama fablın derininde yatan gerçek bilinci de açıkça kabul etmek gerek. **Hayvanlar Çiftliği** kısa yoldan sömürülecek ya da reddedilecek değil, ilginçliğini daima koruyacak olumlu ve olumsuz niteliklere sahiptir.

Orwell fablın çıkış noktasını buluşunu şöyle anlatıyor:

> ...on yaşlarında bir oğlan çocuğunun koca bir atı dar bir patika boyunca çekerek götürdüğünü ve hayvan sapmaya yeltendikçe kamçıyı bastığını gördüm. O anda zenginler proletaryayı nasıl sömürüyorsa insanların da hayvanları hemen hemen aynı biçimde sömürdükleri, oysa hayvanlar güçlerinin bir farkına varsa üstlerinde hiç bir egemenliğimizin kalmayacağı aklıma geldi.[59]

Bu anlatılanlar fablın son biçiminden oldukça farklı. Orwell'in hayvanlarda bir proletarya simgesi yakalamakta gös-

terdiği çabukluk, yoksulları güçlü ama akılsız hayvanlar olarak gördüğü ilkgençlik düşüncelerinden kalıntılar taşıması bakımından ilginç. Tabii insanlar burada da masalda da sömürücü durumunda. Fablda Bolşevik domuzların en kötü yanı ayyaş, zalim ve haris insanlardan ayırt edilemez hale gelmeleri. Soylu hayvan Ise araba atı Boxer'dır.

Bunları Orwell'in, Swift'in Houyhnhnmleri ve Yahooları* üstüne görüşleriyle birlikte ele almak yerinde olur.[60] Swift'in insanlardan tiksindiğini ve hayvanları yeğlediğini teşhis etmekte gecikmez Orwell, fakat kendisinin çekici bulmadığı Houyhnhnmlerin aslında, kasıtlı bir aşağılama olan Yahoolar_ dan daha çok insanlara benzediğini ileri sürer. Burada çok karmaşık duygular söz konusudur. Orwell, **Hayvanlar Çiftliği**'nin güçlü ama aptal atlarına büyük bir saygı ve acıma duygusuyla bakar; insanlarla domuzlar Ise zeki, hesapçı, haris ve zalimdirler. Bunun etki yaratmak için yapılmış basit bir benzetme değil, elle tutulur, maddi bir tepki olduğundan kuşku yok.

Benzetmenin öteki öğesi sömürüdür. «Eğer **onlar** güçlerinin farkına varırsa üstlerinde **hiçbir** egemenliğimiz kalmaz.» Siyasi bir olayın ötesinde, insanın hayvanları ve doğayı kullanımındaki ilişkinin boyutlarını düşünen Orwell, buradan şaşırtıcı bir noktaya varıyor:

> Marx'ın teorisini hayvanların bakış açısından tahlil etmeye giriştim. Hayvanlara göre insanlar arasında sınıf

İngiliz yazarı Jonathan Swift (1667-1745), **Gulliver'in Gezileri** (1726) adlı hicvinin dördüncü bölümünde «Houyhnhnm» denilen atların egemen olduğu bir ülkeyi anlatır. Bu ülkede «Yahoo» denilen ve her türlü kötülüğün simgesi olan insanlar hayvan gibi bir yaşam sürdürürken, efendileri «Houyhnhnm»ler akılcı, erdemli ve mutlu bir uygarlık kurmuşlardır. Orwell'in Swift üstüne, **Gulliver'in Gezileri**'ni de kapsamlı olarak değerlendiren bir denemesi vardır. —Ç.N.

mücadelesi olduğu tamamen bir yanılsamaydı. Çünkü ne zaman hayvanları sömürmek gerekse tüm insanlar onlara karşı birleşiyordu. Gerçek mücadele hayvanlarla insanlar arasındaydı. Bu bakış noktasını bulunca hikayeyi geliştirmek zor olmadı.[61]

Hayvanlarla insanlar arasındaki gerçek mücadele —**Hayvanlar Çiftliği**'nin gerçek konusu bu mu? Öykünün çatısını çökertmeden buna evet diyebilmek zor. Olay bence, Orwell'in, «insanlar arasında sınıf mücadelesinin tamamen bir yanılsama» olduğunu göstermek için, çalışan, sömürülen hayvanlarla; çalışan, sömürülen yoksulların özdeşliği düşüncesini fark ettirmeden devreye sokmasıdır. İnsanlar kapitalistlerle devrimcileri, yani eski ve yeni egemen sınıfları temsil etmektedir. Aralarındaki ayrılık ve çatışmalar ne olursa olsun, sırtından yaşadıkları yaratıkları sömürmeye devam etmekte ve hatta, öykünün sonunda olduğu gibi, onlara karşı birleşebilmektedirler. Orwell burada, Sovyet ya da Stalin deneyiminin ötesinde, hem işçilerin bilincini hem de gerçek bir devrim olasılığını gayet ince bir biçimde yadsımaktadır.

Bu, insanlık dışı bir yadsıma bence. Ama Orwell'in paradokslarından biri de böylesine umut kırıcı bir temel üstünde pratik bir insancıllığı yaratmayı başarmasıdır. Çok yakından bildiği cefa yoldaşlığı ve (bundan daha etkin olarak verdiği) sömürülenlerin eleştirel kuşkuculuğu gibi öğelerle umulmadık bir bilinç getirerek öyküye canlılık kazandırmıştır. **Hayvanlar Çiftliği**'nin bir Orwell tipini —geleneksellikten kopan ama sonra yenilip özümsenen yalnız insanı— içermemesi açısından yapıtları içinde tek olduğunu söylemiştim. Bu kişi, öyküde toplu bir eylem içinde yansıtılmıştır. Hayvanlar da onun geçtiği süreçten geçer, özgürlüklerini kazandıktan sonra şiddet kullanılarak ve aldatılarak yeniden köleleştirilirler.

Toplu eylemdeki bu yansıtmanın bir başka etkili yanı, olanların, tüm acılığına karşın, tek başına birisinin değil, bir

topluluğun deneyimi olmasıdır. Yıpranmış sinirlerin sızlanmasının, yalnız adamın gelişme eğrisindeki çaresizliğin yerini etkin bir iletişim almıştır. Yenilgi deneyimi paradoksal bir güvenle, etkin ve alaycı bir zekayla dile getirilmiştir. Orwell, bu çok özel üslup aracılığıyla olağanüstü güçlü ve arı bir düzyazı üretir: «Bütün hayvanlar eşittir... ama bazıları diğerlerinden daha eşittir.» Bu cümlenin günlük dile devrimci ihanetle ilgili basit bir alayın ötesinde bir anlamla girmiş olması şaşırtıcı görülmemelidir. Niyetle davranış, pozla gerçeklik arasındaki uçurumu çok geniş bir boyutta ele alan ve her zaman için geçerli olan bir sözdür bu. Güçlü ve özgürleştirici zeka, **Hayvanlar Çiftliği**'nin birçok yerinde acı bir algıyı etkin ve uyarıcı bir eleştiriye dönüştürmektedir. Yerel benzetmedeki ayrıntıların ve bir paradoks olan temel umutsuzluğun ötesindeki bu canlı uyanıklık, bağlayan ve bilgilendiren bir öğe olmaktadır. Dışlanmış olan hayvanların bir domuzlara bir insanlara bakıp bunları birbirinden ayırt edemedikleri son hüzünlü sahne bile düşkırıklığı ve yenilginin ötesinde bir duyguyla doludur. Domuzlarla insanların aynı biçimde davrandıkları için birbirlerine benzediklerini gördükten sonra biçimselliklere, etiketlere kim aldırır! Bilinçlenme, özgürleştirici bir keşifte bulunma anıdır bu. **Hayvanlar Çiftliği** küçük çapı ve sınırları içinde, kendisini aşan bir radikal enerjiye, kendine özgü bir kalıcılığa sahiptir.

Bindokuzyüzseksendört açıkça daha farklıdır. Yalıtılmış duygular, boğucu bir edilginlik yeniden ve bu kez kesin olarak dönmüştür. Bununla birlikte romanda, daha özgürleştirici bir bilincin öğeleri de bulunmaktadır hâlâ. Ek bölümünde anlatılan «Yenikonuş İlkeleri»ni* **Bindokuzyüzseksen-**

* **Bindokuzyüzseksendört**'ün, totaliter rejimlerin dil politikası üstüne başlıbaşına bir deneme olan bu önemli bölümü, Türkçeye eksiksiz olarak bir tek 1960'da Maarif Vekaleti Yayınları arasında çıkan Haldun Derin çevirisinde aktarılmıştır (s. 315-28). —Ç. N.

dört'ün düşsel dünyasında bile tümüyle uygulama olanağı bulunamamıştır ama bu ilkelerde, toplum biçimleriyle dil biçimleri arasındaki ilişkiyi vurgulayan güçlü bir ana fikir vardır: «Bir tanesi **eskidüşün** olan belli Yenikonuş sözcüklerinin özel işlevi anlam ifade etmek değil, anlamı ortadan kaldırmaktı.»[62] **Prolyem, hızlamasına, sekssuç** gibi Yenikonuş sözcükleri, kitabın yayınlanmasından sadece bir kuşak sonra kulağa tehdit edici biçimde yakın gelmeye başlamıştır. Yeni hükümetin bakanlık adları da öyle: Gerbak, Barbak, Sevbak, Bolbak. Tekbak'ın metin yazarlarının Orwell hayranı olmalarına şaşmazdım ama eğer onu okumuşlarsa neye gönderme yaptığını kesinlikle anlamamışlardır. Oysa İngiliz İşçi Partisi hükümetinin 1960'larda sosyal demokrasi yerine benimseyip yaydığı «modernleşme» denilen olağanüstü kavramın kendine özgü dili neredeyse tümüyle Yenikonuş'tur. Haber üretimine ilişkin kimi teknikler hiç yabancımız değildir. Edebiyat Bölümü diye resmi bir kurum olsa varlığını bile fark etmeyiz. Winston Smith tipik bir film gösterisini anlatırken —«derken helikopter 20 kiloluk bir bombayı cuk oturttu ortalarına müthiş bir parıltı ve tekne kibrit çöpü gibi dağılıverdi. Sonra harikulade bir çekim vardı bir çocuğun kolu yükseliyor, yükseliyor, yükseliyordu havalara burnunda kamera olan bir helikopter izlemiş olmalı»[63]— sanki Vietnam'la ilgili televizyon haberlerini görmüş gibidir; tek fark, bombanın ağırlığının komik denecek kadar az olmasıdır.

«Ağabey seni gözetliyor» da oldukça farklı bir biçimde, kuşkucu direnişin sloganı olarak girmiştir günlük dile. Orwell bu çok yalın ve güçlü anlatımlarla, yaşadığımız uzun süreli toplumsal bunalımın bazı çok belirgin öğelerini dile getirmiştir. Her türlü **düşünsuç** ve **çiftdüşün**'ün uzlaşmaz düşmanı olarak hâlâ çok canlı, çok yakındır bize.

Orwell'in büyük devlet siyaseti üstüne görüşleri de yakın ve inandırıcıdır. Resmi «dost» ve «düşman»ların yer değiştirmesi kitabın yazılışından sonra gelen kuşak dönemin-

de neredeyse açık açık yaşanmış bir olaydır. Dünyanın Okyanusya, Avrasya ve Doğuasya olarak üç bloka bölünmesini ve bunlardan ikisinin sürekli müttefik değiştirerek üçüncüyle savaş halinde olmasını bizden çok uzak bir öykü olarak görmemize olanak var mıdır? Hatta insanın «bir zamanlar İngiltere ya da Britanya denilen yer»in artık sadece «Bir Numaralı Uçuş Pisti» olduğuna inanası geliyor.

Orwell'in varsayımı bu öğeleriyle, en azından genel çizgileri içinde bize hiç yabancı gelmiyorsa kitaptaki onca yanlış nereden kaynaklanıyor? Orwell'in denetim altında tutulan askeri toplum modelini, Stalin'le Troçki (Ağabey'le Goldstein) arasındaki çatışma gibi geçmişin ayrıntılı öğelerine varıncaya kadar Sovyet komünizminden almış olması anlamlıdır. Öte yandan Bir Numaralı Uçuş Pisti'nin ideolojisi İngsos'tur (İngiliz Sosyalizmi). Roman ABD'de çok tutulunca, Orwell kitabın savaş sonrası İşçi Partisi hükümetiyle ilişkili olduğunu yadsıyan bir açıklama yapmak zorunda kalmıştı:

> Son romanım sosyalizme ya da desteklediğim İngiliz İşçi Partisi'ne yönelik bir saldırı DEĞİL, merkezi ekonominin yol açabileceği ve komünizmle faşizm altında kısmen gerçekleştirilmiş olan sapmaların teşhir edilmesidir.[64]

Yani Gerbak Gerçek Bakanlığını ne kadar temsil ediyorsa, İngsos da o kadar İngiliz sosyalizmidir. Ne var ki bu özdeşleştirme bir kez yapılmış ve Sovyet toplumu konusunda değil —Orwell'in bu konudaki tavrı açık ve tutarlıdır— ama genelde sosyalizm ve «merkezi ekonomi» hakkında üstü örtülü olarak söyledikleriyle çok zararlı olmuştur. Bu anıştırmalar, Orwell'in varsayımındaki en belirgin yanılgıyla —denetim altında tutulan sürekli bir savaş ekonomisinin yoksulluk ve darlığa yol açacağı öngörüsüyle— bağlantılıdır. Bugün görüyoruz ki, militarist ekonomi ile denetim altında

tutulan tüketime dayalı refah arasındaki yapısal ilişkiler Orwell'in göremediği bir tarihi gelişim olmanın ötesinde bir anlam taşımakta ve onun ideolojiye ilişkin saplantısından dolayı hesaba katmadığı birtakım toplumsal olguların varlığına işaret etmektedir. Orwell'in militarist bir refah kapitalizmini ya da iç ve dış işleyişleri, varsaydığı Parti'ye çok benzeyen bir uluslararası şirketler dünyasını görmesini engelleyen önemli nedenler olabilirdi. Ancak dolaysız deneyime sahip bir kişi olarak örneğin siyasi polisin, propagandanın, sansürün ve kışkırtıcı ajanların bir sosyalist ya da komünist buluşu olmadığını pekala bilmesi gerekirdi. Orwell baskının ve otoriter denetimin tüm modern biçimlerini tek bir siyasi eğilime bağlayarak sadece onu yanlış tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda bu insanlık dışı güçleri (nerede ve hangi ad altında çıkarlarsa çıksınlar, hangi ideolojiyle maskelenirlerse maskelensinler) saptayacak çözümlemelere de kapıyı kapatmıştır. Bu öğelerin tek kaynağının sosyalizmin bir biçimi olduğunu varsaymak bir çiftdüşün olduğu gibi, «hür dünya» türü bir propaganda terimini Yenikonuş'un açık bir örneği olarak görmemizi engellemek de düşünsuç'tur. Orwell kolaylıkla tanınabilecek bir dünyayı yansıtayım derken bu dünyanın yapıları, ideolojisi ve ona karşı direnme olasılıkları konusunda kafamızı karıştırmıştır.

Direnmeye ilişkin noktanın, Orwell'in ilk yapıtları anımsandığında, bir başka önemi daha var. Orwell'in varsayımı, en genel düzeyde hiç kuşkusuz yanlış çıkmıştır. En az onun çizdiği kadar yaygın ve zalim baskılar altında, sayısız erkek ve kadın birbirlerine bağlılıklarını sürdürmüşler, cesaretlerini yitirmemişler ve kimi durumlarda hemen hemen hiç şansları olmadığı halde sistemi yıkmak ya da değiştirmek için ayaklanmışlardır. Berlin, Budapeşte, Cezayir, Aden, Wattsville, Prag adlarını Orwell'in edilginliğine kenar notu olarak düşebiliriz. Kendisi de eğer isteseydi, St. Petersburg, Kronstadt, Barcelona ve Varşova'dan söz edebilirdi. Bu ayaklanmaların çoğunun yenilgiyle sonuçlandığını kabul ediyorum

ama Orwell de çok ileri gitmiş, umut kaynağını kökünden kurutmuştur. Bir ruh hali yaratmak diye bir şey söz konusuysa buna Orwell'in yaptığından daha iyi bir örnek bulunamaz. Orwell nüfusun yüzde seksen beşini duyarsız bir kitle olarak göstermektedir. Onları tanımlamak için kullandığı **proller** deyimini sadece romandaki Parti'nin kendine özgü dili olarak almamak gerek. Parti, prolleri «hayvan gibi. doğal olarak aşağı» görmektedir. Peki ya Orwell, o nasıl görmektedir? Bağırıp çağıran, içen, kumar oynayan, akılsız bir kuru kalabalık; «sadece karınca gibi küçük nesneleri görüp büyükleri göremeyenler»; «düşünmeyi asla öğrenmemiş kimseler» olarak. Bu, 1914 öncesinde bir ilkokul çocuğunun gözüyle emekçi insanların dünyasıdır: «Çocukluğumda bana ve benimki gibi ailelerin tüm çocuklarına 'sıradan' insanlar neredeyse alt-insan gibi geliyordu.»[65] Fakat Orwell daha önceki bir başka deneyimde olduğu gibi kendi sınıfından tiksinti duyduğu bir anda bu «neredeyse alt-insanları» geleceğin umudu, «mistik bir saygı» duyulacak kurtarıcılar, «kafaları asla çalışmamış ama yüreklerinde, kasıklarında ve kaslarında biriktirdikleri güçle bir gün dünyayı tersyüz edecek insanlar»[66] olarak görebilmektedir. «O güçlü dölyataklarından bilinçli bir ırk çıkacaktır bir gün.»[67]

Bu bayat devrimci romantizm de en az ilk gözlem kadar hakaret doludur. Söz konusu ayaklanma fabida olduğu gibi hayvanların ayaklanmasıdır. Üstelik «lafını ederken akla yakın geliyor, ama kaldırımda yanınızdan geçenlere baktığınız zaman iş imana kalıyordu.»[68] Biraz acı olacak ama şunu söylemek gerek: Eğer 1984'ün zorba yönetimi bir gün gerçekleşirse, bunun ideolojik hazırlığının başta gelen öğelerinden biri «kitlelere», «kaldırımda yanınızdan geçenlere», **prol** olan yüzde seksen beşe bu gözle bakmak olacaktır. O zaman bu çoğunluk ya da onlara halk diyen kimseler için, karşı kaldırımdaki adamın onları yönetilecek hayvanlar mı yoksa güçlü dölyataklarında geleceği taşıyan akılsız yaratıklar mı olarak gördüğü hiç mi hiç fark etmeyecek;

eliyle koluyla birtakım işaretler yapmaya çalışan o gözlemcinin eksik kalmış insanlığı ise zaten yüzüne vurmuş olacaktır.

Bindokuzyüzseksendört siyasi açıdan baştan sona böyle gidiyor. Orwell büyük devlet bloklarından oluşan dünyayı gayet net bir biçimde görmüştür. Ama «köşeleri kabaca Tanca, Brazaville, Darwin ve Hong Kong'dan oluşan dörtgen»de yaşayan ve «düşük ücretlerle köle gibi çalışan yüz milyonlarca yerli halk»[69] edilgindir. «Onlar olmasa da, dünya toplumunun yapısı, varlığını sürdürme süreci çok farklı olmazdı.»[70] Bu yalnız o insanları değil, metropol devletleri ayakta tutan sömürge yapılarını da müthiş hafife alan bir değerlendirmedir. Orwell, mücadeleyi kayıtsız bir kitlenin üstünde yer alan bir avuç insan arasında görmekle yenilgi ve umutsuzluğun koşullarını hazırlamıştır.

Orwell yanlış değerlendirmesini bir başka açıdan da sürdürmektedir. İnsanların genel ya da özel bağlılık duygularıyla, tutuklanma tehdidi altında İspanya'ya geri döndüklerine tanık olmuş, vefanın baskı altında sürdürülmesine yüzlerce örnek görmüştür. Kendi karısı, ona yakın ve yardımcı olabilmek için Barcelona'ya onunla birlikte gitmiş, otel odasında yatağında yatarken polisin gelip arama yapmasına katlanmıştır. Ama yine de

> Kestane ağacının dalları altında
> Ben seni eleverdim sen de beni.

Orwell bunu doğru bir biçimde «şakıyan, çığrışan, alaylı, acayip... aşağılık bir seda»[71] diye tanımlıyor ama yine de yaptırıyor kişilerine. «Boşuna çabalamayın» anlamını taşıyan ve benzerlerini ne zamandan beri belli propaganda bürolarının ve partilerin ağzından dinlediğimiz bu kötümser türkü, doğrudan doğruya 101 numaralı odadaki fare kâbusuyla birleşmektedir. İnsanlar işkence altında çözülür elbette ama bu hepsi çözülür demek değildir. Ve pis, berbat, baskıcı bir

dünyada, Winston'la Julia arasındaki geçici aşk serüveninden daha derinlikli kişisel direnme biçimleri, Orwell'in de çok iyi bildiği gibi, vardır.

Parti'nin cinselliğe karşı kampanyası Orwell'in varsayımının en garip öğelerinden biridir (Zamyatin'in **Biz*** romanından alınmış olması konumuzla ilgili ama ikincil bir nokta). Kampanyanın amacı, denetlenemeyen bağlılıkları engellemek olduğu kadar, bunun ötesinde «cinsel ilişkideki tüm zevki ortadan kaldırmaya» yönelliktir. Böyle kampanyalar gerçekten görülmüştür. Ancak sömürüye dayanan kimi sistemlerde ilk amaç, ikinciyi bir tür soyutlamayla tersine çevirerek elde edilir: Bağlılık olmaksızın zevk. Üstelik bu pazarlanabilir ve kurumlaşmış bir metadır. Orwell'in denetim ve sapkınlıklara, Winston'la Julia arasındaki geçici aşk serüveninden daha elle tutulur bir olayla karşı çıkmaması garipti. **Bindokuzyüzseksendört**'deki bu aşk serüveni de **Zambak Solmasın**'daki kırlara sevişmeye gitme sahnesi gibi başlar ama yekdiğerine önem veren bir kişisel deneyim olmaktan hemen uzaklaşıverir:

> Yüreği hop etti. Kız onlarca kez yapmıştı bu işi —keşke yüz kere, bin kere yapmış olsaydı. Yozlaşma belirtisi gösteren her şey Winston'u çılgınca bir umuda boğuyordu.[72]

Bu, erkekle kadın arasında dostluk ya da evlilikte görülen sıradan ve sürekli bir aşk değil, isteyerek yapılan bir yozluk ya da kayıtsızlık, «ayrım yapmayan yalın istek»dir ve zevki yadsıyan bir dünyaya —genelde onun bir parçası olduğu halde— karşı çıkma olarak sunulmaktadır. Winston'un evliliği soğuk ve çekilmez bir tekdüzeliktir, zevk duyabilmesi için yozlaşma belirtileri gereklidir.

* Bkz. Bülent Somay, «'Biz' ve '1984'», **Yeni Gündem**, sayı 4, s. 34-36. Aynı sayfalarda Zamyatin'in yaşam öyküsüyle bir denemesi de yer almaktadır. —Ç. N.

Bindokuzyüzseksendört'deki sayısız yanılgı içinde bu, belki de en derin olanıdır. Kişisel yaşamın ne kadar sıradan kaynağı varsa **prol** diye bir kalemde silinip atılmıştır. Bir yalnızlık düşü olan geleceğin «güçlü dölyatakları», büyümekte olan delikanlının yalnızlık içindeki şaşkınlığıyla bağlantılıdır. Delikanlı sevişme konusunda öyle bir suçluluk duygusu içindedir ki, aşk yapılacak nesnenin yozluğu zevkin gerekli bir öğesi haline gelmiştir. Winston Smith'in ne bilincinde, ne ilişkilerinde, ne de sevgi, koruma, dayanma ve bağlılık yeteneğinde bir iz vardır erkeklikten. Yaratıcısından daha az deneyimli, daha az zeki, daha az bağlı, daha az cesur olan Winston, red ve yenilgiyi aktarmak için kullanılan iğdiş edilmiş Orwell tiplerinin sonuncusudur.

Bindokuzyüzseksendört'de geleceğe bakış sorunu, Mercier ya da Wells'in iyimserliğinden Huxley ya da Orwell'in kötümserliğine geçişle ilgili soyut bir sorun değildir. Soyut iyimserlik ve kötümserlik eş ölçüde konumuzun dışında olduğu gibi, herkesin geleceğe karanlık ya da aydınlık bir genellemeyle bakmak için haklı nedenleri olabilir. Asıl önemli olan yaratılan genel hava değil, yararlanılan deneyimin miktarıdır. Deneyimi sınırlayan vaat ve uyarılar ancak bir ölçüde önem taşır. Bu nedenle **Bindokuzyüzseksendört**'e ilişkin sorun Orwell'in, ilk romanlarında da olduğu gibi, yarattığı durum ve tiplerin yazıya geçirdiği kendi gözlemleriyle karşılaştırıldığında niçin tek boyutlu ve belirlenmiş kaldıklarıdır. Bu sadece siyasi bir sorun değil, kişinin kendisi ve toplumla ilgili geniş boyutlu bir deneyim sorunudur. Orwell'in tek başarılı tipi «Orwell»in —fizik ve kafa olarak canlı, bilinçli, zorlu ve ısrarlı bu adamın— gücü ve duygusu altında daha zayıf, daha az bilinçli kalan bu tipler birbirinden farkı olmayan tiyatro dekorları içinde dolaşıp durmaktadırlar. Asıl önemli olan, kişisel çelişkilerde değil toplumun ve edebiyatın çok daha derin yapıları içinde yatmaktadır. Orwell varsayımlarda bulunurken yalnız kendi düşüncelerini dile getirmemiştir.

7 Sürekli Kalan

Orwell, ölümünün hemen ardından bir simge haline geldi. Yaşamı ve yazdıkları birbirinden ayrılmayan, başkalarının da özeneceği bir yaşam ve yazma üslubu getiren insanlardan biriydi. Düşkırıklığına uğramış, dürüst, sade yaşayışlı bir anti-komünistti, çağın gerek duyduğu bir kişilikti deyip işin içinden çıkılabilir. Böyle bir görüntünün çok propagandası da yapıldı ama Orwell'i okuyanların çoğu bu dar kapsamın dışında görmektedir onu. Orwell'e saygı duyanların, köklü bir toplumsal değişikliğe olan inançlarını bırakmış ve Orwell'in düşkırıklığını kendilerine kalkan etmiş kimselerle sınırlı olmaması önemli bir nokta. Bunların, hatta bu süreci hiç yaşamadıkları halde Orwell'in düşkırıklığını olduğu gibi benimseyenlerin sayısı az değil elbette, ama en az bunlar kadar kalabalık olan bir başka grup insan da kendilerini Orwell'in bıraktığı noktada siyasete adamışlar; Stalinizm, emperyalizm ve İngiltere'nin kurulu düzeni konularında ona katılmakla birlikte onun yenilgi kavramından yeni bir sosyalist siyaset yaratmışlardır.

Orwell'in «Balinanın İçinden» denemesi ve **Bindokuzyüzseksendört** romanıyla bağnaz bir Kuzey Atlantik anlayışını birleştiren belirgin bir çizgi var kuşkusuz. Bu anlayış tüm insanca ve olumlu inançları —özellikle köklü bir değişiklik inancını— kişisel veya toplumsal bir uyumsuzluğun uzantısı ya da deneyimsiz, saf bir **gençliğin ülkücülüğü olarak**

görmekte ve savunucularının istek ve düşleri ne olursa olsun, pratikte doğrudan doğruya, bu sözde masum perde ardında karanlık kişiler tarafından hazırlanan otoriterizme yol açmaktadır. Bu görüş doğrultusunda açıklama ve uyarılar, zaman zaman Orwell'in adı da kullanılarak, hâlâ güvenle ortaya sürülebilmektedir (örneğin son yıllardaki öğrenci olaylarında olduğu gibi). Yine bununla bağlantılı bir başka belirgin çizgi, Orwell'in «Aslan ve Tekboynuz» ve benzeri denemelerinde dile getirdiği toplumsal düşüncelerle 1950 ve 60'ların İngiliz İşçi Partisi revizyonistlerini birleştirmektedir. Bunların, «eşitlik arayışı» biçimindeki sosyalizm tanımlamaları geleneksel bir hava taşımakla birlikte, bu tanımla asıl şu güncel anlayış vurgulanıyordu: Zengin bir sanayi toplumunun gelişmesiyle sosyalist ekonomi diye bilinen şey çağdışı kalmıştı; kendi kendine oluşmakta olan yeni sınıfsız kitle, pragmatik toplumsal reformlarla oekiştirilecekti. Orwell'in deyimiyle «ailenin yanlış üyeleri»nin, eski «feodal» ve «aristokrat» öğelerin yerini yeni insanlar, «yeni İngiltere» alacak ve ulus —tam Orwell'in yıllar önce **Wigan İskelesine Giden Yol**'da istediği gibi— daha uygar, daha insanca bir yaşama, daha yaygın ve eşit bir zenginliğe kavuşacaktı. Siyasi tartışmalara doğrudan karışmayan radikallerin de Orwell hakkındaki duyguları aynı bağlamdaydı. Onlara göre Orwell öteki sosyalist yazarlardan farklıydı, İngiliz yaşam biçimini —yavaşlığı, hoşgörüyü, soyutlamalara ve aşırı teorilere güvensizliği— anlıyordu. Aceleci ya da toptan değişikliklerin sarsacağı ya da tehlikeye sokacağı bu yaşam biçimi, insanca ve sorumlu bir yaşamın düzenli olarak yaygınlaştırılabileceği bir temele sahipti. Bu görüş ve anlayışların Orwell'in mirası olduğunu söyleyebiliriz.

Bu durumda görüntüyü ilginç kılan, Süveyş'i, Macaristan'ı ve atom bombasını siyasi eylemin yenilenme belirtileri olarak gören kuşağın da Orwell'e saygıyla bakmasıydı. Çünkü bu kuşağın inandığı yeni sosyalist hareket, çalkantı ve huzursuzluklara —gösteri, eylem, sokak hareketi ve ve-

rel siyasetlere— dayanıyordu. Böyle olduğu halde, bu Yeni Sol, özellikle ilk yıllarında, Orwell'e dolaysız bir saygı beslemekteydi. Bunun nedenleri şöyle sıralanabilir: Süveyş'in istilası Orwell'in büyük bir tutarlılıkla mücadele ettiği İngiliz Emperyalizminin somut bir eylemiydi. Bürokratik ve otoriter komünizme karşı bir sosyalist halk ayaklanması olan Macar devrimi, Orwell'in Stalinizm hakkında söylediklerini doğruladığı gibi Katalonya'da selam durduğu özgün hareketin bir uygulamasıydı. Atom bombası da aynı «ya biz onu reddederiz, ya o bizi yok eder» diyen Orwell'in gördüğü gibi yalnız uygarlığı yok edebilecek değil, gölgesinde yeni bir otoriter savaş ekonomisinin de gelişip yayılma olanağı bulacağı bir silahtı. Üstelik bütün bu siyasi tavırlarla yakından bağlantılı bir başka Orwell daha vardı: Emek, yoksulluk, halk kültürü üstüne yazan; İngiliz halkının çoğunluğunun yaşadığı yerlerde onlar gibi yaşayıp duymaya çalışan; kurulu düzen kültürü boyutlarının dışını anlatan, anlayan, sayan Orwell... İngiliz Yeni Solu'nun bu belirgin öğeleri de Orwell'den miras kalmıştır kesinlikle.

Peki nasıl bir olgudur bu? Aynı insan, aynı yazar nasıl olur da böylesine farklı eğilimleri simgeleyebilir, karşıt gruplar tarafından sevilip, sayılabilir? Orwell'in mirası üstüne kavga başlatmak kolay ama anlamsız olur. Miras kavgası sadece onun sözde ardıllarının ekmeğine yağ sürer, sağlıklı bir çözümlemeye yaramaz. Anıların yazılmasından taklitçiliğe kadar her şey fazlasıyla yapıldı, «Babam George Orwell'i Tanırdı» şarkısının modası çoktan geçti.

Olayları basite indiren bir çözümlemeye girişmenin de pek bir yararı yok. Orwell'in içinde barındırdığı farklı eğilimlerin kronolojik olarak açıklanabileceğini söylemek kolay: 1930'larda sosyalist Orwell, 1940'larda gerici Orwell, arada bir yerde de radikal Orwell. Ben bu açıdan bakarak tüm yazılarını dikkatle inceledim, bir işe yaramadığını kesinlikle söyleyebilirim. Her dönemde her konumla ilgili (elbette farklı önemde) kanıtlar bulmak mümkün. 1930'ların başlarında anti-

emperyalist, sonlarında devrimci sosyalist, 1940'larda radikal deneme yazarı Orwell var. Ama aynı dönemlerde yenilgi konuşmalarının yanısıra, İngiltere efsanesi propagandalarının ve sosyalist lafazanlığın ardında yatanları gören dürüst yalnız adamı da buluyoruz. Ya da 1940'larda ilericiliğe ve bağnazlık, devrime kendi kuyusunu kazan öğeler olarak bakan düşkırıklığı içindeki kırgın peygamberle **Tribune**'da radikal denemeler yazarak, yalnız Stalinizmin kurbanlarını değil, SSCB'ye atom sırlarını vermekten mahkum olan ve saflığından kendisinin de kuşku duymadığı bir insan dahil,[3] «İngiliz İmparatorluğunun tüm yurttaşlarının sivil özgürlükleri»ni savunan adamın aynı kişiler olduğunu görüyoruz. Bunların tümünün Orwell'in gelişiminde aşamalar olduğu gün gibi açık ama her dönem, değişmez çelişkilerden birkaçını barındırıyor içinde.

Orwell'in yazma biçimlerinden hareketle basite indiren bir çözümleme yapmak da akla uygun gelebilir ama bu da bir sonuç vermiyor. Gördüğüm kadarıyla çoğu radikaller Orwell'in denemelerini yeğliyor, «Donald McGill'in Sanatı», «Dickens», «Yoksullar Nasıl Ölür» ya da «Raffles'la Küçükbayan Blandish»e başta gelen yapıtlarıymış gibi bakıyorlar. Bunlara ve öteki denemelerin çoğuna ben de hayranım ama denemelerin diğer yapıtlarından ayrılamayacağına ve bunlarla sınırlanan bir Orwell'in çok küçük bir kişilik olacağına inanıyorum. **Soluk Almak İçin Yüzeye Çıkış**'a kadar yazdığı romanlara baktığımızda bunların, genelde fark edildiğinden çok daha etkili olduğunu görüyoruz. Kendileri de Wells ve Joyce, Gissing ve Somerset Maugham gibi çok çeşitli kaynaklara dayanmakla birlikte, bu yapıtların 1950'lerin oradan oraya sürüklenen olumsuz kahramanı işleyen İngiliz roman üslubunu yarattıkları söylenebilir. Ancak Orwell'in bu romanlarında da temel sorun yine, çelişen tüm eğilimlerin bir arada bulunmasıdır: Bir yanda günlük konuşma diliyle anlatılan sıradan yaşam arayışı, öbür yanda yeniden özümsenmeyi örtbas eden genel bir sövüp sayma

ile yenilgi ve kendi kendinden nefret kanevaları... Günce ve röportajlarda biraz daha sağlam ve tutarlı bir tavır varsa da, Katalonya'ya Selam dışında kalan tüm yapıtlarda bu temel çelişkiler belirgin olarak görülmektedir. Dürüst gözlemci «Orwell»in yaratılması, düş ürünü tiplerin tümünden daha başarılı olmuştur. Ama bunların belirtilmesiyle bilincin temelindeki çelişkiler açıklanmış olmuyor.

Aslında bu çelişkiler, yani Orwell'in paradoksu her şeyin üstünde görülmelidir. Şu ya da bu eğilimi «gerçek» Orwell olarak seçip çelişkileri düzlemek veya şu ya da bu dönem ve tarz diye ayrımlar yapıp çelişkileri bölmek yerine son çözümlemede paradoksların her şeyden önemli olduğunu kabullenmek yerinde olacaktır. Bu çelişkilere basit açıklamalar getirmek, böylesine karmaşık (ve yüzeyde yalın göründüğü için daha da karmaşıklaşan) bir insana haksızlık etmek olur. Eksiksiz bir açıklama için gerek duyduğumuz kimi kavramlara, Orwell'le paylaştığımız belli bir tarihi baskı, belli bir tepki verme ya da verememe yapısı yüzünden ulaşamıyor olabiliriz.

Bütün bunlara karşın iki nokta ileri sürülebilir. Birincisi, birey olarak Orwell'in kilit noktasının kimlik sorunu olmasıdır. Orwell belli bir bilinç doğrultusunda eğitilmiş olmasını kabul edemediği için tüm gelişiminin kilit noktası bu bilinci reddetme girişimlerinden, yeni bir toplumsal kimlik edinme çabalarından oluşuyordu. Orwell'i, normal bir gelişme eğrisinde görülmeyecek biçimde, birbiri ardına imparatorluk polis memuru, serseri koğuşlarında yatan bir avare, devrimci milis, deklase aydın ya da orta sınıf İngiliz yazarı gibi değişik kılıklarda görmemizin nedeni budur. Orwell, karşı çıkmanın verdiği enerji içinde önüne gelen her yeni deneyime olağanüstü açıktı. Yapıtlarının gücü de buradan gelmektedir. Sahip olduğu nispeten sürekli kimlik, damarlarında dolaşan farklı yaşamları çok küçük bir oranda dizginliyordu. Geliştirdiği üslup da (çalışa çalışa ulaştığı ama «anlamı sözcüğü seçmekte özgür bırakmak» diye

tanımladığı yalınlık) ciddiyetle geçici hevesleri bir arada taşıdığının göstergesidir. Bu niteliği, ilk tutum ve deneyimlerini reddetmekte ya da onlar —ve aynı zamanda şimdi o tavırda olan başkaları— hakkında sanki kendisinden tamamen ayrı, bambaşka şeylermiş gibi öfke ve aşağılamayla yazmakta gösterdiği isteklilikle ilişkili görülebilir. Ne var ki, olağanüstü hareketli bir dönemde bunun olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da vardır. Orwell sürekli hareketliliği ve değişik kılıklara girebilme özelliğiyle çok çeşitli insanlarla çok sıkı ilişkiler kurabiliyordu. Belli bir durumun içindeyken o durumla öylesine kaynaşıyordu ki her yazdığı çok inandırıcı geliyor, okur olaylar sanki kendisine oluyormuş gibi bir duyguya kapılıyordu. İnsan köksüz olunca engellerle karşılaşması da söz konusu olmaz elbette.

Bunun Keats'in sözünü ettiği «olumsuz kapasite»* olduğu söylenebilir. Ama «yazar»ın durağan bir psikolojisi yoktur. Belli bir dönemdeki belli bir tür yazarın toplumsal psikolojisidir bu ve Orwell'in döneminde bir sınıf psikolojisidir. Bu sınıf tavrının önemli öğeleri, Aldous Huxley, W. H. Auden, Graham Greene ve Christopher Isherwood'ların, bütün farklılıklarına karşın Orwell'le ortak olan yanlarıydı. Sık sık geçici serüvenlere giriyorlar —görünen toplumsal tarihleridir bu—, başka kişileri, özellikle de başka inanç, tutum ve anlayışları sürekli değişim içindeki kendi yadsımaları aracılığıyla algılıyorlardı. Bu duygu yapısı Keats'in söylediği anlamda «olumsuz kapasite» değildir, daha keskin ama daha çapsızdır ondan. Algılamaların berraklığı ve unutulmazlığı kuşkusuz bir başarıdır ama bir yandan da tipik bir soğukluğu, bir başkasının yaşamını tam anlamıyla kavramamayı, onu özel bir hareketsiz manzara resmi içinde bir figür gibi görmeyi içerirler. Bu soğukluk Orwell'in romanlarında bel-

* Romantik İngiliz şairi John Keats (1795-1821), bir mektubunda sanatçıyı «Olumsuz Kapasite» yani «belirsizlikler, gizler, kuşkular içinde gerçeğe ve akla başvurma rahatsızlığı duymadan yaşayabilen insan» olarak tanımlar. —Ç.N.

lidir en çok. Kişiler bir türlü, yeni tanıştırılan ya da yolculukta rastlanan bir yabancıdan daha fazla yakınlaşmazlar. İlişkilerde tipik bir yavanlık, gelip geçicilik, tutukluk, düşkırıklığı ve hatta ihanet vardır. Orwell gibi gönlübol birisi için dikkat çekici bir nokta bu. Ama birden insanın aklına, Orwell'in yalnız bu konuda bile olsa dönemin genel havasına uygun bir biçimde yazmış olduğu geliyor. Romanlarındaki ilişkiler; kesinlikler ve hatta dogmalarla belirlenmiş bir dönemin edebiyatına özgü ilişkilerdir. Orwell'in paradoksunu açıklayabilmek için yaşadığı dönemin bilincinin ve toplumsal yapılarının ötesinde kavramlara gerek duyarız derken bunu söylemek istemiştim. Bugün yeni deneyimler önermekten; daha dolu, daha sürekli ilişkiler olduğunu, bu yabancılaşmayı bile aşmanın bir yolunun bulunacağını belirtmekten başka yapabileceğimiz bir şey yok.

Bununla birlikte Orwell'in, hayatını ortaya koyma pahasına tekrar tekrar olumlama girişimlerinde bulunduğunu belirtmek gerek. Yukarıda anlatılan egemen duygu yapısı içinde, onu salt edilgin bir görüntü olmaktan kurtaran da budur. Bu duygu yapısını paylaştı ama aşmaya da çalıştı. Bunun bir insanlık durumu ya da metafizik bir gerçek değil, tarihi bir bunalım olduğunu —tabii o zaman yapılabileceği kadarıyla— sezdi. Hareketliliğinin toplumsal bir amacı vardı. Geçici serüvenlere giriyordu ama onu, çağının en kritik yer ve deneyimlerine götüren şans değil, içgüdüsünün kesinliğiydi. Üstelik gittiği yerlere bir konuk gibi değil, katılma umudu ve isteğiyle gitmişti. Tek bir hayata emperyalizm, devrim, yoksulluk gibi deneyimleri ilk elden yaşayarak sığdırmayı başardı. Bunları açıklayacak bir teorisi, kendi rolünün ötesini kapsayan köklü ve olumlu inançları yoktu. Ama büyük bir inat, ısrar ve cesaretle kendisini belirlemekte olan tarihin canalıcı noktalarına, hem bu deneyimleri yaşamak hem de farklı biçimde belirlenmelerini sağlayabilmek amacıyla gitti. Bu, her şeyin üstünde tutulması gereken bireysel başarısıdır. Kendisini ortaya koyan, katılan ve yaz-

mayı bu keşif uğraşının bir türevi olarak öğrenmiş olan bir yazardı.

Bu nedenle Orwell'in tarihi bireysel bir tarih olmanın ötesindedir. Onun çağını paylaşan ya da o çağdan geçen hiç kimse, Orwell'in bunalımını kişisel bir gelişmenin sonucu olarak göremez. Başarı ve başarısızlıklarında önemli kişisel etkenler vardı kuşkusuz ama en derin çelişkilerinin bazıları bu ortak tarihin bir parçasıydı. Orwell'i soyut bir eleştirel sorun gibi ele alıp, kendimizi bu tarihin üstünde tutamayız.

Orwell'i anlayabilmek için ikinci kilit nokta sosyalist devrimler, emperyalizm, faşizm ve savaş çağında kapitalist demokrasinin niteliğidir. 1930'lu yıllarda kapitalist demokrasiyi siyasi emperyalizm ve iktisadi bunalım bağlamında görmek kolaydı. Kapitalist demokrasinin faşizmle suç ortaklığı ya da en azından faşizmi, sosyalizme karşı ortak mücadelenin bir parçası olarak değerlendirmede gösterdiği isteklilik yalnız Sovyetler Birliği'ne değil İspanya'ya karşı davranışlarında da gözlemlenebiliyordu. Sovyet komünizminin niteliği ya da İspanya Cumhuriyetinin iç siyaseti konularında faşizmle tam bir görüş birliği içinde olduğu söylenemezdi ama çarklar belli bir uyum içinde dönüyordu ya da uzun yıllar öyle göründü. Kapitalist demokrasi sömürge halklarına ne kadar özgürlük veriyor, kendi toplumlarını sakatlayan yoksulluğu ne kadar sona erdiriyorsa faşizmle de o kadar savaşacaktı. Sosyalizm ise, kendi içinde derin farklılıklar ve sapmalar taşımasına karşın, bütün dünyada faşizmle kapitalist demokrasi arasındaki bu tehlikeli ve sömürücü ittifaka karşı olmakla eş-anlamlı tutuluyordu.

Büyük tarihi baskılar ve çok karmaşık bir neden-sonuç süreci içinde bu görüş derin bir değişime uğradı. Sovyetler Birliği ve İspanya'da devrimin gelişimi, bir yanda bu ülkelere karşı kurulan ittifakın niteliğinden, öbür yanda onların ne pahasına olursa olsun ayakta kalabilmek için göster-

dikleri çabalardan derin ve sarsıcı bir biçimde etkilendi. Olamaz sanılanlar, birkaç yıl içinde kaçınılmaz bir tarih haline geldi. Sovyet komünizminin Stalin duruşmalarıyla daha da yozlaşması ve İspanya'nın ihanete uğraması gibi yeterince acı olayların yanısıra 1939'da, Stalin-Hitler antlaşması ve faşizmle kapitalist demokrasiler arasında savaşın başlaması gibi dünyayı değiştiren olaylar yaşandı. Ancak bu olguları gözönünde tutarak bu süreç üstüne derinlikli bir görüşe sahip olabilir, ihanet ve dönekliğin uzun geçmişinin başlangıcında inanılmaz olanın izlerini, dipten yüze çıkmaya başlayan çelişkileri görebiliriz.

Fakat önemli olan, sadece o yılların yarattığı sarsıntı değildi. Orwell'in durumunda olanlar açısından en önemli sonuç, bu sarsıntının ardından kapitalist demokrasiye karşı alacakları tavır olacaktı. Çünkü fark edilmeden tam bu noktada, eskileri aşan yeni çelişki ve yanılsamalar oluşmaktaydı. Orwell için faşizme karşı savaşın maddi kaçınılmazlığı, gördüğümüz gibi, ilk önce kendi ülkesine duyduğu bağlılıkla birleşmiş ve Orwell olgunluk çağının İngiltere efsanesini bu sırada yazmıştı. Ama sorun sadece İngiltere değil, kapitalist demokrasinin niteliği sorunuydu. İngiltere'ye ve faşizme karşı savaşa uyum sağlarken, bu uyumu biraz fazla kaçırmak kolaydı. Almanya'ya karşı savaşın devrimci bir savaşa dönüştürülebileceği yanılsaması ya da gerçekten demokratik İngiltere'nın, büyük bir kargaşa olmadan, tükenmiş eski sistemin kabuğunu kırarak aniden yüze çıkabileceği gibi daha derin ve kalıcı bir yanılsama nasıl benimsendiyse, «demokrasi»yi niteleyen «kapitalist» sıfatı da bir yana atılabilir ya da gerçekliği hafife alınabilirdi. «Demokrasi» kavramının soyutlanması faşizme karşı ittifakta mantıklı gelmişti. Bu soyutlama şimdi ne kadar ileri götürülürse, uzun tarihi zorlamalar altında otoriter bir nitelik almış olan sosyalist düzene karşı o kadar güçlü bir eleştirinin dayanağı olabilirdi. Elbette demokrasi deneyimi, hem liberal kapitalizmin mirasıyla hem de (aslında halkçı ve anti-kapitalist

bir kültürün parçası olan) özgürlükler için verilen şiddetli mücadelelerle kanıtlandığı gibi gerçek bir deneyim olmasa bu girişimin bir anlamı olmazdı. Demokrasi, görünürde karışmış, düğüm olmuş çeşitli öğeleriyle ama maddi bir varlık olarak ortadaydı. Ne var ki, demokratik ve otoriter rejimler arasındaki karşıtlık soyutlanarak, bu rejimler kendi gerçek toplumsal sistemlerinin gelişeri ve çelişen niteliklerinden koparılarak gerçekte yeni bir yanılsama, yeni ve tarihi açıdan zayıf bir dünya görüşü hazırlanmış oluyordu. Aslında bu, gerek yapısı gerek sonuçları bakımından, daha önce yapılmış olan «sosyalizm» soyutlamasının bir benzeriydi.

Eski düzen öğelerinin faşizmle işbirliği yaptığı ve direniş için yeni ittifakların arandığı öteki Batı Avrupa ülkelerinde başka seçenekler vardı. Ama İngiltere'de kapitalist demokrasi, temel çelişkileri zedelenmeden varlığını sürdürdü. Bunun sosyal demokrasi olduğu ya da olacağı yalanları ve umutları ise hiç kimseye yararı olmayacak kadar uzun yaşadı. 1954-51, 1964-70 yıllarında yaşanan derin düşkırıklığına karşın bu yalanlar ve umutlar varlığını korudu. Böyle bir yanılsama durağan kalamazdı. Geçerli tek toplumsal karşıtlık «demokrasi»yle «komünizm» arasında olduğuna göre, (sosyal demokrasiye «dönüşme» noktasında olan) kapitalizmle önce geçici sonra da sürekli bir uyum sağlamak mümkündü. Bu uyum gerçekleştirilip, karşısına tek tehlike olarak «komünizm» konulunca, kapitalist emperyalizmin hâlâ neler yapabilecek güçte olduğunu —Orwell'in ölümünden sonraki yıllarda uyguladığı baskı ve giriştiği savaşlar— görmek ve kabullenmek de giderek zorlaştı.

Bu iş 1940'ların ortalarında bağlanmış, Orwell de düğümün atılmasına gerçekten yardımcı olmuştu. Bu olayın ardından yazdığı son romanında ise yanılsamanın sözümona olumlu yanını da —sosyal demokrasinin çok yakın olduğunu— bir yana atıp yalnız olumsuz yanını korudu. Gelecekte yalnız otoriter komünizmin egemenliğini görüyor, buna kar-

şıt bir seçenek olabilecek ya da başka tür bir otoriter rejim getirebilecek toplumsal güçlere şans tanımıyordu. Orwell'in **Bindokuzyüzseksendört** için ilk düşündüğü adlardan biri **Avrupa'daki Son İnsan'dı.** Roman gerçekten bu duyguyu taşımakta, belli bir çıplak dürüstlüğe sahip olmakla birlikte, siyasi çelişkilerin (ve bunların soyutlanmasının) bağımsız bir toplumsal kimlik yoksunluğuyla birleşmesi durumunda nasıl gerçek bir dehşet duygusunun yaratılabileceğini ortaya koymaktadır.

Söz konusu çelişkiler çok genel olmasaydı, romandaki dehşet bu kadar insanı etkisi altına alamazdı. Ne var ki Orwell'in bu son umutsuz girişimi, akıl almaz bir biçimde, pek çok insanın yaşama biçimi haline geldi. Onun radikal kötümserliği kapitalizmle uyuşma ve sosyal demokrasinin yakın olduğu yanılsamasıyla birleşmişti. Orwell'de kendi yarattığı dehşet altında yıkılan bu görüşler, başkaları için (daha sonraki kuşakta Vietnam sonrasına kadar uzanan) huzur verici, sürekli bir dünya görüşü haline geldi.

Bugün yapılabilecek tek yararlı iş, bunun nasıl gerçekleştiğini anlayabilmektir. Çünkü karışık ve hareketli bir tarih içinde Orwell'deki kimlik yitmesi olayı başkalarında da olmaya devam etmektedir. Orwell'in uğrunda ölmeye bile hazır olduğu davaya bağlanmak için yaptığı girişim, o yılların siyasi çelişkileri tarafından engellenmiş ve sonuçta, yanılsama ve dehşet ortamı içinde yitip gitmişti. Yazar, siyasi militanlıktan ayrılmak zorunda kalmış, halka duyulan inanç evrimci bir uzaklığa yansıtılmıştı. Oysa Orwell'in sınıfsal bilincinden gelen akılsız, alt-insanlar düşüncesi, kitlelerin kayıtsız ve tahammüllü olduğu görüşüne dönüşüp düşkırıklığı yaratmasaydı umutları bu kadar uzağa göndermek gerekmeyecekti. Gerçek halk güçleri ise Orwell'in yaşadığı çelişkilerin çoğundan geçip, onu aşarak ilerlemeyi sürdürdüler. Onun katılıp sonradan umudunu kestiği kavga yenilendi, yayıldı, yeni ve önemli mevziler kazandı.

Orwell'in açıksözlülüğünü, enerjisini, katılma isteğini

aramayacağımız bir günün geleceğini sanmıyorum. Vardığımız öteki sonuçlar ne olursa olsun, bunlar onun saygı duyacağımız nitelikleridir. Ama bu nitelikler ancak bağımsız ve etkin olurlarsa gerçeklik kazanabilirler. Bu nedenle Orwell'in yapıtlarını ve tarihini okumak ama taklit etmemek gerek. O, boynunda yarası, mahzun ama güçlü yüzü, sıkıntı ve eziyet içinde yazdığı yalın sözcükleriyle hâlâ canlı duruyor karşımızda. Fakat uzanıp dokunduğumuzda katılığını —zorunlu bir katılığı— duyuyor, bir yakınlığı bir uzaklığı, başka adları başka yılları; anımsanacak, saygı duyulacak ama ileri yürürken arkada bırakılacak bir tarihi algılıyoruz.

Sonsöz: 1984'de Bindokuzyüzseksendört

I

1984 yılında, Orwell'in romanındaki cehenneme çok benzeyen gerçek bir toplumun bulunması hiç olası değildi. Zaten o da böyle bir kehanette bulunmamıştı:

> Anlattığım türde bir toplumun **mutlaka** gerçekleşeceğini sanmıyorum, ama (kitabın bir hiciv olduğunu da yadsımayarak) benzer bir toplumun **gelebileceğine** inanıyorum.[74]

Bu sınırlayıcı ayrım önemlidir. Orwell daha önce de şöyle yazmıştı:

> Geleceği konu alan bir roman bu, yani bir anlamda bir fantezi ama doğalcı roman biçiminde. İşin zorluğu da buradan geliyor. Sadece bir tahminler kitabı olsaydı yazması çok daha kolay olurdu.[75]

Orwell'in romanı için rastgele seçtiği 1984 yılında, çizdiği görüntüyü yeniden değerlendirmeye çalışırken biçimden doğan bu güçlüğü gözönünde tutmak gerek. Aslına bakılırsa kitabın biçimi, Orwell'in «fantezi-doğalcı roman» diye nite-

lediği bileşimden daha karmaşık. Çünkü mahut «Kitap»tan yapılan alıntılarda ve «Yenikonuş İlkeleri» başlıklı ekte belirgin olarak gözüken üçüncü bir öğe daha var. Özellikle «Kitap» akıl yürütme yöntemiyle yazılmış tarihi ve siyasi bir deneme niteliği taşıyor.

Şu halde roman gerçekte üç ayrı katmandan oluşuyor. Bunların birincisi Orwell'in öteki düşsel yapıtlarından çok iyi tanıdığımız altyapı. Burada kahraman-kurban, sefil bir dünyada ardarda gelen yanlış anlamalar ve düşkırıklıklarından geçerek bir düş olduğu kadar bir anı olan daha tatlı bir yaşam olasılığına tutunmaya çalışır ama bunu başaramaz. İkinci olarak «Kitap»tan yapılan alıntılarda ve romandaki topluma ilişkin bazı genel betimlemelerde ortaya çıkan bir akıl yürütme, daha doğrusu tahminler yapısı var. Üçüncü katman ise en unutulmaz öğeleri içeren üstyapı. Burada da fanteziden hiciv ve parodiye uzanan yöntemlerle toplumun hem komik hem de vahşi bir saçmalık olan zalimliği ve baskısı ortaya konuyor.

Bu üç katman birbiriyle bağlantılı elbette, ama Orwell'in de farkına vardığı gibi yetersiz bir biçimde. Kahraman-kurban tipinin bağlantısı, anısının ya da düşünün merkezinde toplumsal düzenin yok etmekte kararlı olduğu bir doğruluk düşüncesinin bulunmasında yatıyor. Gündelik yaşamdaki sefalet ise hem halkı yoksul bırakmak için sürekli savaşın kurumlaştırılması düşüncesiyle hem de otoriter Ütopya'larda olağan koşul sayılan maddi bolluk olgusunun tam tersine çevrilmesiyle bağlantılı. Aynı biçimde, üstyapının casus teleekran, Yenikonuş, Bellek Deliği, İki Dakika Nefret Duruşu, Anti-Seks Birliği gibi en acayip öğeleri merkezi toplumsal düzenin kafayapısını hicveden varsayımlar. Orwell, bu varsayımlar konusunda şöyle düşünüyordu:

> Totaliter düşüncelerin her yerdeki aydınların kafasında kök saldığına... inanıyorum. Bu düşüncelerin mantıki sonuçları ne olur, onu göstermeye çalıştım.[76]

Akıl yürütmeyi içeren bölümlere gelince, Orwell, Amerikalı bir yayıncının bu bölümleri kısaltma önerisine şiddetle karşı çıkmıştı:

> Bu, kitabın bütün rengini değiştirir, çünkü en gerekli şeyler atılmış olacaktır.[77]

İngiltere'deki yayıncısının hazırladığı bir arka kapak yazısı taslağına da aynı gerekçeyle karşı çıktı:

> Bu [taslak] kitabın bir aşk hikayesiyle karışık bir macera romanı olduğu havasını veriyor. Benim yapmak istediğim şeyin bununla ilgisi yok. Ben, dünyanın «etki alanları»na bölünmesinin (bunu 1944'de Tahran konferansından sonra düşündüm) sonuçlarını tartışmak ve ek olarak, bunlar üstüne parodiler kurup totaliterizmin entelektüel sonuçlarına işaret etmek istedim.[78]

Görüldüğü gibi, romanın ana yapısını oluşturan akıl yürütmenin, mantığa dayalı tahminlerin ne kadar önemli olduğunu Orwell kendi sözleriyle kanıtlıyor. Özellikle romanı 1984 yılında yeniden okurken, herşeyden önce bu ana yapı üstünde durulması gereklidir. Aşağıda kısaca değineceğimiz bazı biçimsel zorluklar, bu olguyu değiştirmiyor.

Hastalığı nedeniyle büyük güçlükler içinde yazmış olan Orwell'in sözünü ettiğimiz akıl yürütme düzeylerini bütünleştirmekte sorunlarla karşılaştığına kuşku yoktur. Bunun en açık örneği, «Yenikonuş İlkeleri» üstüne denemenin —kısmen ana öyküde yer alan açıklama ve örneklerin daha geliştirilmiş bir biçimi olmakla birlikte— romana ek olarak konmasıdır. Orwell'in en canlı denemelerinden biridir bu. Ama öyküyle olan ilişkisi nedeniyle bir tavır sorunu getirmektedir. Nitekim Orwell, denemenin ilk iki sayfasında İngsos ve Yenikonuş tarihçisinin tavrı ile korkunç varsayım üstüne akıl yürütmekte olan çağdaş deneme yazarının tavrı arasında gidip gelir:

> Bizim burada üstünde durduğumuz, Sözlüğün On birinci Baskısı'nda yer alan son, yetkin anlatım biçimidir.[79]
>
> Yenikonuş bugün bildiğimiz İngiliz dili üstüne kurulmuştu. Bununla birlikte, Yenikonuş cümlelerinin bircoğu, içlerinde yeni türetilmiş sözcükler bulunmadığı zaman bile günümüz İngilizcesini konuşanlar için kolay kolay anlaşılacak gibi değildir.[80]

Denemede verilen örneklerin ilginçliğiyle ortadan kaybolan bu belirsizlik, «Kitap»tan yapılan alıntılarda daha belirgin biçimde tekrarlanmaktadır. Bu alıntılar, göreceğimiz gibi, bir yanda Orwell'in o zamanki siyasi düşüncelerinin bazılarına çok benzemekte hatta kullandığı çok belirgin kimi kaynaklara neredeyse aynen uymaktadır. Üstelik yeraltı muhalefet örgütü Kardeşlik'in kitabı, yönetimin sövüp saydığı Goldstein tarafından yazılmış gizli «kitap» olarak sunulmaktadır. Öte yanda ise başlangıçta umut ve güven verici olarak ortaya çıkan öteki birçok şey gibi, sonunda bunların da Parti'nin bütünsel aldatmacasının öğeleri oldukları gösterilmektedir. İç Parti'nin işkencecisi O'Brien «Kitap» için şöyle der:

> «Ben yazdım onu. Yani yazılmasına ben de katkıda bulundum. Hiç kimse tek başına kitap üretemez biliyorsun.»
>
> «Kitapta söylenenler doğru mu?»
>
> «Betimleme olarak evet. İleri sürdüğü program ise saçmalık.»[81]

Bu noktada aldatma ve ihanet, doğrunun ve yalanın bilerek karıştırılması öyle bir arapsaçına dönmüştür ki Orwell'in okurun hangi yoruma inanmasını istediğini düşünmenin bir yararı yok. Burada önemli olan, çoktan kurulmuş bir tuzak içinde neye yarayacakları belli olmasa da, alıntıların varlığı. Çünkü Orwell, dünyanın durumu ve ne yöne gideceği konu-

sundaki düşüncelerini bunlara dayanarak ortaya koymak istiyordu. «Kitap»ın anlatı olarak yeri, ancak Orwell'in alıntılardaki ve ana öyküdeki düşsel varsayımlarını aynı yıllarda bu özel biçim sorunları olmaksızın yazdıklarıyla karşılaştırdığımızda önem kazanmaktadır.

Romanın düşünce düzeyinde kurulduğu bu ana yapıya üç izlek egemendir. Birincisi dünyanın, değişen ittifaklar içinde sınırlı ama sürekli bir savaş durumunda bulunan üç büyük devlete bölünmesi olgusudur. İkincisi bu devletlerin her birindeki iç zorbalıktır. Buna koşut olarak toplumsal sınıflar arasındaki ilişki özgül bir biçimde yorumlanmakta, kapitalizmin de sosyalizmin de ötesinde olan bir totaliter toplumun ayrıntılı betimlemesi yapılmaktadır. Özellikle vurgulanan üçüncü izlek, toplumun düşünceler ve iletişim araçları kanalıyla denetlenmesidir. Bu, dolaysız baskı ve işkenceyle desteklenmekte ama esas olarak «düşünce denetimi» yoluyla uygulanmaktadır.

Bu üç izleği, gerek Orwell'in onları sunuşu gerek anlatma iddiasında oldukları gerçek tarih açısından ayrıntılı olarak incelemek gerekiyor. Bunların üçünü birden irdelemek ve Orwell'in bunların, özünde nasıl bir ilişki içinde olduklarını düşündüğünü görmek özellikle önemli. Ancak burada garip bir çelişki söz konusu. İrdelemeyi Orwell'in beklediği ciddiyetle yapabilmek için, bu izlekleri romanın gerçek yapısından geçici olarak, yayınlandığı sırada yarattığı yankılardan ise toptan soyutlamaktan başka çare yok.

Çünkü, örneğin Orwell'in yaptığı varsayımların hangisi gerçekleşti hangisi gerçekleşmedi diye aptalca bir liste çıkarılabilir. Anti-Seks Birliği var mı? Yok. İnsanları evlerinde gözetleyen iki yönlü teleekranlar var mı? Yok. İki Dakika Nefret Duruşu var mı? Yok. Eh öyleyse —kimilerinin zamanında dediği gibi— bu kitabın ucuz bir korku öyküsü ya da ahmakça bir abartma olduğu besbelli. Ama bunlar romanın üstyapısındaki parodi öğeleri. Ya yapısı? Romanın çevresinde egemen olan siyasi yankıya bakılırsa bu akıl yürütmele-

re hiç gerek yok. Romana kanıt aranıyorsa gerçek dünyaya bakmak yetecektir. «İşte sosyalizmin varacağı yer. İşte Rusya ve Doğu Avrupa'da şimdiden vardığı yer.» Bereket Orwell kendisini, romanın başarı nedeni olarak gösterilen ve hâlâ sorgulanmaz bir gerçek gibi sunulan bu yorumdan ayırmakta gecikmedi.

> Son romanım, sosyalizme ya da desteklediğim İngiliz İşçi Partisi'ne yönelik bir saldırı DEĞİL, merkezi ekonominin yol açabileceği ve komünizmle faşizm altında kısmen gerçekleştirilmiş olan sapmaların teşhir edilmesidir.[82]

Yani Stalin ve Hitler tarafından yönetilen toplumsal düzenlerde **«kısmen** gerçekleştirilmiş» olan sapmalar. Bunlar romanda en uç noktalarına varmış olarak gösterilmektedir. Öte yandan kolaycı bir tepkiyle kitabı kapatıp bir yana koyarak gözlerini «olayın yaşanmakta olduğu» Doğu'ya çevirenler Orwell'in şu vurgulamasına bir bakmalıdırlar:

> Romanın İngiltere'de geçmesinin amacı, İngilizce konuşan ırkların doğuştan ötekilerden üstün bir yanı bulunmadığını ve **mücadele edilmezse** totaliterizmin her yerde zafere ulaşabileceğini vurgulamaktır.[83]

Bu nokta, romanın soğuk savaş sırasında şu ya da bu amaçla kullanılmasına karşı coğrafi bir düzeltme olmanın ötesinde anlam taşımaktadır. Orwell'in akıl yürütmesinde esas olan, anlatılanın ana eğilimleriyle sadece evrensel bir tehlike değil evrensel bir süreç olduğudur. Yarattığı dehşetin gerçek kaynağı budur. Roman 1984 yılında şu ya da bu devletin düşman bir devletten korkmak, nefret etmek ve ona karşı savaşa hazırlanmak için kullandığı bir propaganda aracı olarak okunursa, işte o zaman programlandığı gibi

düşünmesine karşın romanın verdiği güvenle kendisinin özgür; propaganda etkisinde olan ve beyni yıkananların ise sadece ötekiler olduğunu sanan Okyanusya vatandaşının gaddar çelişkisine düşülmüş demektir. Orwell böyle bir güvence sunmamıştı. Büyük devletleri, vatandaşlarını casuslayan devletleri ve nüfusun çoğunluğunun şırınga edilmiş düşüncelerle denetlenmesini dünya'nın gidiş yönü olarak görüyordu. Ve bu öyle bir noktaya varacaktı ki rastgele seçilmiş düşmanlar, nefret edilecek adlar ve kişiler yine bulunacak ama, hangi devlette hangi ittifakta olursak olalım bize kendi durumumuz konusunda doğruyu söyleyecek ya da bulduracak bir güç kalmamış olacaktı. Bu basit bir antisosyalizm ya da anti-komünizmden çok daha katı bir tavır. Öylesine katı ki, önce Orwell'in büyük devletleri ve sürekli sınırlı savaşı ortaya çıkaran kaçınılmaz koşullar olarak gördüğü şeyleri inceleyerek işe başlamamız gerek.

II

Bindokuzyüzseksendört olabilecek en kötü geleceğe örnek olarak o kadar sık anılır ki, Orwell'in romanda genel bir tehlikeyi en azından bir yönüyle biraz hafife aldığını söylemek garip kaçabilir. Romanın pek anımsanmayan bir paragrafında 1950'lerde atom bombalarının kullanıldığı bir savaştan söz edilir. Fazla bir ayrıntı verilmez ama Colchester'a bir atom bombası düşmüştür. Gerçek 1984 yılında okunduğu zaman romanın açıkça 1940'lara ait olduğunu belli eden birkaç noktadan biridir bu. Orwell o zamanlar yeni silahın önemi üstünde durmakta gecikmemişti. 1945 Ekimi'nde **Tribune**'de bu silahın, üretimindeki zorluk nedeniyle ağır sanayiye sahip bir-iki ülkenin tekelinde kalacağı ve böylece esas olarak güçlüyü daha güçlü kılacağı için tehlikeli olduğunu yazdı. «Demokrasi ve ulusların kendi kaderlerini belirleme çağı, tüfeğin çağıydı.» Bu yeni buluşla ise

> Önümüzde şu olasılık beliriyordu: ellerinde milyonlarca insanı birkaç saniyede yok edecek güçlü bir silah bulunan iki ya da üç büyük devletin dünyayı aralarında bölüşmeleri.[84]

Bu sadece **Bindokuzyüzseksendört**'deki dünyanın anahatları değil, aynı zamanda Orwell'in yeni silahların gerçek gücünü zeki bir biçimde kavradığının göstergesidir. Buna karşın Orwell atom silahlarının kullanıldığı ama ülkenin ve insanların kendilerine özgü dehşet içinde yine de varlıklarını sürdürdükleri bir savaşın öyküsünü koymuştu romana. Elbette bunu Orwell hesabına kötü bir puan sayamayız. Atom bombasına ilişkin olarak yaşanan tek gerçek olay, Japonya'nın tek taraflı bombalanmasıdır. Bir atom savaşının gerçek sonuçları ne olur, bunu düşleyebilmek hemen hemen olanaksızdır. Aslına bakılırsa nükleer silahlar konusunda yabancısı olmadığımız bir **çiftdüşün** söz konusu. Nükleer silahların hem büyük çapta yıkıma ve kimi durumda toptan yokolmaya yol açacağı bilinmekte hem de çelişkili bir biçimde ne tür olursa olsun yeterince siyasi kararlılık gösterilirse bunlardan kurtulmak olanaklı görülmektedir.

1950'lerde bir atom savaşı olacağı düşüncesi, 1940'ların ortalarıyla sonlarında oldukça yaygındı. Bazı yazarlar, özellikle de James Burnham* birden fazla devletin atom silahla-

James Burnham (doğ. 1905) Amerikalı bir filozoftur 1930'larda Marksistken daha sonra Marksizmin yanlış olduğu kanısına vardı ve 1941'de yayınlanan **The Managerial Revolution** adlı kitabında kapitalizmin yerini sosyalizme değil «idareciler» rejimine bırakacağını ve dünyanın Amerika, Almanya ve Rusya arasında bölüşüleceğini ileri sürdü. Öteki yapıtları şunlardır: **The Macchiavellians** (Makyavelciler) 1943, **The Struggle for the World** (Dünya İçin Mücadele) 1947, **The Case for De Gaulle** (De Gaulle'ün Davası) 1948, **The Coming Defeat of Communism** (Komünizmin Gelecekteki Yenilgisi) 1950. —Ç.N.

rına sahip olması halinde bu savaşın kesinlikle kaçınılmaz olduğu görüşündeydiler. Orwell **Bindokuzyüzseksendört**'ü yazmakta olduğu yıllarda Burnham üstüne iki kapsamlı deneme yazmıştı. Romanı yazmaya 1946 Ağustos'unda başlayan Orwell ilk taslağı 1947 Kasımı'nda bitirdi. «Burnham ve İdareciler Devrimi» başlıklı denemesi 1946 Mayısı'nda, «Burnham ve Dünyadaki Güncel Mücadele» ise 1947 Martı'nda yayınlandı. Bu iki deneme romandaki izleklerle dolu olduğu gibi «Kitap»tan yapılan alıntılarla bazı yakın koşutluklar taşımaktadır. Öte yandan Orwell'in Burnham'ın tezlerini kılı kırk yararak ele alışıyla, bu tezlere oldukça benzer düşüncelerin «Kitap»ta görece basit sunuluşu arasında önemli farklar bulunmaktadır.

Burnham **Dünya İçin Mücadele** adlı kitabında, ABD'nin henüz tek başına atom bombasına sahipken başka bir devletin de bombaya sahip olmasını önlemek için harekete geçmesi gerektiğini savunmaktaydı. Orwell bu konuda şöyle diyor: «[Burnham] Rusya'ya karşı derhal önleyici bir savaş açılmasını neredeyse emrediyor.»[85] Gerçekten de o sıralarda önce «komünizm»in ya da «dünya komünizmi»nin terk edilmesi için ültimatom benzeri istekler, ardından Burnham'ınkine benzer öneriler başkaları tarafından da dolaysız olarak yapılmaktaydı. Bu akıl yürütmelere karşı Orwell **ikinci** denemesinde savaşa kadar Burnham'ın sandığından daha uzun bir süre («belki on, ama büyük olasılıkla beş yıl»[86]) geçmesini umut ettiğini yazmıştı. Zaman olursa Amerikacı bir dünya düzeninden ve kutsal anti-komünizm seferlerinden daha iyi siyasi yönler bulunabilecekti. Orwell sözlerine şunları ekliyordu: «Burnham ve ötekilerin kötümser dünya görüşü egemen olduğu sürece [farklı seçeneklerin] kök salması daha güç olacaktır.»[87]

Bugün Burnham büyük çapta unutulmuş, Orwell'in denemeleri **Bindokuzyüzseksendört**'ün kavuştuğu ünün gölgesinde kalmışken romandaki «kötümser dünya görüşü»nün oluşumunu yeniden ele almak bana garip geliyor. Şimdi ege-

men büyük devletler düşüncesine yeniden bakalım. Orwell bunu romanda şöyle anlatıyor:

> Dünyanın üç büyük devlete bölünmesi yirminci yüzyılın ortalarından önce tahmin edilebilecek olan ve gerçekten de tahmin edilen bir olaydı. Rusya'nın Avrupa'yı Amerika'nın İngiliz İmparatorluğunu yutmasıyla şimdiki üç devletten ikisi yani Avrasya ve Okyanusya zaten gerçekleşmiş bulunuyordu. Üçüncü devlet Doğuasya ise on yıl daha süren karmakarışık bir savaştan sonra ayrı bir birim olarak ortaya çıktı.[88]

«Burnham ve İdareciler Devrimi»ndeki şu satırlar ise aşağı yukarı doğrudan Burnham'dan alınmıştır:

> Burnham'ın dünyanın yeni coğrafyası konusunda çizdiği resim doğru çıkmıştır. Yeryüzü giderek daha açık bir biçimde her biri kendine yeterli, dış dünyayla ilişkileri kesik ve şu ya da bu kisve altında kendi kendini seçen bir oligarşi tarafından yönetilen üç büyük imparatorluk tarafından parsellenmektedir.[89]

Bu düşünceye günümüzde, romandan dolayı öylesine alışılmıştır ki, Orwell'in o tarihte resmin «doğru çıktığı»nı ve İngiltere'ye en yakın imparatorluğun —düşsel Okyanusya'nın Amerikan/İngiliz imparatorluğu— adı ondan daha sık geçen Sovyet İmparatorluğu gibi «kendi kendini seçen bir oligarşi tarafından yönetildiği»ni ileri sürmesinin ne kadar alışılmışın dışında olduğunu kavrayabilmek için belli bir çaba gereklidir.

Orwell'in romanı yazmakta olduğu sırada geliştirdiği bu düşüncenin bir sonraki aşaması üç siyasi olasılık tanımlamasından çıkmaktadır: 1) ABD önleyici bir savaşa girişecek ancak bu sadece bir cinayet olacak ve hiçbir şeyi çözmeye-

cektir. 2) Birkaç devlet atom bombasına sahip oluncaya kadar soğuk savaş sürecek ve hemen ardından sanayi uygarlığını yerle bir edecek ve geriye yalnızca kendisini besleyecek kadar tarım ürünü elde edebilen küçük bir nüfusu bırakacak bir savaş çıkacaktır. 3)

> Atom bombasının ve ilerde çıkacak başka silahların yarattığı korku öylesine büyük olacaktır ki, hiç kimse bunları kullanmaya cesaret edemeyecektir. Bence en kötü olasılık bu. Çünkü dünyanın birbirini yenemeyen ve iç ayaklanmayla da yıkılamayan iki-üç büyük devlet arasında paylaşılması anlamına geliyor. Çok muhtemeldir ki, bu devletler üstte yarı-kutsal bir kast ile altta açıkça köleliğin bulunduğu hiyerarşik bir yapıya sahip olacak ve özgürlüğü, bugüne dek görülmedik biçimde ezip yokedeceklerdir. Her devletin kendi yapısı içinde gerekli psikolojik atmosfer dış dünyayla bağlantının kökünden kesilmesi ve rakip devletlere karşı sürekli bir sahte savaşla sürdürülecektir. Bu tür uygarlıklar binlerce yıl boyunca değişmeden ayakta kalabilir.[90]

Orwell, önceki düşünceleri arasında yer alan müdahaleci ve daha az yıkıcı bir atom savaşını da işin içine katmakla birlikte romanda esas olarak üçüncü seçeneği yeğlemiştir. Aynı sıralarda yazdığı dolaysız siyasi yazılarda üç tehlikenin de karşısında şu seçeneği görüyordu: «Büyük bir alan üstünde... demokratik sosyalizm»in kurulması. «Avrupa Sosyalist Devletleri Birliği bugün bana uğraşmaya değer tek siyasi amaç gibi görünüyor».[91] Ne var ki romana egemen olan bakışta bu düşüncenin izi bile yoktur.

1984 yılında neden Orwell'in üç (ya da dört) olasılığından hiçbirisi gerçekleşmemiştir, bu soruyu elbette sormalıyız. Ama bunu yaparken ölçülü davranmalıyız. Çünkü düş ürünü bir tarihin geçip gitmesiyle ne Orwell'in ne de başka-

larının öngördüğü tehlikelerden kurtulmuş oluyoruz. Sorun, iğneleyici bir tavırla Orwell'in yanıldığını kanıtlamak değil, tarihi gelişmelerin doğasını öğrenmeyi sürdürmektir. Orwell bu gelişmeleri kavrayabilmek için çok ciddi ama umutsuz bir çaba gösterdi. Bu nedenle dünyanın siyasi geleceğini değerlendirirken neyi atladı, nerede yanıldı sorularını sormak zorundayız.

Saptamamız gereken ilk nokta, söz konusu dönem sonunda ortaya yekpare büyük devletlerin ya da imparatorlukların değil, karmaşık biçimlerde askeri büyük güçlerin ve esas olarak askeri ittifakların çıkmış olmasıdır. Özellikle savaş propagandalarına bakacak olursak Burnham/Orwell görüşünün yekpare birimler olarak sunulan «Doğu» ve «Batı»yla bunların değişken ortakları Çin görüntüsünde gerçekleştiğini sanabiliriz. Ancak, tüm boyutlarıyla ele alındığında siyasi gerçeklerin çok farklı olduğu görülecektir. Örneğin askeri hiyerarşinin yanısıra varolan ve başlıca güçlerini Japonya ve Almanya'nın oluşturduğu bir başka hiyerarşi, iktisadi güç hiyerarşisi var. «Doğu»da ve «Batı»da önemli farklılıklar göstermelerine karşın, eski ulusal birimler belli ölçüde her yerde varlıklarını ve nüfusun çoğunluğunun bağlılığına sahip olmayı sürdürüyorlar. Bu arada, «Batı»dakiler dahil tüm uluslarda askeri ittifaktaki egemen devletin bilinçli ajanları olan önemli bir azınlığın bulunduğu doğrudur tabii.

Aynı zamanda siyasi özerklik ve çeşitliliğin, (Varşova Paktının görece tekdüze, NATO'nun ise liberal demokrasilerden askeri diktatörlüklere kadar hemen her tür siyasi rejimi içeren geniş çizgileri içinde yer alan) bu öğeleri modern nükleer silah sistemlerinin yapısı açısından da, Orwell'in tahmin edemeyeceği biçimlerde köklü ayrımlar göstermektedir. Bindokuzyüzseksendört'deki atom savaşı yıkıcıdır ama yok edici değildir. Bu savaşın yöneticiler topyekün atom savaşını göze alamadığı için birbirine üstün gelemeyen büyük devletlerin bulunduğu romanda temel durum olan

«sürekli sınırlı savaş»ın fitilini ateşlemek için yapıldığı anlaşılmaktadır. Romandaki savaş, uzak yerlerdeki çarpışmalar ve arada sırada beliren füzeleriyle teknolojik açıdan 1940'ların savaşıdır. Ama zaten, önemli olan atom savaşının sonuçlarının eksik değerlendirilmesi değildir. Önemli olan, nükleer silahlar üstündeki görece tekelin askeri ve siyasi sonuçlarının Orwell'in ve başka birçoklarının sandığından çok farklı çıkmış olmasıdır.

> Diyelim ki —gerçekte en muhtemel gelişme de bu olacaktır— ayakta kalan büyük devletler atom bombasını birbirlerine karşı bir daha asla kullanmamak üzere zımni bir anlaşmaya vardılar. Diyelim ki bu silahı yalnız karşılık veremeyecek durumda olan halklara karşı kullanacak ya da kullanma tehdidinde bulunacaklar. Bu durumda yine başladığımız noktaya gelmiş oluyoruz, tek farkla ki güç bu kez daha az elde toplanmış, bağımlı halklar ve ezilen sınıfların geleceği ise daha da kararmış olacaktır.[92]

Atom silahlarına sahip olan devletler arasında bunları birbirlerine karşı hiç kullanmayacakları konusunda zımni ya da resmi bir anlaşma olmamıştır. Tersine, bunlar arasında egemen olan birbirini tehdit siyasetidir. Bu siyaset çerçevesinde Orwell'in düşündüğü gibi teknik bir durgunluk ortaya çıkmamış, karşı tarafın üstünlüğünden gelen tehdit bahanesi altında silahlar sürekli geliştirilmiş ve artırılmıştır. Ve bugün öyle bir noktaya gelinmiştir ki, ittifaklarda yer alan özerk uluslar, karşı tarafın baştan büyük bir üstünlük sağlamaması için anında karşılık vermeyi ya da kimilerinin ileri sürdüğü gibi önleyici ilk girişimi gerektiren çoğu modern sistemlerin teknik gereksinimleriyle çelişir hale düşmüşlerdir.

Buradan hareketle tekelden komutayı gerektiren Burnham/Orwell tipi büyük devletin yeni silahlar dolayısıyla ka-

çınılmaz olduğu hâlâ ileri sürülebilir. Ancak, tüm stratejik üstünlüklerine karşın bu tür bir büyük devlet oluşturma yönüne gitmek —örneğin özellikle Batı Avrupa'da— ciddi siyasi sorunların çıkmasını kışkırtmak olur. Bu ise, hâlâ ayakta olan özerk uluslarla siyasi bağlılıklar ve bunlara zorla benimsetilmiş olan askeri-stratejik ittifaklar arasında artık çok zayıf olan uzlaşmanın tehlikeye girmesine ve olasılıkla bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle, 1984'de İngiltere, hem Orwell'in deyimiyle Bir Numaralı Uçuş Pisti'dir hem de değildir. Yerli ve yabancı hava üsleriyle ağzına kadar doludur ama bir yandan da bağımsız bir siyasi devlettir —çoğunluğun canalıcı değerlendirmesidir bu. Soruyu ya o ya öteki noktasına doğru zorlamak, Orwell'in denemelerinde kabul ettiği ama romanında dışladığı tüm güçlerin devreye girmesi demektir. Ulusötesi askeri ve iktisadi planların ajanları için İngiltere, tam bir Yenikonuş örneği olarak UK —ya da Yuukey— olmuş olabilir. Ama gerçek adanın üstünde yaşayan halklar için daha gerçek, daha değerli adlar ve saygınlıklar söz konusudur.

Orwell'in denemelerinde olmasa da romanında düştüğü en belirgin yanılgı, kendi içinde mantığı olan yeni düzene karşı bu geleneksel direniş öğelerini bile dışlamış olmasıdır. Oysa bir de yeni direniş güçleri vardır ki bunların dışlanması daha da büyük bir yanılgıdır. Bunların başında, Orwell'in koloni dünyası diye bildiği yerlerdeki ulusal kurtuluş ve devrim hareketleri geliyor. Başlıca sanayileşmiş devletlerin nükleer silahlar üstünde kurduğu tekel, Orwell'in daha da karanlık bir gelecek öngördüğü «bağımlı halklar» arasında özerkleşmeye doğru önemli adımlar atılmasını engelleyememiştir. Orwell'in varsayımının kendine özgü gerçekdışılığı büyük devletler olarak yeni bir gruplaşmaya gitmiş olan eski dünya güçlerinin tümüyle egemen durumda, dünyanın geri kalanının ise madenler ve ucuz emekten oluşan edilgin bir av olarak görülmesinde yatıyor. Ancak yine gerçeklerin kar-

maşıklığını belirtmekte yarar var. Orwell'in edilginliğe indirgediği bu geniş alanda siyasi kurtuluşlar olmuş ama onun öngörüsü de bir anlamda sınırlı olarak gerçekleşmiştir. Bu, büyük devletlerin bu bölgeleri denetim altında tutmak için kendi aralarında savaşmaları sonucu değil ama onların kimi teknik özelliklerine sahip olan çokuluslu şirketlerin iktisadi müdahaleleri; siyasi müdahaleler, manevralar, «destabilizasyonlar»; hiçbir şey olmazsa müşteri olan uluslara büyük silah dışsatımları, ve tabii kimi durumlarda 1940'ların boyutları içinde fetih ya da şantaj için belirleyici görülen nükleer silah kullanımı ya da kullanma tehdidini dışlayan yoğun ve kanlı çarpışmalarla sürdürülen askeri müdahalelerle gerçekleştirilmiştir.

Dolayısıyla, Orwell'in olası gördüğü «sürekli savaş» bir anlamda gerçekleşmiştir ama topyekûn da olmamıştır sahte de. İşin içinde olan karmaşık siyasi ve iktisadi güçler, görünüşte basit olan öngörülerin gerçekleşmesini ya teknik zorunluluk ya da siyasi hırs nedeniyle önlemişlerdir. Dünyaya genel bir siyasi düzeyde bakıldığında, geçen 1984'ün **Bindokuzyüzseksendört**'de yansıtılandan daha mı iyi yoksa daha mı kötü olduğunu söylemek bazen zor görünüyor. Gerçek 1984, o garip kâbustan daha karmaşık, daha hareketli, daha belirsiz. Pek çok insan varsayımda olduğundan daha özgür ya da görece özgür, ama pek çok insan da sürüp giden «küçük» savaşlarda öldü ya da ölüyor. Çok büyük bir çoğunluk ise nükleer savaşla yok olma tehlikesi altında yaşıyor. Varsayımdaki vesikalı yaşamın, dalavereli darlıkların yerine ayrıcalıklı ülkelerde olağanüstü bir refah, yoksul dünyanın büyük bölgelerinde ise gerçek ya da gizli açlık var. Bütün bu nedenlerle Orwell'i tehlikeleri ve dehşeti gösterdi diye kınayamaz kimse. Kınanacak bir şey varsa, o da, bütün dikkatleri basitleştirilmiş ve kolayca dramatize edilen tehlikeleri içeren bir yöne toplarken, sonunda ondan daha da yıkıcı olabilecek öteki güçlere ve gelişmelere bakılmaması için bahane yaratmış olmasıdır.

III

«Kitap»ın önemli bölümlerinden biri **Savaş Barıştır.** Bu bölüm sürekli ve olağan hale gelmiş savaş **durumu** üstüne bir yorum olarak ayrıntılarda yanlışlar taşıyabilir ama duygu olarak doğrudur. Geçenlerde, bir sonraki silahlanma aşamasından yana olan bir İngiliz Bakanı da «Barış hareketi biziz» demişti.

Öteki bölümün adı ise **Cehalet Kuvvettir.** Sonlara doğru düşünce denetiminin amaç ve yöntemlerinin anlatıldığı bu bölümün başlangıcında bir tür tarihi-siyasi teoriye dayanılarak büyük devletlerin toplumsal yapısı çözümleniyor:

> Olasılıkla Cilalıtaş Çağının sonundan bu yana yazılı tarih boyunca dünyada üç tür insan yaşamıştır: Üst, Orta, Aşağı. Bunlar kendi aralarında birçok alt bölüme ayrılmışlar, birbirinden farklı sayısız adlar taşımışlar, birbirlerine göre sayıları ve tavırları çağdan çağa değişmiş ama toplumun esas yapısı aynı kalmıştır. Müthiş karışıklıklardan, geri dönülmez gibi görünen değişikliklerden sonra bile aynı kaneva varlığını yeniden duyurmuştur...[93]

İşte bu gibi noktalar, «Kitap»ın Orwell'in kendi düşünceleri içindeki yerinin ne olduğu konusunda en anlaşılmaz olanlardır. Çünkü Orwell'in tarihi yukarda sözü edildiği gibi soyut bir tekrar olmaktan çok değişim olarak anladığını gösteren pek çok örnek verilebilir. Aynı sorun, «Kitap»ta aşağıda aktarılan iddia öne sürülünce yine gündeme geliyor:

> Hiçbir servet artışının, tavırlarda hiçbir yumuşamanın, hiçbir reform ya da devrimin insanlar arasında bir milimetre daha eşitlik sağladığı görülmemiştir.[94]

Bu sözler o kadar açık bir saçmalıktır ki, tüm akıl yürütmenin Orwell'in düşüncesinde hiç yeri olmadığı düşünülebilir. Yukardaki iddia gerçekten doğru olsa, İngsos'u bir «sapma» olarak nitelemenin anlamı kalmaz, o da kaçınılmaz hatta doğal bir sürecin bir başka örneği olurdu.

Kuşkusuz Orwell buna inanmıyordu. «Kitap»ın yazar ya da yazarları da. Çünkü bir iki sayfa sonra üretim araçlarının tarihin ilk dönemlerindeki gelişme aşaması dolayısıyla «uygarlığın bedelinin eşitsizlik» olduğu, 20. yüzyılda ise makine üretiminin gelişmesiyle «insanlar arasında eşitliğin teknik bakımdan olanaklı hale geldiği» ileri sürülmektedir. Ne var ki tam bu noktada «siyasi düşüncedeki temel akımların tümü» eşitliğe inanmaktan vazgeçip otoriter olmuşlardır.

Bu öylesine sapkın bir akıl yürütme düzeyidir ki, insanın bunları gerçekten O'Brien'ın yazdığına inanası geliyor. Ancak işin daha önemli yanı, bunun biri Orwell, biri Marx, biri de Burnham'dan alınan ve birbiriyle bağdaşmayan üç tür akıl yürütmenin yetersiz bir bileşimi olmasıdır. Üretim araçlarının gelişme aşamalarıyla sınıflı toplumların oluşumu arasında kaçınılmaz ilişkiler olduğu yolundaki Marksist önermenin tam gelişmiş makine üretiminin sonunda eşitliği olanaklı kılacağını söyleyen bağnaz komünist cilasıyla birlikte bu bileşimde varlığı yanılgıya yer bırakmayacak kadar açıktır. Bu tür lafların çoğunun, bugünkü temsilcilerinin ağzında, kapitalizmi sona erdiren ama sonra işçi sınıfını daha yoğun bir biçimde ezip denetleyen yeni bir otoriter komplonun kılıfı olduğunu ileri süren Orwell'in kuşkuları da belirgindir. Ama ikisine de egemen olmasına karşın asıl uyumsuz öğe Burnham'dan gelmektedir. Orwell ilk denemesinde Burnham'ın bu düşüncelerini şöyle özetliyor:

> Ne kadar eğitici ne kadar Ütopyacı olursa olsun her büyük toplumsal hareketin, her savaşın, her devrimin, her siyasi programın ardında gerçekte iktidarı kapmak isteyen bir grubun ihtirasları yatmakta... böylece tarih,

> kitlelerin Ütopya vaadleriyle kandırılarak isyana sürüklendiği, işleri bitince de yeni efendileri tarafından yeniden köleleştirildiği bir dizi üçkağıtçılıktan oluşmaktadır.[95]

Orwell denemesinde, Burnham'ın bu kaba önermeleri çevresinde çekingen ve zeki bir tavırla dönüp duruyor. Şöyle bir yorum bile yapıyor:

> Burnham... toplumun sınıflara bölünmesinin bütün çağlarda aynı amaca hizmet ettiğini varsayıyor. Bu, gerçekte yüzlerce yıllık tarihi görmezlikten gelmektir.[96]

Buradan, sınıflı toplumla üretim yöntemleri arasındaki ilişkiyi ele alan ve «Kitap»ta da tekrarlanan Marksist önermeye geçiyor.

Şu halde Orwell'in dolaysız akıl yürütmeleri düzeyinden bakıldığında «Kitap» sonuç olarak bilinen bir basitleştirmeden ibaret. Ama **Bindokuzyüzseksendört**'ün toplumsal yapısını bu basitleştirme ile Orwell'in gerçekte otoriter olan sosyalistler (ya da ismen sosyalistler) hakkındaki —çoğunlukla mantıklı— kuşkularının bileşimi belirliyor. Bu nedenle Orwell'in katkısını Burnham'ınkinden daha özgül görmek gerek. Burnham bir «idareciler devrimi» öngörmüştü. Orwell Burnham'ın bu öngörüsünü şöyle özetliyor:

> Kapitalizm ortadan kalkmakta ama yerine sosyalizm gelmemektedir. Ne kapitalist, ne de (sözcüğün kabul edilen herhangi bir anlamıyla) demokratik olan yeni tür bir planlı, merkezi toplum doğmaktadır. Bu yeni toplumu yönetenler, üretim araçlarının denetimini gerçekten ellerinde tutan insanlar, yani Burnham'ın toptan «idareciler» diye tanımladığı iş idarecileri, teknisyenler, bürokratlar ve askerler olacaktır. Bunlar eski kapitalist sınıfı

> tasfiye edecek, işçi sınıfını ezecek ve toplumu, tüm iktidar ve iktisadi ayrıcalıklar kendi ellerinde olacak biçimde örgütleyeceklerdir. Özel mülkiyet hakkı kaldırılacak ama ortak mülkiyet kurulmayacaktır.[97]

Olaylar gerçekte tam anlamıyla buraya ulaşacak biçimde gelişmemiştir. Evet, arada bize tanıdık gelen öğeler de bulunmaktadır ama Orwell yeni toplumsal düzene İngida değil İngsos adını vermiştir. Burnham'ın kehaneti daha geniş bir tezin görece basit bir örneğini oluşturuyordu. Gerek kehanet gerek tez otoriter bir komünizme olduğu kadar açıkça faşizme ve Korpore Devlet'e ya da bugün idareciler yönetiminde müdahaleci kapitalizm- sonrası denilen şeye de işaret etmekteydi. Sosyalist geleneğe de ihanet etmiş olan kehanetin kapsamını daraltıp onu bu geleneğe özgü bir gelişme haline sokan Orwell oldu. Demek ki 1984 yılında bu kehaneti hakkıyla değerlendirebilmek için onu tekrar gerçek bağlamına oturtmak gerekiyor.

Bir açıdan bakıldığında, Orwell'in kapsamı daraltan özelleştirmesini anlamak zor değil. Romanı yazmakta olduğu sırada faşizm daha yeni askeri yenilgiye uğratılmıştı. Orwell, kapitalizmin işinin bittiği ve zaten bunu da hakettiği kanısındaydı. O zaman önemli olan ortaya nasıl bir sosyalizmin çıkacağıydı. Kendi tercihi demokratik sosyalizmden yana olduğuna göre esas olarak ve hatta yalnızca otoriter sosyalizme karşı çıkması gerekiyordu.

> Asıl sorun önümüzdeki elli yılda bizi paspas olarak kullanacak kimselerin adının idareci mi, bürokrat mı, yoksa politikacı mı olacağı değil. Sorun, sonunun geldiği apaçık olan kapitalizmin yerini oligarşinin mi yoksa gerçek demokrasinin mi alacağıdır.[98]

Bunları 1984'de okumak, özellikle dikkatimizi İngsos ve Parti üstünde toplamamızı söyleyen **Bindokuzyüzseksendört**

ortadayken, insana garip bir duygu veriyor. Bugün «gerçekten varolan sosyalizm» denilen şeyin bulunduğu ülkelerde genelde Orwell'in yukarda söylediklerinin gerçekleşmiş olduğu doğrudur. Gerçekten o bölge açısından yapılacak tek bir düzeltme var: O acayip ideolojik anlamıyla «Parti» —bunları kendi siyasi tekeliyle olanaklı ve yasal kılmış olsa da— teknisyen, bürokrat, asker bileşimi kadar önemli değildir artık. Polonya'daki Dayanışma bunalımı sırasında daha önce etkili bir yönetici grup olan bu örgütün değişik hiziplerinin baskı altında, canalıcı farklılıklar gösteren çıkarlara sahip olduklarının anlaşılması önemlidir ve zaten kesilmek bilmeyen iç ayrılık ve çatışmalar yekpare Parti düşüncesinin genelde yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte «gerçekten varolan sosyalizm» (hemen ardından gelen kapitalist demokrasilerin «ulusallaştırılmış» ya da «kamu mülkiyetinde»ki sanayileriyle beraber) «özel mülkiyet hakkı kaldırılacak ama ortak mülkiyet kurulmayacaktır» kehanetinin başta gelen kanıtı olmayı sürdürmektedir.

Fakat bu, Orwell'in oligarşi kehanetinin romandaki gibi «oligarşik kolektivizm» olarak özelleştirilmesi gerektiği anlamına gelmez. Oligarşinin başka başka biçimleri çok eskiden beri vardı, şimdi de vardır. En önemli modern oligarşi biçimi etkili siyasi ve iktısadi denetim mekanizmalarının merkezileştirilmesine dayanır. Bu, sosyalizmin devletçi türlerine yakıştırılmış ve aslında Orwell de, garip bir çelişki olarak bu yakıştırmayı kabul edip onaylamıştır.

> Merkezi denetim sosyalizm için zorunlu bir önkoşuldur ama daktilom şu yazmakta olduğum yazıyı kendi başına ne kadar üretebilirse merkezi denetim de sosyalizmi kendi başına o kadar üretebilir.[19]

Ne var ki, merkeziyetçi sosyalizm düşüncesi modern bir sapma ya da bu sapmaya yol açabilecek birşey olmak şöyle

dursun, aslında Fabianlar ve Bolşevikler dönemine ait eski tür bir sosyalizmdir. Ve ademimerkeziyetçi siyaset ve iktisadi özyönetime ilişkin yeni sosyalist düşünceler bu eski düşünceye, giderek azalan değil artan bir biçimde meydan okumaktadır.

Ama bunlar bizi oligarşi konusundaki akıl yürütmenin sosyalizmde özelleştirilmesi çerçevesinden çıkarmıyor hâlâ. Oysa Orwell'in kehanetini temelinden çökerten, gerçekte onun «yok olmaya mahkum» gördüğü kapitalizmin durumunu olağanüstü bir biçimde düzeltmesi olmuştur. Kapitalizmin 1950'lerin ortalarından 1970'lerin başlarına kadar süren parlak yükselişi bu özgül kehanetin hemen hemen tüm öğelerini yanlış çıkardı. Milyonlarca emekçinin gerçek yaşam standartlarında yükselme oldu. Eski sanayi toplumlarındaki ana sosyalist akımlar düzenli bir biçimde idareciler yönetimindeki bu zengin yeni kapitalizmle uzlaşmaya yöneldiler. Siyasi özgürlükleri kullanmak pahalılaştı ama üstlerindeki baskı durdu. Tüketici kredilerinin olağanüstü yaygınlaştığı bir ortamda gerçekleşen iktisadi patlamanın ana motoru, siyasi ve sınai güçlerin zararına güçlerini artıran ve yeni bir egemenlik kuran mali kurumlardı. Patlama sona erdiği zaman yeniden ortaya çıkan iktisadi durgunluk ve yoğun işsizlik ortamında yeni bir oligarşinin gelmekte olduğu açıkça görülüyordu. Ulusal ve uluslararası para kurumları çok uluslu dev şirketlerle elele öyle bir pratik ve ideolojik egemenlik kurmuşlardı ki, iktisadi durgunluk ve işsizliğin ilk on yılında, bu egemenlik sarsılmak şöyle dursun daha da pekişti. Hem eski sanayi toplumlarında hem de bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde «bizi paspas olarak kullanan» gerçek güçler bunlardı artık. Bu güçler, içsel ve dışsal açılardan gerçek bir oligarşinin tüm özelliklerine sahiptiler. Bu arada sayıları az da olsa bazı insanlar «merkeziyetçilik»in sadece eski sosyalizmin her derde deva ilacı olmadığını, aynı zamanda büyüdükçe büyüyen ve yoğunlaşan kapitalist şirketlerin ve para piyasalarının pratikte uyguladıkları bir

süreç olduğunu görmeye başladı. Bu arada devlet iktidarı, bugüne kadar toplumsal refah adına yaptığı kamu girişimlerinden çekilmeye başlarken, yeni silah sistemleri dolayısıyla askeri alanda ve (yoğun bir izlemeyle desteklenen) güvenlik, yasa ve düzen tanımlarında daha belirgin olmaya başladı. Bu nedenle şu anda pek çok ülkede iktidarda bulunan radikal sağın devleti toplumsal refah ve iktisadi adalet açısından yadsıyıp yurtsever militarizm, tekdüze ulusal bağlılık ve yerel demokratik kurumlar üstünde denetim açılarından alkışlayıp güçlendirmesi açık bir **çiftdüşün**'dür. Bu ikiyüzlülerin ağzı en kalabalık olanlarını dinlemek, Yenikonuş'ta **çiftartiyi kazkonuşur**'un ne manaya geldiğini anlamaya yetecektir.

Gelelim **prol**'lere. Düşkırıklığına uğramış kimi insanların aksini düşünmelerine karşın, kehanet bu konuda da oldukça yanlış çıkmıştır. Çünkü yeni kapitalist oligarşinin temel özelliği, «nüfusun yüzde seksen beşini» kendi haline bırakmak yerine onların çoğunluğunu bir pazar olarak örgütlemeyi başarmış olmasıdır. Onların adı «prol» değil «tüketici»dir artık (iki terim de, aynı ölçüde aşağılayıcı elbette). Öte yandan romanda Parti eliyle sağlanan müstehcenlik, kumar ve fabrikasyon edebiyat gibi öğelerin gazeteler ve oligarşinin öteki iletişim araçları tarafından dev boyutlarda sunulduğu bir gerçektir. (Yeri gelmişken, Orwell'in Sovyet komünizmine ilişkin ilginç yanılgılarından birinin de bu konuda olduğunu belirtelim. Sovyetlerde Parti, ideolojik denetim gücünü yukarda sözü edilen «Batılı» olgulara karşı kullanmıştır.) Kapitalist oligarşinin gerçek denetim mekanizmaları da başka yerde yatmaktadır aslında. Krediyle finanse edilen tüketim ile disiplinli ücretli emek arasında dürüst bir anlaşma önerilmiş ve bu, yaygın bir kabul görmüştür. İktisadi durgunluk sırasında oligarşinin o acımasız terimiyle «ihtiyaç fazlası» haline gelen milyonlarca insan bu anlaşmadan yararlanamamıştır ama, her toplumsal düzenin özü gibi, onun da toplumsal ve siyasi etkisi ilk ağızda hiçbir sarsın-

tıya uğramamıştır. Gerçekten de, oligarşinin ideolojik tepkisi anlaşmayı daha da güvenli hale getirmek yönünde olmuş, bunun için toplu sözleşmelerde oligarşik denetimden bağımsız bir öğeyi temsil eden sendikalar disipline sokulmuş, «aklıbaşında resmi muhalefet» değil ama «gayriresmi muhalefet» yani Kızıllar, Yıkıcılar, Aşırılar, **Bindokuzyüzseksendört** ağzıyla deli ya da **düşünsuçlu** görülen muhalif siyasi kişiler oligarşinin denetimindeki gazetelerde halk düşmanı ilan edilmiştir.

IV.

Bir oligarşi türünün, bir başkasının özelliklerini öne sürerek dikkatleri uzun süre kendi üstünden uzakta tutmayı başarması şaşırtıcı görülebilir. Ne var ki, **Bindokuzyüzseksendört** 1984 yılında esas olarak tam bu amaçla ve teşhir edip suçladığı propaganda yöntemlerinin aynısı uygulanarak kullanılmaktadır. Orwell'in evrensel bir eğilim olarak göstermek istediği şey (buna karşı çıkmış olsa da, sonuçta kendi seçimiyle) sosyalizm uygulamalarına bağlandığı için her türlü anti-sosyalist hareket tarafından, kendisinin en ciddi uyarılarını bile onaylar biçimlerde sömürülebilmektedir. Doğu Avrupa'daki ayrılıkçı ve muhalif gruplardan bazılarının yaptığı gibi, **Bindokuzyüzseksendört**'ün kendi yaşadıkları durumun altında yatan gerçeği gösterdiğini söylemek ayrı bir konu. Komünist bir ülkede öğrenciler benden Orwell üstüne bir konferans vermemi istemişlerdi. Bazı yetkililerin bunu doğru bulmamasına karşın bu isteği seve seve kabul ettim çünkü romandaki akıl yürütmeyi yalnız alaya alınacak ya da nefret edilecek yanlarıyla değil aynı zamanda hâlâ içtenlikle inanılabilecek yanlarıyla birlikte kapsamlı olarak ortaya koymak istedim. Çünkü romanda büyük bir ustalıkla anlatılan varsayım dışında, çok sınırlı da olsa insanın bağımsız düşünebilmesi ve tüm egemen grupların uyguladığı resmi basitleştirmeleri reddetmesi üstünde sürekli bir ısrar vardır.

Bir sistemde alaya alınacak ve nefret edilecek şeyler ne kadar çoksa, bu duyguların başkaları tarafından kendi yönetim amaçları için kullanılmalarına direnme gerekliliği de o kadar artar. Aradan geçen uzun zamana karşın romanın bir sahnesi hâlâ aklımdadır. Muhalefetin başı Goldstein ekranda görünerek

> Avrasya'yla derhal barış yapılmasını istemekte... söz, basın, toplantı ve düşünce özgürlüklerini savunmaktadır... Bu arada, Goldstein'ın dışı cilalı, içi kof sözleriyle örtbas etmek istediği gerçek konusunda kimsenin en ufak bir kuşkusu kalmaması için teleekrandaki yüzünün ardında Avrasya ordusunun bitmez tükenmez birlikleri geçip durmaktadır.[100]

Bu numaraya günümüzde de çok sık başvurulmaktadır. Doğu Avrupa'da gayrı resmi barış, sivil haklar ve işçi hareketleri resmi olarak «kökü Batı'da» diye reddedilirken Batı'daki bağımsız barış hareketleri de benzer biçimde doğrudan doğruya Rusya'nın, «Avrasya ordusunun bitmez tükenmez birlikleri»nin hizmetinde olmakla suçlanıyor. Karşı tarafın Ağabey'i bir zorba, bir sahtekardır ama kendi tarafımızın durmadan empoze edilen yönetici çehrelerinin gerçekten sevildiği varsayılmaktadır.

Bindokuzyüzseksendört'den gerçekten geriye kalanın, Orwell'in propaganda ve düşünce denetimi konusundaki kavrayışı olması ilginçtir. Üslup ve teknolojide değişiklikler olmakla birlikte oligarşinin belli yöntemleri —durmadan tekrarlanan sloganlar, bir tür haberin yerine başkasının kaydırılması, düzenli olarak nefret edilecek tiplerin yaratılması— bugün de göze çarpan öğelerdir. Orwell 1946'da şöyle yazmıştı:

> İngiltere'de doğruluğun ve dolayısıyla düşünce özgürlüğünün ilk düşmanları basın ağaları, film piyasasının kodamanları ve bürokratlardır.[101]

Bu durum değişmemiştir. Ancak Orwell'in teşhisinde bir başka kilit öğe daha var:

> Fakat... daha derinlikli bakıldığında, aydınların kendilerinde giderek zayıflayan özgürlük arzusunun en vahim belirti olduğu görülmektedir.[102]

Bindokuzyüzseksendört'ün en özgün niteliklerinden bazıları bu inançtan hareketle oluşturulmuştu. Romandaki zorbalık sisteminin bir bakıma en şaşırtıcı yanı, nüfusun yüzde seksen beşinin görece ihmal edilerek, bir azınlığın düşünce ve belleğinin denetlenmesiyle ilgilenilmesidir.

Ancak böyle bir tahmini kavrayabilmek kolay değil. Bugün görünürde bunu değerlendirmeye yarayacak hiçbir nesnel olay yok. Ama ben zaman zaman bunun tam tersinin gerçekleştiğini düşünmüşümdür. Yeterince eleyici belleklere sahip olan geniş bir idareci grubunun yanında her devrin adamı olan hatta yalan söyleyen aydınlar elbette ki vardır. Ama kapitalist demokrasilerde yüzde seksen beşin (ya da halk oyu çoğunluğunun kesin rakamı her ne ise onun) kafa yapısıyla yoğun ve sürekli bir biçimde ilgilenildiğini ve zaten «garip kişi» diye damgalanmış olan «aydınlar»ın neye inandıkları ve ne yaptıkları konusunda görece bir kayıtsızlık olduğunu ileri sürmek için yeter neden olduğunu söylemek istiyorum. Bu durumun, sözkonusu azınlık gruplara yoğun baskıların ya da daha kötü şeylerin uygulandığı «gerçekte varolan sosyalist» toplumlarda farklı olduğunu bilmiyor değilim. Ama kapitalist toplumlar seçime dayalı demokrasiler oldukları için, ilginin ister istemez çoğunluk üstünde toplandığı, azınlıkların önemsenmediği, alaya alındığı ya da azınlık oldukları için «yanlış» olduklarını ileri sürmek de pek mantıksız sayılmaz. Ne var ki sorun hâlâ, sistemlerdeki bu farklılığın ötesinde (tek partili yekpare toplumları hicvettiği olgusunu göz önüne alsak bile) Orwell'in aydınların kafa yapı-

sının belirleyici olduğunu düşünmesidir. İnsana, keşke haklı olsaydı dedirten nedenler de yok değil elbette.

Sorun, mahut «bellek deliği» ile yakından ilişkili. Çünkü çoğunluğun görüşünü yönlendirmek için gerekli olmadığı kanıtlanmış olan bir şey varsa o da geçmişin sistemli olarak yeniden yazılmasıdır. Aksine, geçmişin kendisi, ancak birkaç bilgin ve araştırmacının karıştırmak zahmetine katlandığı bir tür bellek deliği haline gelmiştir. İlk atom bombaları Japonya'ya niçin Japon hükümeti barış önerisinde bulunduktan **sonra** atıldı? Tonkin körfezindeki gerçek olay nedir?* **General Belgrano** gemisi hangi barış görüşmeleri sırasında ne yöne gidiyordu?** Tam bağlamları içinde hiçbirisinin yanıtları basit olmayan bu soruları ve Trocki'nin Rus Devrimi'ndeki rolünden Çin'de Mao ile Kızıl Muhafızların siyasetine kadar uzanan binlerce başka soruyu yoğun bir biçimde araştıran hâlâ küçük azınlıklardır. Hangi toplumsal düzende olursa olsun halka egemen olan tutum ise geçmişi «kafayı taktırmış, sıkıcı» kişilere bırakıp günlük haberlerle neşe içinde yaşayıp gitmektir. Elbette bu arada geçmişe ilişkin ve bugünü kaçınılmaz, çizilmiş geleceği ise güzel gösteren genel öyküler planlı olarak yayılmaktadır. Ama ayrıntılar, iki kere ikinin kaç ettiğine kadar varan araştırmalar hem var hem yoktur. Kitaplarda, monografilerde ve seminerlerde vardır, saldırgan bir biçimde «gerçek dünya» diye sunulan şeyde ise yoktur. Elbette Orwell karşılaştığı ve mantar gibi türediklerini gördüğü her devrin adamı, boyun eğen, yalancı aydınlara saldırmakta haklıydı. Ama **Bindo-**

* 1964 yılında Tonkin Körfezinde Kuzey Vietnam torpidobotlarının iki Amerikan destroyerine ateş açtığı iddiası üzerine ABD Kongresi Başkan Lyndon B. Johnson'a Vietnam savaşını tırmandırma olanağı veren bir karar almıştı.

** 1982 yılında Falkland savaşı sırasında İngilizler tarafından batırılan Arjantin savaş gemisi. Olaydan bir yıl sonra geminin ateşkesten 12 saat sonra batırıldığı ortaya çıkarıldı. —Ç.N.

kuzyüzseksendört'de Orwell'in kendi pratiğiyle taban tabana zıt bir olgu var. Entrikalar çeviren, iktidar hırsı içinde olanlar bu tür aydınlardır ama onların karşısındaki tek seçenek aptallık ve cehalet tarafından korunan aptallar ve cahillerdir. Ya partinin sloganı **Cehalet kuvvettir** nerede kaldı?

Ne açıdan bakılırsa bakılsın bu Orwell'in sandığı gibi gerçekleşmemiştir. Orwell'in en büyük tehlike olarak gösterdiği iktidara tapma da öyle. Bu çok görülen bir şeydir ama sadece entelektüel bir alışkanlıktan kaynaklanmamaktadır. Militarizm, şovenizm, sert polis önlemleri, ağır cezalar genel salgınlardır. Ve hangi toplumsal düzende olursa olsun bunlardan sorumlu kişiler —bazı sistemlerde kiralık kalemler kullanılmakla birlikte— yaptıklarını haklı göstermek için aydınlara gereksinim duymamışlardır. Güçlü ve düzenbaz olanlar güçlü ve düzenbazdırlar. Varlık nedenleri çıkarlarıdır ve kendileri için kafa yoracak kişilere gereksinimleri yoktur.

Bu bizi **Bindokuzyüzseksendört**'ün yeniden değerlendirilmesindeki en zor soruna getiriyor. Burnham'ın, sayısız gevezeliklerle bir arada olsa da iktidar tek siyasi gerçekliktir düşüncesini hem endişeyle karşılayan hem de çekici bulan Orwell şu gözlemi yapıyordu:

> İlginç olan, Burnham'ın iktidar mücadelesi konusunda o kadar laf söylerken bir an bile durup insanlar iktidarı **niçin** ister sorusunu sormamasıdır. Öyle görülüyor ki Burnham, iktidar hırsının oldukça az insanda egemen olmakla birlikte açıklanması gerekmeyen doğal bir içgüdü olduğunu varsaymaktadır. [103]

Harika olan, Winston Smith'in «Kitap»ı okurken bu iktidar dürtüsünün açıklanacağı noktaya geldiğinde Julia'nın uykuya dalmış olduğunu fark etmesi ve kafasındaki soruya karşın, kitabı bir yana bırakmasıdır. Sorun kendisine işkence yapılırken yeniden gündeme gelecek ve O'Brien tarafından yanıtlanacaktır:

> Eziyetin amacı eziyettir. İşkencenin amacı işkencedir. İktidarın amacı iktidardır. Şimdi anlamaya başlıyor musun beni?[104]

«Açıklanması gerekmeyen doğal bir içgüdü» mü yani? İşte **Bindokuzyüzseksendört**'ün doruğundaki dehşet verici akıldışılık budur. Öyle ki yarattığı acıma ve dehşet duyguları içinde ne gerçek sorunu ne de Orwell'in kendi sorununu üstelemek pek kolay olmamaktadır. Burnham'ın tutumunun amacı gerçek tüm siyasi inanç ve beklentilerin beş para etmez olduğunu göstermektir. Çünkü bunların hepsi çıplak iktidarın ya da onu arzulamanın kılıflarıdır. Ama bu doğruysa, Orwell'in de denemesinde işaret ettiği gibi, ortadan kalkan sadece tarih değildir. Olaylar, sözler, inançlar ne varsa tümü anlamsız, aşağı ve değişmez bir eyleme indirgenmektedir. Araştırma, akıl yürütme ve dolayısıyla doğru kavramı ortadan kalkmaktadır. Çünkü herhangi bir söz o anda örttüğü bilinen acımasız ve aşağılık gerçeğin terimleriyle anlatılabilir. İktidarla siyaset arasında hiçbir ilişki olmadığı iddiasına karşı çıkmak için eziyet için eziyet, iktidar için iktidar, işkence için işkence (yani herhangi bir nesnel amaç için değil cellatların kişisel doyumu için) uygulamalarının varlığını ve bunun çok sık görülen bir şey olduğunu yadsımak gerekmez. Her şey bir yana, iktidarla siyaset arasında ilişki olmadığı iddiasına **mutlaka** karşı çıkılmalıdır. Çünkü bu yapılmadığı takdirde, toplumsal sistemler arasında ayrım yapmak ya da şu veya bu sistemin hangi noktalarda iyi hangi noktalarda kötü olduğunu kapsamlı olarak araştırmak için bir neden kalmayacaktır.

Keyfi işkence, eziyet, iktidar uygulamalarına az ya da çok olanak tanıyan toplumsal ve siyasal sistemleri onaylamamak için elbette pek çok neden vardır. Gerçek 1984'ün dünyasında başka yönleriyle birbirlerine hiç benzemeyen toplumsal sistemlerde söz konusu uygulamalar (Şili'den Kampuçya'ya, El Salvador'dan Doğu Avrupa'ya ve burnu-

muzun dibindeki Belfast'a kadar uzanan) öyle bir yaygınlık göstermektedirler ki içimizden ayırıcı özelliklere hiç bakmamak, hayvanlaşmış bu insanlardan uzak durmak gelebilir. Ama bu durumda en çok tehlikeye giren, toplam ne kadar karmaşık olursa olsun inatçı bir gerçeklik ve doğruluk taşıyan iki kere iki dört türü hesaplardır. Düş dünyasının dışındayken Orwell'in de iyi bildiği gibi, yazılı tarih boyunca muhaliflerin hatta uygun görülmeyen kişilerin hapse atıldığı, işkence gördüğü ve öldürüldüğü toplumsal sistemler ve sistem aşamalarının yanısıra çoğu modern dönemlere ait ve uzun süren siyasi tartışma ve mücadelelerle gerçekleştirilmiş olan ve bu vahşi kestirme yolların kısaltıldığı ya da denetim altına alındığı başka sistemler ve sistem aşamaları bulunmasının nedenleri vardır. Elbette Orwell Stalin ve Hitler'in de ötesinde bir modern totaliter sisteme karşı uyarıda bulunuyor. Ama kılı kırk yaran tarihi çözümlemeleri, gerçeğe bağlı siyasi ayrımları, varsayılan inanç ve beklentilerden bambaşka olan gerçek inanç ve beklentileri dışlamakla totaliterizme karşı ancak totaliter bir uyarı yapılmış olur. Oysa bunlar, nefret ya da dehşet uyandıran akıldışı gelecek tahminlerinden çok daha iyi korunma sağlarlar totaliterizme karşı. Orwell'in Burnham için söylediklerini anımsamakta yarar var:

> Burnham dehşet verici, karşı konulmaz bir iktidar portresi çizmeye çalışıyor ve «sızma» gibi olağan bir siyasi manevraya büyük harfle «Sızma» demekle de geneldeki kehanet havasına katkıda bulunuyor.[105]

Ama aynı şey İngsos için de söz konusu olabilir. Yine Burnham'ın tezlerini tartışırken Orwell'in dediği gibi:

> İktidara tapma, hemen hemen kaçınılmaz olarak varolan eğilimlerin süreceği inancına yol açacağından siyasi yargıyı köreltir.[106]

Ne var ki, ayrıcalıklara ve iktidara her zaman karşı çıkmış olan Orwell romanında bu teslimiyetçi inanca sarıldı. Dünyanın o yöne gidebileceği uyarısı, romanın mutlaklığı içinde, bunun kaçınılmaz olduğuna düşsel bir boyun eğme haline dönüştü. Şimdi kalkıp bu zinciri yeniden şakırdatmak, Orwell'in tüm yaşamından verilecek örnekler de dahil, hâlâ çok güçlü olan yıkıcı ve cahil eğilimlere karşı savaşmış, savaşan; insanlık onuru, özgürlük ve barışı hem düşleme hem de bunlar için çalışma gücünü korumuş olan sayısız kadın ve erkeğe saygısızlık etmekten başka bir şey değildir.

Orwell'in Yapıtları

Down and Out in Paris and London, Londra 1933
Burmese Days, New York 1934
A Clergyman's Daughter, Londra 1935
Keep the Aspidistra Flying, Londra 1936
The Road to Wigan Pier, Londra 1937
Homage to Catalonia, Londra 1938
Coming Up For Air, Londra 1939
Inside the Whale, Londra 1940 (denemeler)
Animal Farm, Londra 1945
Nineteen Eighty-Four, Londra 1949
Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell, 4 cilt, derl. Sonia Orwell ve Ian Angus, Londra 1968 (bütün denemeleri; gazete ve süreli yayınlardaki makale, köşe yazısı, kitap eleştirileri; günceleri; önemli mektupları)

Türkçede Orwell

1 **Hayvanlar Çiftliği**

a. Çeviren Leyla Moralı, İnkılap ve Aka Yayınları 1974
b. Çeviren Sevin Okyay, Kelebek Yayınları 1984

2 **Bindokuzyüzseksendört**

a. Çeviren S. Tonguç-V Turhan, Işık Kitaplar 1959
b. Çeviren Haldun Derin, Maarif Vekaleti Yayınları 1960
c. Çeviren Behzat Tanç, Yağmur Yayınevi 1974
d. Çeviren Armağan İlkin, Kelebek Yayınları 1984
e. Çeviren S. Tonguç-V. Turhan, İkizler Yayınevi 1984 (2a'nın yeni basımı)
f. Çeviren Nuran Akgören, Can Yayınları 1984

3 «Niçin Yazıyorum», çeviren Nilüfer Birol, Yazko Çeviri, Temmuz 1981, Sayı 1, s. 40-46

4 «Hayvanlar Çiftliği Nasıl Oluştu?» [Hayvanlar Çiftliği'nin Ukraynaca Baskısına Önsöz], Yeni Gündem, 1-15 Mayıs 1984 , Sayı 1, s. 35

5 «Ezra Pound Üstüne», Yeni Gündem, 1-15 Mayıs 1984, Sayı 1, s. 36

6 Birmanya Günleri, çeviren Püren Alpaslan, Kelebek Yayınları 1984

7 Aslan ve Unicorn, çeviren Erhan Çam, Sokak Yayınları 1984

8 Katalonya'ya Selam, çeviren Jülide Ergüder, Alan Yayıncılık 1985

Notlar

KISALTMALAR

CEJL **Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell**
RWP **The Road to Wigan Pier**
HC **Homage to Catalonia**
NEF **Nineteen Eighty-Four**

Türkçe çevirisi bulunan alıntıların sayfa numaraları, köşeli parantez içinde önce «Türkçe'de Orwell» bölümündeki kaynak numaraları belirtilerek verilmiştir. Ancak **Katalonya'ya Selam** henüz baskıda olduğundan oradan yapılan alıntıların sayfalarını belirtme olanağı bulunamamıştır.

BLAİR'DEN ORWELL'E

1. CEJL,I,236
2. CEJL,I,493
3. CEJL,I,107
4. CEJL,I,106
5. CEJL,I,410

İNGİLTERE KİMİN İNGİLTERESİ?

6. CEJL,II,57 [7, 16]

7. CEJL, III, 1
8. CEJL,I,397
9. RWP,145
10. RWP,142-2
11. RWP,149-50
12. CEJL,II,64 [7, 28]
13. CEJL,II,67 [7, 32]
14. CEJL,II,59 [7, 20]
15. CEJL,II,69-70 [7, 34-35]

YAZAR OLMAK

16. CEJL,I,256-7
17. CEJL,I,508
18. CEJL,I,4 [3, 43]
19. CEJL,I,4 [3, 43]
20. CEJL,IV,408-9

GÖZLEM VE DÜŞGÜCÜ

21. CEJL,I,230
22. CEJL,I,128
23. CEJL,I,103,105,101-2
24. CEJL,I,52-71
25. CEJL,I,1251-9
26. CEJL,II,24
27. CEJL,I,170-124
28. RWP,173
29. CEJL,I,173

SİYASET

30. CEJL,I,316
31. HC,8
32. HC,102
33. HC,102-3
34. CEJL,I,269

35. HC,110
36. HC,102
37. HC,119
38. CEJL,II,258
39. CEJL.II,259
40. CEJL,I,337-8
41. CEJL,I,331
42. CEJL,I,350
43. CEJL,I,377-8
44. CEJL,I,397
45. CEJL,I,381
46. CEJL,I,539
47. CEJL,I,535
48. CEJL,I,519,526
49. CEJL,II,423
50. CEJL,III,294
51. CEJL,IV,248-9
52. CEJL,IV,19
53. CEJL,II,282
54. CEJL,IV,398

NASIL BİR DÜNYA?

55. CEJL,IV,379
56. CEJL,III,95
57. CEJL,III,405 [4, 35]
58. CEJL,III,104 [4, 35]
59. CEJL,III,406 [4, 35]
60. CEJL,IV,217-19
61. CEJL,III,406 [4, 35]
62. NEF,311 [2b, 321]
63. NEF,12 [2b, 12-13]
64. CEJL,IV,502
65. RWP,127
66. NEF,226 [2b, 233]
67. NEF,227 [2b, 233]
68. NEF, 89 [2b, 93]
69. NEF,192 [2b, 197]
70. NEF,193 [2b, 198]

71. NEF,81 [2b, 84]
72. NEF,129 [2b, 133]

SÜREKLİ KALAN

73. CEJL,IV,197,377

SONSÖZ 1984'DE BİNDOKUZYÜZSEKSENDÖRT

74. CEJL,IV,502
75. CEJL,IV,329-30
76. CEJL,IV,502
77. CEJL,IV,483
78. CEJL,IV,460
79. NEF,305 [2b, 315]
80. NEF,306 [2b, 316]
81. NEF,267 [2b, 276]
82. CEJL,IV,502
83. CEJL,IV,502
84. CEJL,IV,8
85. CEJL,IV,316
86. CEJL,314
87. CEJL,IV,324
88. NEF,190 [2b, 194-95)]
89. CEJL,IV,8-9
90. CEJL,IV,371
91. CEJL,IV,371
92. CEJL,IV,8
93. NEF,206-7[2b, 212]
94. NEF,208 [2b, 213]
95. CEJL,IV,176-7
96. CEJL,IV,177
97. CEJL,IV,160
98. CEJL,IV,165
99. CEJL,IV,18
100. NEF,16 [2b, 17]
101. CEJL,IV,64
102. CEJL,IV,64

103. CEJL,IV,177
104. NEF,269 [2b, 278]
105. CEJL,IV,170
106. CEJL,IV,174

Kısa, acılı ama yoğun yaşamı boyunca açıksözlü, bağımsız, insancıl, demokrat tavrını tek kişilik bir parti gibi inatla sürdüren George Orwell, çağımızın önemli yazarlarından ve düşünce adamlarından biri. Dilimize de çevrilen **Bindokuzyüzseksendört, Hayvanlar Çiftliği** ve **Katalonya'ya Selam** gibi yapıtlarıyla düşünce kalıplarını zorlayan Orwell'in geleneksel sağın da solun da ne benimseyebildiği ne vazgeçebildiği ilginç kişiliği üstündeki tartışmalar yaklaşık kırk yıldır sürüyor.

Yeni İngiliz solunun önde gelen temsilcilerinden Raymond Williams, bu kitapta George Orwell'ın karmaşık dünyasını değişik bir yaklaşımla irdelerken Orwell konusunda son sözü söylemiş olmuyor ama tartışmaya yeni boyutlar getirdiği gibi son yıllarda eleştiri alanında, kendisinin de büyük katkılarıyla gerçekleşen yeni eğilimlerin parlak bir örneğini veriyor.

Dünya görüşü ne olursa olsun bütün aydınların ilgiyle okuyup tartışacakları önemli bir kitap.